

T.C.
KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM ANABİLİM DALI
SINIF EĞİTİMİ BİLİM DALI

İLKOKUL HAYAT BİLGİSİ VE SOSYAL BİLGİLER
DERS KİTAPLARININ TOPLUMSAL CİNSİYET
AÇISINDAN İNCELENMESİ

Kadir SÖNMEZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KIRŞEHİR-2020

©2020- Kadir SÖNMEZ

T.C.
KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM ANABİLİM DALI
SINIF EĞİTİMİ BİLİM DALI

İLKOKUL HAYAT BİLGİSİ VE SOSYAL BİLGİLER
DERS KİTAPLARININ TOPLUMSAL CİNSİYET
AÇISINDAN İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF PRIMARY EDUCATION LIFE
SCIENCES AND SOCIAL STUDIES COURSE BOOKS IN
TERMS OF SOCIAL GENDER

Hazırlayan
Kadir SÖNMEZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr.Yurdal DİKMENLİ

KIRŞEHİR-2020

KABUL VE ONAY

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel Eğitim Anabilim Dalı Sınıf Eğitimi Bilim Dalı yüksek lisans öğrencisi, Kadir SÖNMEZ tarafından hazırlanan “İlkokul Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Toplumsal Cinsiyet Açısından İncelenmesi” adlı tez çalışması 16.01.2020 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından oybirliği ile **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Danışman

Doç. Dr. Yurdal DİKMENLİ

Üye

Doç. Dr. Ayfer ŞAHİN

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Alpaslan GÖZLER

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

16/01/2020

Doç. Dr. Hüseyin ŞİMŞEK

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

16/01/2020

Kadir SÖNMEZ

ÖZET

İLKOKUL HAYAT BİLGİSİ VE SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARININ TOPLUMSAL CİNSİYET AÇISINDAN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan: Kadir SÖNMEZ

Danışman: Doç. Dr. Yurdal DİKMENLİ

2020– (xvi + 127)

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü

İlköğretim Ana Bilim Dalı

Sınıf Eğitimi Bilim Dalı

Jüri

Doç. Dr. Yurdal DİKMENLİ

Doç. Dr. Ayfer ŞAHİN

Dr. Öğr. Üyesi Alpaslan GÖZLER

Toplumsallaşma sürecinde bireylere cinsiyet rollerinin okul ve ders kitaplarının önemi büyüktür. Okul, kültürel ve toplumsal değerlerin aktarıldığı ve tekrar üretildiği ana mekân olarak, toplumsal cinsiyet kimliklerinin de olgunlaştırıldığı bir kurum durumundadır. Toplumsal cinsiyet rollerinin ilkökul düzeyinde okutulan ve içerik olarak hayatla iç içe olan sosyal bilgiler ve hayat bilgisi gibi iki önemli ders ve bu derslerde okutulan ders kitapları aracılığı ile yeni nesillere doğru aktarımının sağlanması oldukça önemlidir. Bu öneme binaen, gelecek nesillerin doğru yönlendirmelerle şekillenmesi adına çalışmamızın faydalı olması umulmaktadır.

Çalışmamızda 2019-2020 eğitim öğretim yılında okutulan ilkökul 1., 2. ve 3. sınıf hayat bilgisi ve 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının toplumsal cinsiyet açısından çeşitli değişkenlere göre değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda ilkökul 1., 2. ve 3. sınıf hayat bilgisi ve 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarındaki metin ve görsellerde; bireylerle özdeşleştirilen nesne ve renklerin, bireylere çizilen davranış kalıpları ve aile içi rollerin, bireylerin meslek seçimlerinin, bireylerin kişisel uğraşı ve eylemlerinin toplumsal cinsiyet açısından değişkenlik gösterme durumlarına; bireyler toplumun cinsiyetlere bakış açısına göre etken veya edilgen olma durumlarına; dil içinde toplumsal cinsiyetin farklı değişkenlerine göre şekillenmiş olan kalıplaşmış ifadelerin yer alma durumlarına cevap aranmıştır. Söz konusu kitapların içeriğinde yer alan metin ve görsellerinin öğrencilere cinsiyet ifadeleri ve toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin görüş edindirme konusundaki rolünün tespiti çalışmanın temel hedefleri arasındadır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi yapılmıştır. Çalışma boyunca taranan kaynaklardan elde edilen veriler

içerik analizi (içerik çözümlene) yöntemiyle değeriendirilmiştir.

Çalışma sonunda inceleme kapsamında yer alan ders kitaplarındaki cinsiyet söylemlerinin kullanış şekli ve toplumsal cinsiyet rollerinin sunuluşunun genel anlamda duyarlılıkla hazırlandığı fakat bu duyarlılık seviyesinin yeterli olmadığı neticesine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İlkokul Hayat Bilgisi Ders Kitabı, İlkokul Sosyal Bilgiler Ders Kitabı, Toplumsal Cinsiyet

ABSTRACT

**INVESTIGATION OF PRIMARY EDUCATION LIFE SCIENCES AND
SOCIAL STUDIES COURSE BOOKS IN TERMS OF SOCIAL GENDER**

M.Sc.Thesis

Preparer:Kadir SÖNMEZ of thesis' preparer

Advisor: Doç. Dr. Yurdal DİKMENLİ

2020– (xvi + 127)

Kırşehir Ahi Evran University, Graduate School Of Social Sciences

Primary EducationDepartment

Classroom Training Science

Jury

Doç. Dr. Yurdal DİKMENLİ

Doç. Dr. Ayfer ŞAHİN

Dr. Öğr. Üyesi Alpaslan GÖZLER

Gender roles of individuals and schools and textbooks are important in the process of socialization. The school is an institution where gender identities are matured as the main place where cultural and social values are transferred and reproduced. It is very important to ensure that gender roles are transferred to the new generations through two important courses such as social studies and life science which are taught at primary level and are intertwined with life. Because of this importance, it is hoped that our work will be beneficial in shaping the future generations with the right directions.

In this study, it was aimed to evaluate the primary, first and second grade life science and fourth grade social studies textbooks in the 2019-2020 academic year according to various variables in terms of gender. In accordance with this purpose, in the text and visuals of the 1st, 2nd and 3rd Grade Life Science and 4th Grade Social Studies textbooks; the gender variability of objects identified with individuals, patterns of behavior and family roles drawn to individuals, occupational choices of individuals, personal engagement and actions of individuals; individuals' being active or passive according to the gender perspective of the society; The aim of this study was to answer the stereotyped expressions which are shaped according to different variables of gender in language. The

main objectives of the study are to determine the role of the text and images in the content of these books in terms of providing students with opinions on gender expressions and gender roles. In this study, one of the qualitative research methods, document analysis, was conducted. The data obtained from the scanned sources were evaluated by content analysis (content analysis) method.

At the end of the study, it was concluded that the use of gender discourse in the textbooks and presentation of gender roles were prepared with sensitivity in general, but this sensitivity level was not sufficient.

Keywords: Primary School Life Science Textbook, Primary School Social Studies Textbook, Gender.

ÖNSÖZ

Bu çalışma ile ilkokul düzeyinde okutulan hayat bilgisi ders kitapları ve sosyal bilgiler ders kitaplarının toplumsal cinsiyete dayalı farklı unsurlar açısından değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde araştırmanın problemi, önemi, amacı, sınırlılıkları ve sayıltıları ortaya konmuş ve konu ile ilgili kavramların tanımı yapılmıştır. İkinci bölümde çalışmanın kavramsal çerçevesi ortaya konulmuştur. Bu bölümde toplum, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları ile toplumsal cinsiyet kavramını açıklayan kuramlar ele alınmıştır. Ayrıca bu bölümde yurtiçi ve yurtdışında toplumsal cinsiyet konusu hakkında yapılmış çalışmalara yer verilmiştir. Üçüncü bölümde çalışmanın yöntemi hakkında bilgi verilmiş; dördüncü bölümde ise bulgular kısmı aktarılmıştır. Son bölümde ise çalışma sonunda elde edilen bulgular paylaşılarak konuyla ilgili öneriler sıralanmıştır.

2019-2020 eğitim öğretim yılında okutulan ilkokul 1., 2. ve 3. sınıf hayat bilgisi ve 4. sınıf sosyal bilgiler derslerinde kullanılan kitapların toplumsal cinsiyet bağlamında incelendiği bu çalışma neticesinde elde edilen bulguların gelecek yıllarda kitapların hazırlanma aşamasında fikir sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışma boyunca tezin her aşamasında desteklerini benden esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Yurdal DİKMENLİ'ye, dersler esnasında ve sonrasında emeklerini esirgemeyen bölümdeki tüm hocalarıma, jüride bulunan ilgi ve alakalarını esirgemeyen değerli hocalarım Doç. Dr. Ayfer ŞAHİN ve Dr. Öğr. Üyesi Alpaslan GÖZLER'e, her zaman yanımda olan aileme teşekkür ederim.

Kırşehir-2020

Kadir SÖNMEZ

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
BİLDİRİM.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
TABLolar LİSTESİ	xi
RESİMLER LİSTESİ	xiii
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xvi
BÖLÜM I 1.GİRİŞ	1
1.1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ	3
1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	4
1.3. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	5
1.4. VARSAYIMLAR.....	5
1.5. TANIMLAR.....	5
BÖLÜM II 2. KURAMSAL AÇIKLAMALAR VE İLGİLİ LİTERATÜR	7
2.1. TOPLUMSAL CİNSİYET KAVRAMI	7
2.1.1.Toplum.....	7
2.1.2.Toplumsal Yapı.....	8
2.1.3.Toplumsal Yapı Unsurları	10
2.1.4.Toplumsal Yapıyı Etkileyen Faktörler	12
2.1.5.Cinsiyet ve Toplumsal Yapıda Cinsiyet.....	13
2.1.6.Toplumsal Cinsiyet Kuramları.....	15
2.1.7.Ders Kitapları ve Toplumsal Cinsiyet	20
2.2. KONU İLE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	22
BÖLÜM III 3. YÖNTEM	27
3.1. ARAŞTIRMA MODELİ.....	27
3.2. ARAŞTIRMANIN EVREN VE ÖRNEKLEMİ	27
3.3. VERİ TOPLAMA ARACI.....	28
BÖLÜM IV 4. BULGULAR.....	30
4.1. BİREYLERLE ÖZDEŞLEŞTİRİLEN NESNEYE GÖRE TOPLUMSAL CİNSİYET.....	31
4.1.1. Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Bireylerle Özdeşleştirilen Nesneye Göre Toplumsal Cinsiyet.....	31

4.1.2. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Bireylerle Özdeşleştirilen Nesneye Göre Toplumsal Cinsiyet.....	46
4.2. BİREYLERİN DAVRANIŞ KALIPLARI VE AİLE İÇİ ROLLERİNE GÖRE TOPLUMSAL CİNSİYET	50
4.2.1. Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Bireylerin Davranış Kalıpları Ve Aile İçi Rollerine Göre Toplumsal Cinsiyet	50
4.2.2. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Bireylerin Davranış Kalıpları Ve Aile İçi Rollerine Göre Toplumsal Cinsiyet	64
4.3. BİREYLERİN MESLEK SEÇİMİNE GÖRE TOPLUMSAL CİNSİYET	67
4.3.1. Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Bireylerin Meslek Seçimine Göre Toplumsal Cinsiyet.....	67
4.3.2. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Bireylerin Meslek Seçimine Göre Toplumsal Cinsiyet.....	78
4.4. BİREYLERİN UĞRAŞI VE EYLEMLERİNE GÖRE TOPLUMSAL CİNSİYET	81
4.4.1. Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Bireylerin Uğraşı Ve Eylemlerine Göre Toplumsal Cinsiyet.....	81
4.4.2. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Bireylerin Uğraşı Ve Eylemlerine Göre Toplumsal Cinsiyet.....	94
4.5. BİREYLERİN ETKENLİK VE EDİLGENLİK DURUMUNA GÖRE TOPLUMSAL CİNSİYET	99
4.5.1. Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Bireylerin Etkenlik ve Edilgenlik Durumuna Göre Toplumsal Cinsiyet	99
4.5.2. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Bireylerin Etkenlik ve Edilgenlik Durumuna Göre Toplumsal Cinsiyet	103
4.6. DİL İÇİNDE KALIPLAŞAN İFADELERDE TOPLUMSAL CİNSİYET	105
4.6.1. Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Dil İçinde Kalıplaşan İfadelerde Toplumsal Cinsiyet	105
4.6.2. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Dil İçinde Kalıplaşan İfadelerde Toplumsal Cinsiyet.....	111
BÖLÜM V 5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER.....	115
5.1. SONUÇ VE TARTIŞMA	115
5.1.1. Bireylerle Özdeşleştirilen Nesneye Göre Toplumsal Cinsiyet.....	115
5.1.2. Bireylerin Davranış Kalıpları ve Aile İçi Rollerine Göre Toplumsal Cinsiyet	115
5.1.3. Bireylerin Meslek Seçimlerine Göre Toplumsal Cinsiyet.....	116
5.1.4. Bireylerin Uğraşı ve Eylemlerine Göre Toplumsal Cinsiyet	117
5.1.5. Bireylerin Etkenlik ve Edilgenlik Durumuna Göre Toplumsal Cinsiyet .	117
5.1.6. Dil İçinde Kalıplaşan İfadelerde Toplumsal Cinsiyet	118

5.2. ÖNERİLER.....	119
KAYNAKÇA.....	121

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 4. 1. Nesnelere ve Renkler- Hayat Bilgisi 1 (Ardıç Yayıncılık)	31
Tablo 4. 2. Nesnelere ve Renkler- Hayat Bilgisi 2 (Beşgen Yayıncılık).....	34
Tablo 4. 3. Nesnelere ve Renkler- Hayat Bilgisi 2 (MEB).....	38
Tablo 4. 4. Nesnelere ve Renkler- Hayat Bilgisi 3 (Evren Yayıncılık).....	41
Tablo 4. 5. Nesnelere ve Renkler- Hayat Bilgisi 3 (MEB).....	44
Tablo 4. 6. Nesnelere ve Renkler- Sosyal Bilgiler 4 (Tuna Matbaacılık)	47
Tablo 4. 7. Davranış Kalıbı ve Aile İçi Rol- Hayat Bilgisi 1 (Ardıç Yayıncılık) ...	51
Tablo 4. 8. Davranış Kalıbı ve Aile İçi Rol- Hayat Bilgisi 2 (Beşgen Yayıncılık)	53
Tablo 4. 9. Davranış Kalıbı ve Aile İçi Rol- Hayat Bilgisi 2 (MEB)	57
Tablo 4. 10. Davranış Kalıbı ve Aile İçi Rol- Hayat Bilgisi 3 (Evren Yayıncılık).	60
Tablo 4. 11. Davranış Kalıbı ve Aile İçi Rol- Hayat Bilgisi 3 (MEB)	63
Tablo 4. 12. Davranış Kalıbı ve Aile İçi Rol- Sosyal Bilgiler 4 (Tuna Matbaacılık)	65
.....	
Tablo 4. 13. Meslek Seçimi- Hayat Bilgisi 1 (Ardıç Yayıncılık)	67
Tablo 4. 14. Meslek Seçimi- Hayat Bilgisi 2 (Beşgen Yayıncılık).....	69
Tablo 4. 15. Meslek Seçimi- Hayat Bilgisi 2 (MEB).....	72
Tablo 4. 16. Meslek Seçimi- Hayat Bilgisi 3 (Evren Yayıncılık).....	75
Tablo 4. 17. Meslek Seçimi- Hayat Bilgisi 3 (MEB).....	77
Tablo 4. 18. Meslek Seçimi- Sosyal Bilgiler 4 (Tuna Matbaacılık)	79
Tablo 4. 19. Uğraşı ve Eylem- Hayat Bilgisi 1 (Ardıç Yayıncılık)	81
Tablo 4. 20. Uğraşı ve Eylem- Hayat Bilgisi 2 (Beşgen Yayıncılık).....	84
Tablo 4. 21. Uğraşı ve Eylem- Hayat Bilgisi 2 (MEB).....	87
Tablo 4. 22. Uğraşı ve Eylem- Hayat Bilgisi 3 (Evren Yayıncılık).....	89
Tablo 4. 23. Uğraşı ve Eylem- Hayat Bilgisi 3 (MEB).....	92
Tablo 4. 24. Uğraşı ve Eylem- Sosyal Bilgiler 4 (Tuna Matbaacılık)	94
Tablo 4. 25. Etkenlik ve Edilgenlik Durumu- Hayat Bilgisi 2 (Beşgen Yayıncılık)	99
.....	
Tablo 4. 26. Etkenlik ve Edilgenlik Durumu- Hayat Bilgisi 2 (MEB)	100
Tablo 4. 27. Etkenlik ve Edilgenlik Durumu- Hayat Bilgisi 3 (Evren Yayıncılık)	101
.....	
Tablo 4. 28. Etkenlik ve Edilgenlik Durumu- Sosyal Bilgiler 4(Tuna Matbaacılık)	103
.....	
Tablo 4. 29. Dil İçinde Kalıplaşmış İfadeler Hayat Bilgisi 1 (Ardıç Yayıncılık). 106	
Tablo 4. 30. Dil İçinde Kalıplaşmış İfadeler Hayat Bilgisi-2 (Beşgen).....	107
Tablo 4. 31. Dil İçinde Kalıplaşmış İfadeler Hayat Bilgisi 2 (MEB)	108

Tablo 4. 32. Dil İçinde Kalıplaşmış İfadeler Hayat Bilgisi 3 (Evren Yayıncılık) 109

Tablo 4. 33. Dil İçinde Kalıplaşmış İfadeler Hayat Bilgisi 3 (MEB) 110

Tablo 4. 34. Dil İçinde Kalıplaşmış İfadeler Sosyal Bilgiler 4 (Tuna Matbaacılık)

..... 112

RESİMLER LİSTESİ

Resim 4.1. Renk Örneği	32
Resim 4.2. Oyuncak Bebek Örneği	32
Resim 4. 3. Kelebek Örneği	33
Resim 4. 4. Okul Çantası Örneği.....	33
Resim 4. 5. Oyuncak Bebek Örneği	35
Resim 4. 5. Sevimli Hayvan Örneği.....	35
Resim 4. 7. Çiçek Örneği	36
Resim 4. 8. Mavi Renk Örneği.....	36
Resim 4. 9. Çiçek Örneği	37
Resim 4. 10. Bisiklet Örneği	38
Resim 4. 11. Çarpışan Oto Örneği	39
Resim 4. 12. Pembe Buzdolabı Örneği	39
Resim 4. 13. Renk-Saç Kurutma Makinesi Örneği.....	40
Resim 4. 14. Oyuncak Örneği	41
Resim 4. 15. Kızak Örneği	42
Resim 4. 16. Bisiklet Örneği	43
Resim 4. 17. Mutfak Eşyaları Örneği.....	43
Resim 4. 18. Krampon Örneği	45
Resim 4. 19. Laboratuvar Örneği	45
Resim 4. 20. Doğa-Bilgisayar Örneği	46
Resim 4. 21. Elektrik Süpürgesi Örneği.....	47
Resim 4. 22. Saç Kurutma Makinesi.....	48
Resim 4. 23. Renk Seçimi Örneği	48
Resim 4. 24. Araba Süren Baba Örneği	51
Resim 4. 25. Davranış Kalıbı Farkı Örneği.....	52
Resim 4. 26. Dağınık Erkek Örneği	52
Resim 4. 27. Ev İşleri Örneği.....	54
Resim 4. 28. Ev İşleri Örneği.....	54
Resim 4. 29 Çalışan Erkek Örneği	55
Resim 4. 30. Ev Hanımı Örneği	55
Resim 4. 31. Sofra Örneği.....	56
Resim 4. 32. Alışveriş Örneği	56
Resim 4. 33. Temizlik Örneği	57
Resim 4. 34. Düzenli Oda Örneği	58

Resim 4. 33. Zeybek Örneği.....	58
Resim 4. 36. Hayvan Sevgisi Örneği	59
Resim 4. 37. Bitki Bakımı Örneği.....	60
Resim 4. 36. Çamaşır Yıkama Örneği (.....	61
Resim 4. 39. Tamir İşleri Örneği.....	61
Resim 4. 40. Alışveriş Örneği	62
Resim 4. 41. Çöp Örneği.....	63
Resim 4. 42. Sınıf Örneği.....	64
Resim 4. 43. Basketbol Örneği	64
Resim 4. 44. Halat Çekme Örneği.....	66
Resim 4. 45. Tamir İşleri Örneği.....	66
Resim 4. 46. Öğretmen Örneği.....	68
Resim 4. 47. Polis Örneği.....	68
Resim 4. 46. Müstahdem Örneği.....	69
Resim 4. 49. Hemşire Örneği	70
Resim 4. 50. Polis Örneği.....	70
Resim 4. 51. Servis Şoförü Örneği.....	71
Resim 4. 52. Madenci-Ormancı Örneği	71
Resim 4. 53. Balıkçı Örneği	72
Resim 4. 54. Öğretmen Örneği.....	73
Resim 4. 55. Polis Örneği	73
Resim 4. 56. Şoför Örneği	74
Resim 4. 57. AFAD Örneği.....	74
Resim 4. 58. Polis Örneği	75
Resim 4. 59. Nikâh Memuru Örneği	76
Resim 4. 60. Çiftçi Örneği	76
Resim 4. 61. Öğretmen Örneği.....	77
Resim 4. 62. Fırıncı Örneği	78
Resim 4. 63. Madenci Örneği.....	79
Resim 4. 64. Öğretmen Örneği.....	80
Resim 4. 65. Tekstil-Otomotiv Örneği.....	80
Resim 4. 66. Futbol Örneği	82
Resim 4. 67. Misket Örneği	82
Resim 4. 68. Gitar-Basketbol-Futbol Örneği	84
Resim 4. 69. Basketbol Örneği.....	85

Resim 4. 70. Futbol Oyunu Örneği	85
Resim 4. 71. Piyano Örneği	86
Resim 4. 72. Çalgı Örneği	86
Resim 4. 73. Farklı Hobiler Örneği	88
Resim 4. 74. Bilgisayar Oyunu Örneği	89
Resim 4. 75. Oyun Örneği	90
Resim 4. 76. Basketbol Örneği	90
Resim 4. 77. İp Atlayan Kız Örneği	91
Resim 4. 78. Harita Örneği	93
Resim 4. 79. Kampçılık Örneği	94
Resim 4. 80. Otomobil Örneği	95
Resim 4. 81. Futbol Örneği	96
Resim 4. 82. Mangala Örneği	96
Resim 4. 83. Gezgin Örneği	97
Resim 4. 84. Aile Yemeği Örneği	100
Resim 4. 85. Gelin Örneği	101
Resim 4. 86. Sofra Örneği	105

SİMGELER VE KISALTMALAR

Kısaltmalar

Açıklamalar

AFAD

Afet ve acil durum

TDK

Türk Dil Kurumu

MEB

Millî Eğitim Bakanlığı

vd.

ve diğerleri

BÖLÜM I

1.GİRİŞ

Toplumsal cinsiyet kavramı birbirinden farklı iki sözcüğün terkiibinden oluşmuştur ve son yıllarda akademik camiada üzerinde önemle durulan konuların başlarında yer almaktadır. Bu kavramı oluşturan sözcüklerden biri olan “cinsiyet” sözcüğü, yaygın olarak kadın ve erkeği akla getirmektedir. Zira cinsiyet sözcüğü en temel manasıyla cinslerin kadın ve erkek olarak ayrılması manasında tanımlanır. Bununla birlikte TDK güncel sözlüğünde cinsiyet kelimesinin “Bireye, üreme işinde ayrı bir rol veren ve erkekle dişiyi ayırt ettiren yaradılış özelliği, eşey, cinslik, seks” (2019) şeklinde tanımlandığı görölmektedir.

Cinsiyet temsilini tartışırken, “cinsiyet (sex)” ve “toplumsal cinsiyet (gender)” terimlerinin tanımları kullanılmalıdır. Giddens (2008), cinsiyetin erkekler ve kadınlar arasındaki biyolojik veya anatomik bir fark olduğunu belirtirken, “toplumsal cinsiyet”, ise erkekler ve kadınlar arasındaki psikolojik, sosyal ve kültürel farklılıklarla ilgilidir. Montgomery (1986) cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki ayrımı şu şekilde açıklar; cinsiyet genetik koda dayanırken, toplumsal cinsiyet erkek ve kadınlar arasındaki dilsel farklılıkları etkileyen sosyal kodları ifade eder.

Toplumsal cinsiyet klişeleri her zaman tartışmaya değer bir konu olmamıştır. On dokuzuncu yüzyılda edebiyat, aileye ve ayrıca çocukluğa odaklandığı görölmektedir. Kitaplar her zaman geleneksel değerleri yansıtır ve değerleri bir sonraki nesle aktarmak için sosyalleşme aracı olarak kullanılır. Bu dönemde kitapların biri erkekler, diğeri kızlar için olmak üzere iki gruba ayrıldığı görölmektedir. Cinsiyete uygun davranışları ele alan literatürü sağlamak için, özellikle kız veya erkek çocuklar için özel olarak yazılmış kitaplar on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde artmaya başlamıştır. Erkekler için kitaplar liderliği ve eylemi vurgularken, kızlar için kitaplar kızların itaat ve alçakgönüllülük gibi erdemlerini vurguladığı gözlenmektedir. 1960’larda ve 1970’lerde araştırmacılar, çocuk kitaplarındaki cinsiyet klişelerini fark etmeye başlamışlardır. Cinsiyet farklılıklarını doğrulayan ilk araştırma 1972’de Weitzman tarafından yapılmıştır. Araştırmacı çocuk kitaplarında kadınların (kız ve kadın) neredeyse görünmez olduğunu, erkeklerin lider olduğunu ve aktif rol oynadığını tespit etmiştir. Ayrıca, kadınların başlıklarda, merkezi rollerde ve ana karakterlerde yetersiz temsil edildiğini, erkeklerin meslek rollerinin kadınlardan daha yüksek bir statüye sahip olduğunu ve kadınları pasif ve hareketsiz olarak nitelendiren karakter farklılıklarını tespit etmiştir. Öte yandan, erkekler bağımsız ve aktif liderler olarak tanımlanmıştır (Narahara, 1998). Yapılan araştırmalar ardından 1987 yılında yapılan

araştırmada kadın karakterlerin büyük çoğunluğunun kariyer hedeflerini ifade etmekte başarısız olduğu, kadın rol modellerinin eksik olduğu ve erkek karakterlerin bağımsız olduğu görülmüştür.

Cinsiyet farklılıkları bağlam, davranış ve dil gelişiminde gösterir. Toplumsal cinsiyet rolü klişeleri, çocukların kendilerini nasıl algıladıklarını etkiler. Çocukların cevaplarında, özellikle daha büyük çocuklar, cinsiyet farklılıkları su yüzüne çıkmaya başlar, ancak kalıplaşmış klişelerin geliştirilmesinin önemini anlamak çok önemlidir. Küçük çocuklar henüz güçlü bir kimlik geliştirmemiş, özellikle savunmasızdırlar. Ayrıca, güçlü bir kadın / erkek hikâyesi karakterine maruz kalan kız ve erkeklerin, öz-değerlendirme ölçütünde puanlarını anlamlı şekilde artırdığını doğrulayan çalışmalar da olmuştur (Ecevit, 2003: 83). Bir çocuğun kitaplardaki karakterlerle özdeşleşmesi çok önemlidir, aksi halde çocuklar hayatlarının çok önemli olmadığını varsayabilir ve bu çocuk üzerinde olumsuz bir etki bırakabilir (Narahara, 1998).

“Toplumsal cinsiyet” kavramı, toplumun devreye girerek bireyleri cinsiyetleri üzerinden biçimlendirmeye başlaması ile kendinden söz ettirir. Cinsiyetlerin üzerinde yaratılış rol alırken, toplumsal cinsiyet insanlar ve onların eliyle oluşan kültür aracılığıyla belirlenmektedir. Cinsiyet; erkek ve kadının genetik, fizyolojik ve biyolojik olarak sahip olduğu farklılıkları ifade ederken; toplumsal cinsiyet ise bireylere cinsiyetleri bağlamında bağlı oldukları kültür ve toplumlarca yüklenen beklenti, rol, sorumluluk farklılıklarıdır (Üner, 2008). Toplumsal cinsiyet kavramı esasında biyolojik anlamda kullanılan cinsiyet kelimesi ile karıştırılmaması için kullanılmakta olan bir kavramdır. Zira toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyet ayırımından daha geniş bir anlam taşır.

Sınıf ve okullar toplumun birincil sosyalleşme kurumları arasındadır. Bu yerlerde, çocuklar sosyal kimliklerini birbirlerine ve kurumlara göre anlamaya başlarlar. Her ne kadar okullar cinsiyetlerine göre farklılaştırılmış sosyal rolleri öğretmekten kesinlikle sorumlu olmasalar da genellikle kadınların alt düzey rollerini, müfredat seçimleri ile onları dışlayan veya klişeleştiren sınıf örgütleri aracılığıyla güçlendirirler. Bununla birlikte, okullar aynı zamanda cinsiyet, ırk, etnik köken, dilin arka planı, yaş ve cinsellik temelindeki eşitsizliklerin, kimlik gruplarını daha eşit temsil eden yöntem ve materyaller seçerek potansiyel olarak değiştirilebileceği yerlerdir. Eğitim sürecinde, ders kitapları çocukların sosyalleşme sürecine yardımcı olacak en önemli araçlardan biridir (Freeman ve McElhinny, 1996: 242). Arıkan’a (2005) göre, okullar, öğretmenlerin, ders kitaplarının, sınıf materyallerinin, etkinliklerin ve belirli bir okul veya sınıfın tüm üyelerinin tutumlarının, bilgi

temelli ve değer yüklü uygulamalarla öğrencilerin bilişsel ve duygusal oluşumlarına katkıda bulunduğu yerlerdir. Bunlar aracılığı ile öğrencilere sonsuz sayıda mesaj veya değer iletilir. Bu kapsamda bu materyaller ile öğrencilere olumsuz mesajların verilmesi tehlikeli sonuçlara neden olabilir. Öyleyse, bu değerler, kaçınılmaz olarak, toplumdaki barış ve dayanışmada erozyona neden olan, kaçınılmaz olarak, başkalarının nefret, hoşgörüsüzlük veya küçümseme gibi yanlış uygulamalara dayanarak öğrencilerin klişeleşmiş düşüncelerine dönüőebilir (Arıkan, 2005). Bu kapsamda cinsiyet ayırımı ya da toplumsal cinsiyet ile ilgili olumsuz mesaj içeren eğitim araçları toplumun geleceğini oluşturan öğrencilerin belirli kalıp yargılar ile yetişmesine neden olabilir.

1.1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetten farklılık göstererek kadın ile erkeğin sosyal, kültürel açılardan tanımlanmasını, topluluğun bu ikisini birbirinden ayırma biçimini, toplumun onlara verdiği rolleri anlatabilmek için kullanılan bir kavramdır.

Okul ortamı toplumsal cinsiyet rollerinin aile ortamından sonra kazanılmasında ve devam ettirilmesinde ayrı bir konuma sahiptir (Kırbaőoęlu-Kılıç ve Eyüp, 2011).

Okul eğitiminin en önemli araçları arasında gösterilen ğrenci ders kitaplarının, kişilerin çok sayıda toplumsal rollerinin yanında cinsiyet rollerini de elde etmelerinde önemli bir yere sahiptir. Gelecek adına toplumsal cinsiyet ayırımının ortadan kaldırılmasının en kolay yolu n yargısız veya çok az n yargısı olan küçük yaştaki öğrencilere bu konuda verilecek sağlıklı eğitimle sağlanabilmektedir. Okullarda okutulan kitapların toplumsal cinsiyet ayırımı içermemesi bunun başarılmasında önemli bir katkı sunmaktadır.

Çalışmanın temel problemlerini;

a) 2019-2020 eğitim ğretim yılında Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından ders kitabı olarak kabul edilmiş ve dağıtımı yapılmış olan ilkokul 1., 2. ve 3. sınıf hayat bilgisi ve 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitapları, toplumsal cinsiyet rollerinin sunumu konusunda bir duyarlılık ile mi hazırlanmıştır?

b) Bahsi geçen kitaplardaki metin ve görsellerde kadın ve erkeklere biçilen roller toplumsal cinsiyet eşitliği doğrultusunda sunulmuş mudur? soruları oluşturmaktadır.

Bu bağlamda söz konusu ders kitaplarının içerikleri incelenmiş; şu alt problemlere cevap aranmıştır:

İlkokul 1., 2. ve 3. sınıf hayat bilgisi ve 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarındaki

metin ve görsellerde;

1. Bireylerle özdeşleştirilen nesnelere ve renkler toplumsal cinsiyet açısından değişkenlik göstermekte midir?

2. Bireylere çizilen davranış kalıpları ve aile içi roller toplumsal cinsiyet açısından değişkenlik göstermekte midir?

3. Bireylerin meslek seçimleri toplumsal cinsiyet açısından değişkenlik göstermekte midir?

4. Bireylerin kişisel uğraşı ve eylemleri toplumsal cinsiyet açısından değişkenlik göstermekte midir?

5. Bireyler toplumun cinsiyetlere bakış açısına göre etken veya edilgen olarak önem kazanmakta mıdır?

6. Dil içinde toplumsal cinsiyetin farklı değişkenlerine göre şekillenmiş olan kalıplaşmış ifadeler yer almakta mıdır?

1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Çalışmamızda ise ilkököl 1., 2. ve 3. sınıf hayat bilgisi ve 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının toplumsal cinsiyet açısından çeşitli değişkenlere göre değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Söz konusu kitapların içeriğinde yer alan metin ve görsellerinin öğrencilere cinsiyet ifadeleri ve toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin görüş edindirme konusundaki rolünün tespiti çalışmanın temel hedefleri arasındadır.

İlkököl 1., 2. ve 3. sınıf hayat bilgisi ve 4. sınıf sosyal bilgiler derslerinde kullanılan kitapların toplumsal cinsiyet bağlamında incelendiği bu çalışma neticesinde elde edilen bulguların gelecek yıllarda kitapların hazırlanma aşamasında fikir sağlayacağı düşünülmektedir. Toplumsal cinsiyet rollerinin ilkököl düzeyinde okutulan ve içerik olarak hayatla iç içe olan sosyal bilgiler ve hayat bilgisi gibi iki önemli ders ve bu derslerde okutulan ders kitapları aracılığı ile yeni nesillere doğru aktarımının sağlanması oldukça önemlidir. Bu öneme binaen, gelecek nesillerin doğru yönlendirmelerle şekillenmesi adına çalışmamızın faydalı olması umulmaktadır. Çalışma, ilkököl 1., 2. ve 3. sınıf hayat bilgisi ve 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının toplumsal cinsiyet bakımından ne kadar hassas ve duyarlı davrandığını belirlemek, bu konularda eksiklikler var ise bunları ortaya çıkarmak gibi amaçlara ulaştığı takdirde ileride ders kitabı yazacak kişilere ve onları uygulayacak öğretmenlere olumlu katkılarda sağlayabilecek bir kaynak oluşturması açısından önemli bir

çalışmadır.

1.3. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Bu araştırma 2019-2020 Eğitim-Öğretim yılı için Millî Eğitim Bakanlığı tarafından ilkokul 1., 2. ve 3. sınıflarda okutulmasını uygun görülen ve dağıtımı yapılan Hayat Bilgisi ders kitapları ile 4. sınıfta okutulması uygun görülen Sosyal Bilgiler ders kitaplarının içerik çözümlemesiyle sınırlıdır.

Araştırmanın evreni, Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu tarafından ilkokul 1., 2. ve 3. sınıflarda okutulmasını uygun görülen tüm Hayat Bilgisi ders kitapları ile 4. sınıfta okutulması uygun görülen tüm Sosyal Bilgiler ders kitaplarından oluşmaktadır. Araştırmanın örnekleme ise 2019-2020 eğitim öğretim yılı içerisinde MEB tarafından dağıtımı yapılmış olan ilkokul 1., 2. ve 3. sınıflarda okutulmasını uygun görülen tüm Hayat Bilgisi ders kitapları ile 4. sınıfta okutulması uygun görülen tüm Sosyal Bilgiler ders kitaplarından oluşmaktadır.

1.4. VARSAYIMLAR

Bu çalışmada; toplumsal yapıya göre şekillenen cinsiyet algısının eğitim-öğretimin en önemli yardımcı malzemelerinden olan ders kitapları ile toplumsal hafızada yer edinen gelecek nesillere aktarıldığı varsayılmış bu nedenle de örneklem grubundaki ders kitaplarının metin ve görselleri ilgili perspektif doğrultusunda incelemeye tabi tutulmuştur.

1.5. TANIMLAR

Toplum: Toplum, belirli bir coğrafya üzerinde örgütlenmiş olarak iletişimi ve etkileşimi düzenleyen belirli kurumsal ilişkileri ve kuralları olan, din, aile, ekonomi, eğitim, siyaset gibi alt kurumları bulunan, sosyal ilişkileri ve ortak kültür olan örgütlenmiş yapıyı ifade etmektedir (Şenel, 1982: 14).

Toplumsal Yapı: Sözlükte toplumsal yapı şu şekilde tanımlanmaktadır: “İçinde sosyal ilişkilerin, sosyal olayların meydana geldiği, sosyal grupların ve kurumların yer aldığı toplumun şekil ve çerçevesiyle ilgili dış görünüme sahip olan bir sosyal varlık” (TDK, 2019).

Cinsiyet: Biyolojik cinsiyet (sex); erkek ve kadın arasındaki biyolojik anlamdaki mevcut genetik farklılıkları belirtirken, toplumsal cinsiyet (gender) ise cinsiyetlere ilişkin rol farklılıklarını belirtmektedir. (Savcı, 1999: 130).

Toplumsal Cinsiyet: “Kadın ya da erkek olmaya toplumun ve kültürün yüklediği anlamları ve beklentileri ifade eder; kültürel bir yapıyı karşılar.” (Dökmen, 2009: 20).

Eğitim: Eğitim birey için yaşamsal öneme sahip bir kurumdur. Aynı zamanda toplumun rol beklentilerini karşılamaya dönük önemli bir süreçtir. Bireyin yaşamını sürdürmesi, toplumun bir üyesi olabilmesi ve toplumla bütünleşmesinde önemli bir payı olan bir sosyalleştirme sürecidir (Şişman, 2011: 14).

Okul: Eğitim öğretim faaliyetlerinin yürütüldüğü kurumların genel adıdır. Okul, toplumsal cinsiyet rollerinin öğrenilmesinde ve devam ettirilmesinde önemli bir yere sahiptir (Yorgancı, 2008: 16-17).

Ders kitapları: Eğitimin temel materyallerinden biridir. Ders kitapları çocuğun toplumun bir parçası haline gelmesini, toplumla bütünleşmesini, gelenek, inanç ve kültürü benimsemesini öğreten temel kaynaktır (Demirel ve Kıroğlu, 2006).

BÖLÜM II

2. KURAMSAL AÇIKLAMALAR VE İLGİLİ LİTERATÜR

2.1. TOPLUMSAL CİNSİYET KAVRAMI

2.1.1. Toplum

Toplum kavramını “aynı toprak parçası üzerinde bir arada yaşayan ve temel çıkarlarını sağlamak için iş birliği yapan insanların tümü, cemiyet” şeklinde tanımlamak mümkündür (TDK, 2019). Toplum, özel bir coğrafyada örgütlenmiş, iletişimi ve etkileşimi düzenleyen bir takım kurumsal ilişkileri ve kuralları bulunan, eğitim, siyaset, ekonomi, din ve aile benzeri alt kurumları mevcut olan, ortak sosyal ilişkileri ve kültürü bulunan örgütlenmiş yapıları belirtmektedir. Toplumsallık ve toplum ilk insandan günümüze dek mevcudiyetini sürdüren, sözleşmeler aracılığıyla zaman zaman sözlü ve yazılı şekilde anlaşmaları, iletişimi gerçekleştiren örgütlü insan reaksiyonlarıdır. İnsanlar insanlık tarihi süresince birbirlerine gereksinim duymuş, bunun doğal bir neticesi olarak da değişik toplum şekilleri ortaya çıkmıştır. İnsanlar evvela ilkel toplumları oluşturmuş ve sosyal hayatta zamanla ortaya çıkan değişim ve gelişmeler neticesinde, insanlar medeni topluma geçişi gerçekleştirmişlerdir. Ara evreler ile modern ve post modern toplum, kapital toplum ve feodal toplum şeklinde anılan toplum biçimleri oluşmuştur (Şenel, 1982: 14).

Marx ve Engels (Marx ve Engels, 1995: 30), toplumun tanımını “insanların müteakabil etkinliklerinin ürünüdür” şeklinde yapmaktadır. Ancak Marx, birey yaşayacağı toplum şeklini belirlerken özgür müdür? sorusunu “Asla değil” şeklinde yanıtlamaktadır. Toplum; güçler ve maddi ilişkilerce tarih süresince mevcudiyetini devam ettiren ve topluluk olarak yaşamını sürdüren bireyleri belirli bir sisteme istinaden yaşamaya yönlendiren bir yapı şeklinde ele alınabilir. Marx topluma yönelik gerçekleştirilecek araştırmaların insanların faaliyetlerini, maddi ilişkilerin yapısını ve toplumun tarihsel seyrini ihtiva etmesi gerektiğini savunmaktadır (Akt. Swingewood, 1998: 87).

Durkheim tarafından öne sürülen düşünceye göre toplum, kendisini oluşturan bireylerden bağımsız, onları zorlayan ve üzerlerinde yapılanmış örgütlenmedir. Toplumsal mekanizmada kişi, topluma boyun eğdiği müddetçe kendini özgür hissedebilmektedir. Zira insan, yalnızca doğasından ve tutkularından kaynaklanan kötü niteliklerinden bağımsız biçimde yaşamını sürdürebilecektir. Bireyin güdülerinin esaretini alt etmesi, yalnızca topluma bağlanmakla gerçekleşebilmektedir (Akt. Berberoğlu, 2009: 30). Toplum; bireylerden müteşekkil ancak bunun yanında bireyleri kuşatan ve aşan dışsal bir birliktelik

özelliğindedir. Bununla birlikte toplum, düzeni ve dengeyi sürdürebilmek amacıyla ögelerin iş birliği gerçekleştirdiği organik bir yapı özelliğindedir. Söz konusu yapının açıklanması, kişilerin tek tek incelenmesiyle mümkün değildir. Toplumu oluşturan kolektif gücün analizi toplumsal analiz şeklinde ifade edilmektedir. Psikolojinin ilgi alanı kişilerin tek tek analizini gerçekleştirmek iken, sosyolojinin ilgi alanı ise kolektivedir. Durkheim tarafından ortaya konan toplum analizi, toplumu organik bir bütün şeklinde ele alan ve toplumsal süreç ve kurumları yapının fonksiyonları temelinde değerlendiren bir anlayıştır (Akt. Swingewood, 1998: 154).

Toplum Weber (2018) tarafından; bazı nedensel ilişkilerin bulunduğu, ancak eşzamanlı olarak da bireylerin müteakib ilişkileriyle ortaya çıkan bir yapı şeklinde ifade edilmektedir. Fakat söz konusu yapının, nedensel ilişkiler temel alınarak açıklanması pek mümkün değildir. Toplumsal araştırmalarda nedensel ilişkiler yalnızca araçsal bir role sahiptirler. Toplumu anlamak amacıyla insani ilişkilerin ve insani eylemlerin ele alınmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Toplumu anlama adına yalnızca nedensel ilişkiler ya da bazı düzenlilikler yeterli değildir. Bunun nedeni toplumun insani temel üzerine inşa edilmiş olmasıdır. Toplumsal yapının mevcudiyetini sürdürmesi insanla mümkündür ve toplum bireyden bağımsız bir gerçeklik ya da onun üzerinde bir baskı aracı şeklinde ele alınamaz. Toplum Weber tarafından; bireyin iradî eylemleriyle var olan ve pek çok değişkenin birbirinden etkilendiği bir yapı şeklinde ifade edilmektedir (Akt. Altay, 2019: 79).

İbn Haldun tarafından, tarihsel süreçte var olan toplum şekillerinin iki doğal türünün bulunduğu öne sürülmektedir. Bunlardan birincisi özü bedevî olup sosyal değişme neticesi hadarî yapıya dönüşüm gösteren topluluklar, diğeri ise bedevî yaşam biçimine sahip topluluklardır (Ülken ve Fındıkoğlu, 1940: 132). İnsanların toplum biçiminde yaşamaları mecburiyeti, İbn Haldun tarafından korunma ve karşılıklı yardımlaşma gereksinimi ile açıklanmakla birlikte, bu itici faktörlerden ziyade egemenlik unsuruna vurgu yapılmaktadır. Egemen güç ile insanın doğasında mevcut” hayvani” yön kontrol altına alınırken, toplumsal hayat düzenlilikle sürdürülebilmektedir. Hatza tarafından insanı anlama adına toplumun incelenmesi gerektiği öne sürülmektedir (Canbaz, 2017: 18).

2.1.2. Toplumsal Yapı

Sosyolojide, toplumdaki bireylerin iletişimine yardım eden ve ortak yaşam oluşumunu gerçekleştiren kurumların, bahse konu topluma özgü biçimde meydana gelmiş düzeni, toplumsal yapı biçiminde ifade edilmektedir. On dokuzuncu yüzyılda, insanın ortaya çıkardığı toplum ve yapı kavramının beraber kullanımının daimî hale gelmesi mümkün

olmuştur. Bununla birlikte on dokuzuncu ve yirminci yüzyıldaki birtakım sosyologlar biyoloji biliminden faydalanmak suretiyle bazı tanımlamalar öne sürmüşlerdir. Örnek vermek gerekirse, toplum Herbert Spencertarafından bir organizmaya benzetilmiştir. Bu doğrultuda, toplum ve toplum içindeki birbiriyle bağlantılı unsurlar canlı anatomisine benzer bir işleyişle, hareket etmektedirler (Akt. Poloma, 1993: 31). Toplum, Karl Marx tarafından ise üzerine hukuki ve siyasi yapının eklemlendiği ve temelini ekonominin oluşturduğu bir oluşum şeklinde tanımlanmaktadır (Uçan, 2019: 8). Belirtildiği üzere, değişik tanımlamalar mevcuttur ve toplum bilimciler tarafından ortak bir tanım üzerinde mutabakata varılamamıştır. Ancak toplumsal yapıya ilişkin ortak kabul edilebilecek birtakım ögeler ifade etmek mümkündür (Britannica, 1990: 101).

Yapısında siyasi, iktisadi, dini, etnik ve diğer kurumlar ile bu kurumların değişik öğelerinin düzenli ilişkilerinin mevcut olduğu sistem toplumsal yapı olarak ifade edilmektedir. Toplumsal yapı, unsurların müteakabil etkileşimi ve kişiler arası ilişkilerden meydana gelen bir bütündür. Toplumsal yapıyı meydana getiren unsurların toplumsal roller, değerler ve normlardan müteşekkil bir örüntülerinin bulunduğu öne sürülmektedir (Marshall, 1999: 804).

Toplumsal yapı hakkında görüş bildiren birtakım düşünürlerin, alt yapı şeklinde belli bir ilmi benimseyip o ilim doğrultusunda toplumsal yapıyı değerlendirmeleri, felsefe tarihi süresince sıkça karşılaşılan bir durumdur. İlk çağ filozofları arasında yer alan Sokrates'in; toplumsal yapıya ilişkin düşüncelerinin temelini, ilahi adalete duyduğu inanç, erdem ve ahlak biçimlendirmektedir. Sokrates, felsefenin toplumsal yapının tamamının biçimlenmesi adına temel teşkil ettiğini ifade etmektedir. Söz konusu yaklaşımda felsefe ve diğer ilimlerin iş birliği vazgeçilmez niteliktedir (Canbaz, 2017: 6-7).

Genel kabule istinaden, toplumsal birimlerin zamanla belli bir devamlılık arz eden, müteakabil ilişki içerisinde olan ve hem tek tek bireylerin etkinliklerini hem de bir bütün şeklinde toplumsal birimin işleyişini büyük oranda belirleyen veya koşullandıran öğeleri bulunmaktadır ve toplumsal yapı bunlardan meydana gelmektedir. Diğer bir ifadeyle, toplumsal yapı içerisinde bireylerin eylemlerini seçmede tamamıyla özerk ve özgür olmadıkları, toplumun kısıtlamalarının ve toplumsal ilişkilerin belirleyici olduğu düşüncesi ön planda yer almaktadır (Britannica, 1990: 101).

Karl Marx, toplumsal yapıya ilişkin görüşlerini üst yapıların alt yapıdan etkilenmesi neticesinde öne sürmüştür. Toplumsal yapıda bazı ilişkiler neticesinde meydana gelen oluşumların omurgasının, ekonomik düzey farklılıkları ile gerçekleştiğini öne süren

düşünür, ilişkiler üzerinde düzenleyici durumdaki sınıf çatışmasının, yoksullar ve zenginler arasında vuku bulduğunu ifade etmektedir. Bu doğrultuda gelir ve üretim adaletsizliği, sınıf çatışmasını ve toplumsal yapıdaki sorunsalları ortaya çıkarmaktadır (akt: Erdoğan, 2007: 199-200).

Toplumsal/içtimai yapıyı, değişmeyi ve ilişkileri tespit etme ve inceleme aracı olarak “İlm- Umran”ı oluşturan İbn Haldun, umranı “İlm-i Umran”a konu olarak öne sürmüştür. Umran, genel anlamda “bireyin içtimai hayatı ve örgütlenmesi” şeklinde ifade edilebilir. Daha açık bir tabirle; umran, bireylerin birlikte yaşamasını, ilimleri, kurumları, yapıyı vb. içtimai hayatın tamamını ihtiva eder bir özelliكتedir. Umran, içtimai yaşamın tüm yönlerini ihtiva eder bir içeriktedir. Bireylerin bir arada bulunabildikleri, her nevi toplumsal alış-veriş gerçekleştiribildikleri, insani ilişkiler sürdürebildikleri, iktisadi, siyasi ve kültürel kurumları mevcut olan bir özelliكتedir. Zaruri ve doğal olarak bu yapı içerisinde yaşamını sürdüren insan, evvela Bedevi yaşam sürerken, yapının gelişmesiyle birlikte Hadari yaşamı benimsemiştir. İbn Haldûn, bir ideal toplum tasarımı öne sürmemiş, toplumsal yapıların tarihsel süreç boyunca gerçekleştirdikleri olgu ve olayları bir sosyal gözlemci perspektifi ile çözümlenmeye gayret etmiş, toplumsal yapıda ortaya çıkan sosyal gerçekliği neden-sonuç ilişkisi ile ele almıştır. Toplumsal yapılar, bahse konu değerlendirme esnasında sosyal ilimlerin tamamını umran ilmi içerisinde ele alıp, toplumsal yapılara ilişkin sistematığı kendi düşüncesi ile ortaya koyan İbn Haldun tarafından, sosyal değişmeyi muhtevasında barındıran insan unsurunun ortaya koyduğu belli bir düzeni olan faaliyetlerin bütünü şeklinde ifade edilmektedir (Akt. Arslan, 2002: 6).

Toplumsal yapı ve toplumsal yapıya ait bileşenleri daha ayrıntılı açıklamadan evvel toplumsal yapının önemi ve içeriğinin anlaşılmasının faydalı olacağı değerlendirildiğinden, bu aşamada toplumsal olguyu irdelemek yararlı olacaktır. Toplumsal olgu Durkheim tarafından aşağıdaki gibi ifade edilmektedir (Akt. Arslan, 2002: 6):

Yerleşmiş olmasından bağımsız olarak kişi üzerinde dış baskı oluşturabilecek bütün yapma biçimleri toplumsal olgudur veya bireysel tezahürlerinden bağımsız biçimde kendine has bir mevcudiyeti olup, verili bir toplumun yayılım sahasında genel durumdaki şeylerin tamamı toplumsal olgu olarak nitelendirilmektedir (Arslan, 2002: 6).

2.1.3.Toplumsal Yapı Unsurları

Toplumsal yapı, değerler, din, kültür, hukuk, siyaset, ekonomi, eğitim, aile benzeri toplumsal yapıları muhteviyatında bulunduran, birbirleriyle alakalı bütün bir sistemdir.

Toplumdaki yapıların her birisi kendi işlevine istinaden değişik fonksiyonları icra eder. Toplumsal yapıyı meydana getiren unsurlarla alakalı birbirinden değişik tasnifler ortaya konmuştur. Çalışmaların bir kısmında toplumsal yapıyı meydana getiren bileşenler kültürel ve fiziki bileşenler şeklinde iki alt başlıkta incelenmekte iken, birtakım çalışmalarda ise toplumsal yapıyı meydana getiren bileşenler tek bir başlıkta incelenmektedir (Gökçe, 2007: 3).

Kıray (1999: 6-7), bir toplumsal yapının aşağıda belirtilen dört öğeden oluştuğunu ifade etmektedir:

1) Mekânda özel bir yer ve şekli bulunan bir yerleşme şekli durumundaki ekolojik bir topluluk,

2) Kendine has nitelikleri bulunan bir nüfus,

3) Spesifik bir örgütlenme,

4) Bu öğelere bağlı durumdaki toplumsal değerler sistemi.

Toplumsal yapıyı meydana getiren unsurların birbiri ile bağlantılı olduğunu ifade eden Kıray, gerçekleşen değişmelerin rastgele vuku bulmadığını, bir yapıda gerçekleşen değişimin diğer yapılara da etki edeceğini, hatta bir yapıda gerçekleşen değişimin bütün toplumsal yapıya etki edeceğini öne sürmektedir (Kıray, 1999: 6-7). Değişme, toplumsal yapının tüm bileşenlerinde eşzamanlı, aynı süratle ve aynı yoğunlukta gerçekleşmediği gibi, belirli bir anda, değişen bir toplumda hem yeni yapı hem de eski yapı ile alakalı özelliklerin beraber olması da ihtimal dâhilindedir.

Toplumdaki değişme eğilimleri Kıray tarafından beş ana kategoride incelenmiştir:

1)Ekolojik ilintilerin/ilişkilerin hacmi ve şekli,

2) Kurumların örgütlenme, ihtisaslaşma ve farklılaşma dereceleri,

3)Toplumda, dışarı ile bağlantı tesis etme, dışarıya açılma ve bütünleşme miktarı ve şekli,

4) İnsan ilişkileri kapsamında yakın kişisel ilişkilerden ziyade kişilik ötesi rollere dayanan ve anonim ilişkilere geçiş derecesi,

5) Dinsel ve yerel olma özelliklerinin kaybolma seviyesi (Kıray, 1999: 7-8).

Türk toplum yapısı Yasa tarafından teknik, kültürel ve demografik unsurlar şeklinde üç alt başlıkta ele alınmıştır. Kültürel yapıyı iki grupta ele alan Yasa, bunların tinsel (dil,

din, ahlâk, sanat, hukuk, eğitim, aile, tarih) ve özdeksel (üretim araç ve kaynakları, teknoloji, gereksinimlerin giderilme yöntemlerinin tamamı) ögeler olduğunu, tinsel ögelerin üst yapı, özdeksel ögelerin alt yapı şeklinde ifade edilebileceğini, fakat ikisinin birbirinden bağımsız ve ayrı ele alınamayacağını, bahse konu unsurlar arasında mütekabil etkileşim bulunduğunun altını çizmiştir. Bununla birlikte, toplumsal değişme ve gelişmenin bilhassa alt yapıda gerçekleştiğini, üst yapıda gerçekleşen gelişmenin geciktiğini ifade etmiştir (Yasa, 1970: 12-13).

Sosyal yapıdaki örgütlenmeler, birimler ve kurumlar etkileşim ve ilişki içerisinde dirler. Her bir bileşen, fonksiyonu ile toplumun devamlılığına, uyumlu ve dengeli bütünlüğüne katkı sağlar. Uyumlu ve dengeli bir toplum, sosyal yapıyı meydana getiren birimlerin, örgütlenmelerin ve kurumların hem kendi aralarında hem de bir bütün şeklinde kültürel yapı ile sosyal yapının kendisi arasında denge ve uyum olan bir toplumdur (Çelebi,1985:104).

Sosyal bilimcilerin bir kısmı toplumsal yapının bütün bir sistemden meydana geldiğini, dolayısıyla da toplumsal yapıyı meydana getiren kültürel ve fiziki bileşenlerin iç içe yapılar olduğunu ve birbirlerinden ayıramayacağını öne sürerek bütün bu unsurları aynı başlıkta değerlendirmişlerdir. Bir kısım sosyal bilimciler ise, kültürel ve fiziki bileşenlerin birbiriyle doğrudan bağlantılı olduğunu öne sürmüş, fakat her ikisinin farklı başlıklarda ele alınmasını doğru bulmuşlardır (Gezgin, 1997: 23).

2.1.4. Toplumsal Yapıyı Etkileyen Faktörler

Değişik toplumsal yapıların ortaya çıkmasının sebebi, yapılarını meydana getiren ögelere ait değişik niteliklerdir. Başka bir ifadeyle, toplumlar arası yapısal farklılıkların sebebi, söz konusu yapıları meydana getiren değişik nitelikteki ögeler arası ilişkilerin kendine has formlarının bulunmasıdır. Görenek, gelenek benzeri ahlaki kuralların, kent/köy benzeri yerleşim biçimlerinin, her toplumda bulunan siyaset, evlilik, aile, eğitim benzeri temel kurumların değişkenliği farklı yapılara ve fonksiyon çeşitliliğine sahip olmalarına imkân tanımaktadır (Arslan, 2002: 86-87).

Toplum, insanın doğasına katkıda bulunup onu zenginleştirirken, eş zamanlı olarak da onu kendine tabi kılma eğilimi sergiler. Yapı, bileşenlerinden daha üst seviyede bir toplumsal güç içerdiğinden, parçaları kendine tabi kılma eğilimindedir. Toplum büyüdükçe yapının cenderesi sıklığı yitirir. Siyasal toplum genişlemiş duruma gelir ve yapının cenderesi ikincil gruplar üzerinde daha doğrudan, kişiler üzerinde ise daha dolaylı biçimde

gerçekleşir (Arslan, 2002: 86-87). Ancak Durkheim tarafından toplumun yalnızca bireylerden oluştuğu düşüncesinin yanlış olduğu savunulmaktadır. Ortak ve maddesel yaşamda fonksiyonel pek çok nesne de bireylere benzer biçimde toplumun bir parçası özelliğindedir. Maddesel açıdan dış dünyanın bir ögesi durumuna evrilmiş toplumsal olgular ve olaylar, bireyi toplumsal yaşamda dışarıdan etkiler. Bu nedenle de söz konusu toplumsal gerçeklikler bireysel bilinçlerin dışında kalmanın yanında, toplumsal yapının sui generis bir bileşeni durumuna dönüşürler. Örnek vermek gerekirse; iletişim yolları, yasalar, ahlak ve ulusal estetik toplumsal bilinci oluştururken yapının dışsal bileşenlerini meydana getirirler (Akt. Kongar, 2013: 56).

Toplumsal yapının, kişiden kişiye kültürel tamamlayıcılar şeklinde paylaşılan ve iletilen normlar, inançlar ve değer hükümlerinden meydana gelen, kişinin ve sosyal grubun tamamlayıcı özellikte olmasından hareketle, toplumsal yapının organ şeklinde değil ancak yapı içerisinde bir yere sahip bireylerden ötürü, birimleri kişilerdir (Simmel, 1971: 325). Sosyal bağların objektif şekilde tanımlanması ve toplumsal olgunun bütünlük içinde incelenmesi ile toplumsal yapı belirgin duruma gelmektedir. Toplumsal yapının ifade edilmesinde esas alınan unsurlar aşağıdaki gibidir (Martindale, 2000: 63-65):

1. Toplumsal yapı sosyal yaşam bileşenlerinin bağlantılı olduğu düzenlemeleri, diğer bir ifadeyle parçaların bütünle düzenli ilişkilerini ihtiva etmelidir;

2. Bahse konu ilişkiler üst üste gelecek şekilde yapılaşmış özellikte olmalı; karmaşıklığın değişen düzenleme şekilleri olarak ele alınmalıdır.

3. İlişkilerin ihtiva ettiği önem kısa bir zaman dilimiyle sınırlandırılmamalı; ilişkiler süreklilik arz etmelidir.

2.1.5. Cinsiyet ve Toplumsal Yapıda Cinsiyet

Birey doğumdan itibaren kendisini sosyal bir çevrede bulur ve çevrenin biçtiği rolleri kavrayarak ve rol beklentilerini gerçekleştirerek daha sosyal hale gelir. Sosyalleşmenin muhteviyatını ortaya koyan bileşenler ve bu bileşenlerin önem dereceleri toplumdan topluma değişkenlik arz etmektedir. Cinsiyet de söz konusu faktörlerdendir. İnsan cinsiyeti toplumsal ve biyolojik şeklinde ikiye ayrılır. Dişi ya da erkek doğmanın bir neticesi olarak biyolojik cinsiyet ortaya çıkar. Bazı biyolojist anlayışlara istinaden, dişi-eril farklılıklarının hayatın bütün evrelerini etkileyebilecek farklılıklar olduğu öne sürülmektedir. Diğer bir ifadeyle, biyolojik cinsiyet toplumsal cinsiyetin ön şartıdır. Biyolojik cinsiyet cinsiyete ilişkin toplumsal eşitsizlik ve ayrımlarda belirleyici unsur durumundadır (Bingöl, 2014: 12).

Biyolojik cinsiyet (sex); erkek ve kadın arasındaki biyolojik anlamdaki mevcut genetik farklılıkları belirtirken, toplumsal cinsiyet (gender) ise cinsiyetlere ilişkin rol farklılıklarını belirtmektedir. Toplumsal cinsiyet; biyolojik cinsiyetle ifade edilemeyen, siyaset, sosyal sınıf ve ataerkillik benzeri toplumsal dinamiklerle ilişkili durumdaki bir kavram özelliğindedir (Savcı, 1999: 130).

“Toplumsal cinsiyet (gender) genel anlamda, erkek ve kadınlar için toplumsal biçimde ortaya çıkan roller ve öğrenilmiş davranış beklentilerine işaret etmek maksadıyla faydalanılan bir kavram durumundadır.” (Ecevit, 2003: 83).

Kişi doğumla birlikte kendisine toplum tarafından biçilen erkek ve kadın rolleriyle yüzleşmek durumundadır. İki cinse ilişkin imgeler beslenme biçiminden, okudukları hikâye kitaplarına, okullarda ders kitaplarına, çizgi filmlere, bilgisayar oyunlarına, kıyafet ve oyuncak seçimlerine dek kendisini gösterir (Kaçar, 2007: 16).

“Sosyoloji ilmine toplumsal cinsiyet kavramını kazandıran Ann Oakley, “cinsiyet” kavramının biyolojik erkek-kadın ayrımını belirttiğini, “toplumsal cinsiyet” kavramının ise kadınlık ile erkeklik arasında buna paralel, toplumsal açıdan eşitsiz bölünmeye işaret ettiğini öne sürmektedir.” “Ancak söz konusu terimin kapsamı, ilk ortaya çıkışından itibaren, sadece bireysel kimliği değil, sembolik seviyede kadınlığın ve erkekliğin kültürel idealleri ve yapısal seviyede ise, örgüt ve kurumlardaki cinsel iş bölümünü kapsayacak biçimde genişlemiştir.” (Akt. Marshall, 1999: 98).

Connell (1998) toplumsallaşma kapsamında aktarılan cinsiyet rolleri doğrultusunda, babanın eve ekmek getirdiğini, annenin ise yuvanın bakımı ile ilgilendiğini ifade etmektedir. Evlilik statüsü ve cinsiyet ile koca ailenin reisi olarak görüldüğünden dolayı, kadın bütün yönlerden kocasının denetimine tabi olmuş olur. Bu bakımdan ele alındığında, toplumsal cinsiyetin, erkek ve kadınlar arasında “eşitsizlik” oluşturan bir olgu olduğu söylenebilir (Connell, 1998: 28-33).

Bora (2005) toplumsal cinsiyetin toplumsal bir “inşa” olduğunu ifade etmektedir. Bu kapsamda toplumsal cinsiyet olgusu biyolojik özelliklerden ziyade, toplumsal bir kurgu şeklinde ele alınmaktadır. Toplumsal ilişkiler kapsamında ortaya çıkan cinsiyet düşüncesi, dikkatimizi kişilerden ziyade ilişki ağlarına çekmektedir (Bora, 2005: 22-41).

1970’lerden itibaren toplumsal cinsiyet kavramının kullanıldığı bilinmesine karşın, Simon de Beauvoir 1949 senesinde “kadın doğulmaz, kadın olunur” söylemini ileri sürmüş, kavramın gelişmesine ciddi katkıda bulunmuş ve cinsiyetle alakalı pek çok soruyu da ihtiva

eden kapsamlı bir tartışma sahasının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Beauvoir tarafından ortaya konan kadın olmayı sorunsallaştıran tahlil ile toplumsal yorum ve insan bedeninin birbirinden bağımsız iki olgu şeklinde algılanması sağlanmıştır. Erkeklik ve kadınlığın biyolojik bir temeli bulunduğu, fakat cinsiyetin bu temel ile kısıtlı olmadığı, cinsiyete ilişkin olarak biyolojik gerçeklik haricinde ve toplumsal bağlama istinaden farklılık gösteren bir olgu olduğu da bahse konu dönemde savunulmaya başlanmıştır (Bora, 2011: 77).

Aile, toplumsallaşma esnasında cinsiyet rollerinin şahıslara aktarımındaki başrol oyuncularını arasındadır. Ailenin, bireyin toplumsal cinsiyet rolünü ilk öğrendiği yer olmasından dolayı, birey toplumsal rolleri aile içerisinde içsel hale getirmektedir (Kalan, 2010: 77). Aile, sosyal yapının temel öğeleri arasında olup, toplumun temel taşı durumundadır. Ailenin, toplumun temel taşı olmakla birlikte, bireyin kimliği ve kişiliğinin inşasındaki rolünü oluşturma fonksiyonu vardır. Kişinin sosyal çevresiyle ilişki tesis etmesinin başlangıcı, doğum ile dâhil olduğu ailede gerçekleşmektedir. Çocuk ile ailesi arasındaki etkileşim ve ilişki çocuğun sosyalleşmesini, diğer bir ifadeyle topluma uygun bir fert olmasını mümkün kılmaktadır. Bu eş zamanlı olarak, toplumsal cinsiyet rollerinin ileriki nesillere iletilmesine ve yeni üyeleri eğitip öğretmekle toplumun devamlılığına da katkı sağlamaktadır (Vatandaş, 2008: 18).

Erkek ve kadından beklenen roller cinsiyet temelli rol ayrımı ile değişkenlik göstermektedir. Bu kapsamda erkeğin öncelikli rolü ailenin geçimini temin etmek şeklinde ifade edilirken, kadının öncelikli rolü ise ailenin devamlılığını sağlamak ve çocukları yetiştirmek şeklinde benimsenmiştir. Geleneksel kalıp yargıların biçimlendirdiği toplum yapılarında bireyden beklenen roller bütünüyle cinsiyete istinaden ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda kadından insan ilişkilerini düzenleyen, düzenli ve sabırlı olması, erkekten ise ailenin geçimini sağlayan, kararlı ve güçlü olması beklenmektedir.

2.1.6. Toplumsal Cinsiyet Kuramları

Literatürde toplumsal yapıda cinsiyet rollerini açıklamaya çalışan farklı kuramsal bakış açıları mevcuttur. Bu kuramsal yaklaşımlar birbirlerini reddetmemekle birlikte aynı davranışın farklı noktalarına odaklanmakta ve odaklandıkları noktaları farklı şekillerde açıklamaya çalışmaktadırlar. Çalışmamızda bu farklı bakış açılarından biyolojik kuram, psikanalitik kuram, sosyal rol kuramı ve bilişsel gelişim kuramı ele alınacaktır.

2.1.6.1. Biyolojik Kuram

Erkek ve kadınlar arasındaki farklılıkları ve toplumsal cinsiyeti açıklama hususunda,

bazı araştırmacılar toplumsal cinsiyet olgusunun açıklanması doğrultusunda öne sürdükleri fikirlerde erkek ve kadın arasındaki farklılıkların üzerinde dururken sosyolojik verilerin yanında, biyokimya sahasında araştırmalar gerçekleştirmekte, biyolojik açıklamalardan da istifade etmektedirler. Burada kastedilen erkek ve kadınların beyin yapısı farklılıkları ile hormonların bahse konu farklılıklara etkisini ifade etmektir.

Bilişsel gelişim kuramını geliştiren Jean Piaget, çocukların doğumdan başlayarak çevrelerini anlama doğrultusunda bilişsel bir gayret gösterdiklerini, deneyim ve yaşantılarıyla kendilerince kuramlar oluşturduklarını öne sürmektedir. Söz konusu kuramlar Piaget tarafından ‘şema’ şeklinde adlandırılmaktadır. Çocuk bir şeyi öğrenme doğrultusunda bir şema oluşturur. Yeni durumlara anlam verebilme adına geçmişte oluşturduğu şemalardan faydalanır. Bu ‘özümleme’ olarak adlandırılır. Yeni durumları anlamak adına geçmiş şemaların yetersiz kalması durumunda, çocuk tekrar bir şema oluşturur. Bu durum ‘uyum sağlama’ şeklinde ifade edilmektedir (Akt. Küçükkaragöz, 2002:18).

Cinsiyet rollerini açıklamak maksadıyla Kohlberg, Piaget’in söz konusu kuramından faydalanmaktadır. Kohlberg erkek ve kız çocukların evvela karşı cinsle ve kendi cinsiyetleri ile ilgili şemalar oluşturmak suretiyle, cinsiyetin değişmezliğini kavradığını ifade etmektedir. 3 yaşında başlayan cinsel kimliğin benimsenmesi süreci çocuğun 5 yaşında kendi cinsel kimliğini oluşturması ile sona erer. Çocuk cinsel kimlik şemasını oluşturmayı müteakip şemaya uygun davranışları edinmeye eğilim gösterir. Bahse konu süreç kendi kendini toplumsallaştırma şeklinde adlandırılmaktadır (Akt. Ecevit Ünlü, 2003:29). Kohlberg tarafından, kalıplaşmış bir dişilik ve erkeklik yargısı edinen çocukların cinsiyete dayalı iş bölümünün de bilincine vardıkları ifade edilmektedir. Çocuk tarafından anne ve baba rollerinin aynı olmadığı fark edilir. Babanın ‘güçlü’ olduğunu anlayan ve bunu içselleştiren çocuğun gözünde, baba fiğürü daha değerli durumdadır. Akıllı ve güçlü olan baba, ailenin de reisi pozisyonundadır (Akt. Severge, 1998:44).

Giddens (2008: 505-506) tarafından, bazı araştırmacıların erkek ve kadın arasındaki yaratılıştan kaynaklı davranış farklılıklarının sebebi olarak insan biyolojisinden, beyin yapısının, kromozomların ve hormonların altını çizdikleri vurgulanırken, esasında toplumsal cinsiyetten ziyade cinsiyetin neticesi ortaya konmaktadır. Kişinin doğuştan gelen bir eğilime uyduğunu öne süren kuramlar tarafından, davranışın ortaya çıkmasındaki toplumsal etkileşimin rolü yeterince dikkate alınmamaktadır.

2.1.6.2. Psikanalitik Kuram

Toplumsal cinsiyetle alakalı kuramlar incelendiğinde bilhassa kızların toplumsal cinsiyet gelişimine yönelik yaklaşımlarından ötürü ilk dönemlerinden itibaren eleştirilmesine rağmen, Sigmund Freud tarafından öne sürülen Psikanalitik kuram üzerinde durulmaktadır. Freud' un görüşlerini temel alan psikanalitik yaklaşım, toplumsal cinsiyetin gelişimine yönelik ortaya konan ilk kuramsal açıklamalardandır. Toplumsal cinsiyetin oluşmasına ilişkin olarak Freud'un öne sürdüğü psikanalitik kuramın temelinde, libido kavramlaştırması vardır. Libido, toplumsal ve biyolojik cinsiyeti organize etmesi ile bilinen biyolojik temelli cinsel enerji olarak tanımlanmaktadır (Akt. Yaşın Dökmen, 2010:42). Libido Freud tarafından, erkek cinsel organı merkeze alınarak açıklanmaktadır. Kuram kapsamında, toplumsal cinsiyetin edinimine yönelik çocuklar tarafından cinsiyetler arasındaki farklılıkların kavrandığı dönem, farklılıkların anlanmaya başlandığı dönem ve ödipal dönem şeklinde üç dönemin varlığından bahsedilmektedir: (Yaşın Dökmen, 2010:43).

Freud kişilik gelişiminin 0-6 yaş arası dönemde biçimlendiğini ifade etmekte ve söz konusu yaş aralığını oral dönem, anal dönem, fallik dönem, gizil dönem ve genital dönem şeklinde beş psikoseksüel dönem ile açıklamaktadır. Psikoseksüel gelişimin doğumla beraber başlamasının yanında, cinsiyet rolü 4-6 yaşlarını kapsayan dönemde gerçekleşen psikolojik çatışmalarla şekillenir (Can, 2002:25). Freud fallik dönem şeklinde ifade ettiği bu dönemde, erkek çocukların annelerine yönelik cinsel yakınlık hissettiğini öne sürmektedir ve bunu 'Oedipus Karmaşası' şeklinde isimlendirmektedir. Fakat çocuk yaşadığı bu duygudan ötürü babasının kendisini cezalandırmasından çekinir ve suçluluk duygusu ortaya çıkar. Benzer biçimde kız çocukları da babalarına yönelik cinsel yakınlık duyarlar. Söz konusu durum da 'Elektra karmaşası' olarak adlandırılmaktadır. Kız çocukları hem annelerinin ilgisini yitirmekten endişe eder, hem de annelerini kıskanırlar. Çocuk bahse konu krizden yalnızca hem cinsine yaklaşır, özdeşim kurma aracılığıyla kurtulur. Bu sayede erkek çocuklar babalarına benzemeye gayret ederken, kız çocuklar ise annelerine yakınlaşırlar. Çocukların ebeveynlerine benzemeleri onların cinsiyet rollerini benimsemeleri ile mümkün olmaktadır. Bu sayede toplumsal cinsiyet rolleri kazanılmış olur (Akt. İnceoğlu, 2000).

Freud'un öne sürdüğü kuramla, erkek ve kız cinsiyetinin belirlenimi bütünüyle biyolojik etkenlere indirgenir ve bu durum değişmeyen bir kader durumuna getirilir. Cinsiyet rollerine yönelik yaşantılar Fallik dönemin ardından da gerçekleşir. Birey ergenlik çağına ulaştığında cinsel kimliğini oluşturur ve karşı cinse yönelik ilgisi artar. Söz konusu durum

bireyin bütün yaşamı süresince erkek ve kadınlara yönelik davranışlarında belirleyici olur. Freud tarafından öne sürülen psikanalitik kuramın birçok takipçisi bulunmanın yanında, bahse konu kuramı eleştirenlerin sayısı da bir hayli fazladır. Bilhassa feminist yaklaşımlar Freud'u biyolojik indirgemecilikle ve erkeklerin doğuştan üstünlüğünü kabul etmekle itham etmektedirler (Akt. Güden, 2006:15,16).

2.1.6.3. Sosyal Rol Kuramı

Toplumsallaşma kuramı literatürde toplumsal cinsiyetle alakalı olarak faydalanılan en yaygın yaklaşım durumundadır. Cinsiyetin toplumsallaşması kuramları, daha ziyade işlevselci, kızların ve oğlanların cinsiyet rollerini ve bunların rollerine eşlik eden dişi ve erkek kimliklerini, dişiliği ve erilliği öğrenerek edinen düşünürler tarafından temel alınmaktadır (Giddens 2008: 506).

Bandura sosyal öğrenme kuramını öğrenmenin sosyal etkilerini ortaya koymak maksadıyla geliştirmiştir. Toplumsal cinsiyet kalıplarının ne şekilde öğrenildiğine ilişkin açıklamaların yer aldığı söz konusu kuramdan, Bandura ve diğer temsilcilerce, cinsiyet rollerinin ne şekilde öğrenildiğini ifade etmek maksadıyla da faydalanılmıştır (Akt. Pehlivan, 2017: 17). Bandura sosyal öğrenmenin sadece çevreyi gözlemleyip taklit etmek suretiyle vuku bulmadığını, eş zamanlı olarak çevredeki olayların bilişsel açıdan işlendiğini öne sürmektedir (Akt. Senemoğlu, 2005: 35). Kişi cinsel kimlik rollerini de böylelikle kavramış olur. Çocuk evvela ebeveynlerinin davranışlarını gözlemler ve taklit eder. Fakat ilerleyen dönemlerde kendi beklenti ve inançları yörüngesinde bilişsel olarak bu rol modelleri tekrar değerlendirir, içsel hale getirir ve davranışlarını buna göre ayarlar. Birey gözlemlediği davranışların bir kısmını benimserken bir kısmını ise benimsemez, dolayısıyla da her davranışı taklit etmez. Rotter tarafından, bireyin yaşam deneyimlerini etkileyebilen ve hayatına yön verebilen bir varlık olduğu, fakat dış uyarcıların etkisine de tabi olduğu öne sürülmektedir (Akt. Korkmaz, 2002: 52).

Toplumsallaşma kuramı kapsamında, toplumsal normların öğrenilmesi ve içsel hale getirilmesi ile toplumsal cinsiyetin oluşumunun gerçekleştiği savunulmaktadır. İçinde yer aldığı toplumun değerlerini, kültürünü zamanla içselleştiren bireyin toplumsal cinsiyeti zamanla meydana gelmektedir. Bahse konu sürecin oluşumu, Connell tarafından aşağıdaki gibi ifade edilmektedir: “Toplum da, çocuğun büyümesi esnasında, önüne cinsiyeti ile uyumlu şablonlar, kurallar veya davranış modelleri dizisi koyar. Bir takım toplumsallaştırma etkenleri veya faileri bilhassa okul, arkadaş grupları, medya ve aile tarafından, bahse konu bu model ve beklentileri somut hale getirilerek, bunların çocuk tarafından sahiplenileceği

ortam oluşturulur. Çocuk bu ortamda bunları öğrenme yoluyla içsel hale getirir. Bunun neticesinde, belirli bir cinsiyetin toplumsal beklentileriyle paralel doğrultuda bir toplumsal cinsiyet kimliği oluşur.” (Connell,1998:255).

Bu kuram kapsamında cinsiyet rollerinin kavranması; çocuğun hemcinsi olan ebeveynini veya çevresindeki diğer büyüklerini rol model alması ile gerçekleşir. Çocuk bu kişilerin sergilediği davranışlardan onayladıklarını taklit eder, onaylamadıklarından ise kaçınır. Bu sayede erkek çocukları babalık, evin geçimini temin eden kişi; kız çocukları ise annelik, ev hanımlığı rollerini benimserler.

2.1.6.4. Bilişsel Gelişim Kuramı

Bilişsel gelişim kuramını geliştiren Jean Piaget, çocukların doğumdan başlayarak çevrelerini anlama doğrultusunda bilişsel bir gayret gösterdiğini, deneyim ve yaşantılarıyla kendilerince kuramlar oluşturduklarını öne sürmektedir. Söz konusu kuramlar Piaget tarafından ‘şema’ şeklinde adlandırılmaktadır. Çocuk bir şeyi öğrenme doğrultusunda bir şema oluşturur. Yeni durumlara anlam verebilme adına geçmişte oluşturduğu şemalardan faydalanır. Bu ‘özümleme’ olarak adlandırılır. Yeni durumları anlamak adına geçmiş şemaların yetersiz kalması durumunda, çocuk tekrar bir şema oluşturur. Bu durum ‘uyum sağlama’ şeklinde ifade edilmektedir (Akt. Küçükkaragöz, 2002: 18). Cinsiyet rollerini açıklamak amacıyla Kohlberg, Piaget’in söz konusu kuramından faydalanmaktadır. Kohlberg erkek ve kız çocukların evvela karşı cinsle ve kendi cinsiyetleri ile ilgili şemalar oluşturmak suretiyle, cinsiyetin değişmezliğini kavradığını ifade etmektedir. 3 yaşında başlayan cinsel kimliğin benimsenmesi süreci, çocuğun 5 yaşında kendi cinsel kimliğini oluşturması ile sona erer. Çocuk cinsel kimlik şemasını oluşturmayı müteakip şemaya uygun davranışları edinmeye eğilim gösterir. Bahse konu süreç kendi kendini toplumsallaştırma şeklinde adlandırılmaktadır (Akt. Ecevit Ünlü, 2003: 29). Kohlberg tarafından, kalıplaşmış bir dişilik ve erkeklik yargısı edinen çocukların, cinsiyete dayalı iş bölümünün de bilincine vardıkları ifade edilmektedir. Çocuk tarafından anne ve baba rollerinin aynı olmadığı fark edilir. Babanın ‘güçlü’ olduğunu anlayan ve bunu içselleştiren çocuğun gözünde baba figürü daha değerli durumdadır. Akıllı ve güçlü olan baba ailenin de reisi pozisyonundadır (Akt. Sevrge, 1998: 44).

Giddens (2008: 505-506) tarafından, bazı araştırmacıların erkek ve kadın arasındaki yaratılıştan kaynaklı davranış farklılıklarının sebebi olarak insan biyolojisinden, beyin yapısının, kromozomların ve hormonların altını çizdikleri vurgulanırken, esasında toplumsal cinsiyetten ziyade cinsiyetin neticesi ortaya konmaktadır. Kişinin doğuştan gelen bir eğilime

uyduğunu öne süren kuramlar tarafından, davranışının ortaya çıkmasındaki toplumsal etkileşimin rolü yeterince dikkate alınmamaktadır.

Yaşın Dökmen (2010: 52), cinsiyet farklılıklarının biyolojik faktörlere bağlanmasının, erkek üstünlüğünün kabul edilmesi anlamına geldiğini ileri sürmektedir. O bu düşüncenin, kadının aktif olabileceği etkinliklerin ve haklarının sınırlandırılması riskini ihtiva edebileceğini öne sürmektedir. Geçmişte çok kez bu durumun örnekleri ile karşılaşmıştır. Kadınların çalışma hayatında aktif biçimde yer edinmeleri, onların güçsüz ve zayıf olabilecekleri dikkate alınarak özellikle babalar ve eşlerce önlenmiştir. Keza aynı şekilde işveren erkek patronlar da zayıf olabilecekleri ve duygusallıkları dolayısıyla kadınları istihdam etmekten kaçınma eğilimindedirler. Mühendislik benzeri daha mekanik düşünme ihtiyacı bulunan meslekler, toplumsal birtakım yargılardan ötürü erkek mesleği şeklinde algılanmış, kadınlarca çok düşük tercih edilmiştir. Bu gibi meslekleri icra edenler de garip karşılanmıştır. Siyaset de kadınlar tarafından çok az tercih edilen veya kadınların tercih etmeyi dahi akıllarından geçirmedikleri bir diğer meslektir. Günümüzde dahi mecliste aktif kadın siyasetçi yüzdesi genele kıyasla oldukça düşüktür.

2.1.7.Ders Kitapları ve Toplumsal Cinsiyet

Toplumsallaşma süreci boyunca bireylere cinsiyet rollerinin kazandırılması kapsamında etkili kurumlardan bir tanesi aile, diğeri de okuldur. Okul, kültürel ve toplumsal değerlerin aktarıldığı ve tekrar üretildiği ana mekân olarak, toplumsal cinsiyet kimliklerinin de olgunlaştırıldığı bir kurum durumundadır.

Ders kitapları, eğitimde öğretmenin ve öğrencinin öncelikli yardımcısı durumundadır. Öğrencilerin toplumsallaşması ve eğitimi konusunda, ders kitaplarının muazzam bir etkisi söz konusudur. Dolayısıyla bu kitapların ne şekilde yazıldığı çok büyük bir önem arz etmektedir.

Baskın ideolojinin aktarım aracı olarak, ihtiva ettikleri davranış ve bilgilerin tartışmasız gerçekliğini örtülü biçimde öğrenciye aktaran ders kitapları, dünyayı farklı şekilde yorumlamaya engel olmaktadır. Bu sayede, tarihsel süreç boyunca cinsiyetler arasında tesis edilmiş ilişkilerin ve egemen konumların meşru ve doğal olduğunu öğrenciye aktarmak suretiyle, toplumsal denetim işlevi gerçekleştirilir (Kalaycı ve Hayırsever, 2014).

Ders kitapları toplumsal yapılanmada cinsiyetçilikle mücadele edilmesine ve daha eşitlikçi bir yapının teşkil edilmesine katkıda bulunabileceği gibi, aksi de ihtimal dâhilindedir. Diğer bir ifadeyle, ders kitapları aracılığıyla hâlihazırdaki cinsiyetçi kalıpların

muhafaza edilmesi ve tekrar üretilmesi söz konusu olabilir (Asan, 2006: 12).

Cinsiyetçiliğin ders kitaplarındaki mevcudiyeti, araştırmacılarca uzun zamandır dikkat çekilen ve üzerinde araştırmalar gerçekleştirilen bir konu olagelmiştir (Severge, 1998; Asan, 2006). Gerçekleştirilen araştırmalarda, ders kitaplarının ayrımcı cinsiyetçi bakış açısının etkisi altında kaldığı belirlenmiştir. Ders kitapları içerik ve de söylem bakımından cinsiyetçi öğeler barındırmaktadır. Helvacıoğlu'nun (1996) çalışması, söz konusu çalışmalardan en geniş kapsamlı olanıdır. Çalışma kapsamında 1928 ile 1995 seneleri arasında ülkemizde yayınlanan ders kitapları incelenmiş ve farklı iktidarlar dönemlerinde hazırlanan ders kitaplarında, kendi ideolojilerini kadın imgesi aracılığıyla edindirme hususundaki işlevleri ele alınmıştır. Cumhuriyetin ilk senelerinde okutturulan ders kitaplarının kadınlarda özgür birer vatandaş olma bilinci oluşturma adına cesaretlendirme konusundaki gayretlerinin, günümüz ders kitaplarında aynı ölçüde üzerinde durulmadığı, 1928'den 1945 yılına dek oluşturulmaya gayret edilen kadın imgesi ile 1945 senesinin ardından oluşturulmaya gayret edilen kadın imgesinin çok farklı olduğu göze çarpmaktadır. 1945'ten önce kadına ülkenin kuruluşuna katkı sağlaması bakımından önemli toplumsal fonksiyonlar yüklenirken ve ailedeki geleneksel rolleri baskın şekilde vurgulanmazken, bu tarihin ardından yayınlanan ders kitaplarında kadınların öncelikli vazifesinin ailesi ve evi olduğu bilgisi göze çarpmaktadır (Helvacıoğlu, 1996).

Cumhuriyet'in ilk senelerinde yayınlanan ders kitaplarında aile içinde ve toplumda dayanışmayı artırmayı hedefleyen örnekler yer almaktadır. Örnek vermek gerekirse 1928 senesinde ilkokul 4. sınıflar için hazırlanan Yurt Bilgisi (Refik, 1928) ders kitabında: "Bu annem, görüyorum ve fark ediyorum ki babamı hiçbir işte tek başına bırakmıyor, ona her konuda yardımcı oluyor. Annem ve babamla arasında sağlam bir tesanüt (dayanışma) var... Geçenlerde babam bana müşterek bir maksattan bahsetmişti. Bizim evimiz de ortak bir gaye ile teşkil edilmiş bir müessese olacak. Annem ve babam birleşmişler, çocuklarının ve kendilerinin saadetini temin etmek adına gayet ediyorlar... Baba ve anne galiba her evin temel taşı." Görüldüğü üzere, Cumhuriyet'in ilk senelerinde erkek ve kadının ailesi ve evi için eşit sorumlulukları bulunmakta idi. Anne de baba da aile için eşit düzeyde önem arz etmektedir; çünkü ikisi de evin temel taşı şeklinde algılanmaktadır. Ancak 1950'lerden sonra hazırlanan ders kitaplarının (Dalsar, 1950; Kınalı, 1951; Çalapala, 1951; İrge, 1952; Kurtuluş, 1952; Kurtuluş, 1953) önemli bir kısmında "baba evin direğidir, mesut etmek ereğidir" şeklinde ifadeler yer almaktadır. Anne bütün resimlerde ütü yapan, çamaşır yıkayan, evi temizleyen, yemek yapan biri şeklinde gösterilmektedir. Yine aynı şekilde 1953

senesinde okutturulan Yurttaşlık Bilgisi (Göçmen, 1953)ders kitabındaki, “Evde iş bölümü” adlı bölümde “Anne evde temizlik ve düzeni sağlar, yemek, dikiş işlerine bakar. Baba para kazanır.” ifadeleri yer almaktadır (Helvacıoğlu, 1996).

Türkiye tarihi bakımından ele alındığında, ülkenin siyasi ideolojisinin izlerinin ders kitaplarında görülebileceği ifade edilebilir. Keza 1928’den 1940’lara dek devam eden süreç boyunca ders kitapları muhteviyatının açık bir şekilde Kemalist ideolojiyi yansıttığı ifade edilebilir (Dalsar, 1950; Kınalı, 1951; Çalapala, 1951; İrge, 1952; Kurtuluş, 1952; Kurtuluş, 1953). Söz konusu dönemde, cinsiyet rollerinin ders kitaplarında baskın şekilde ön planda yer almadığı fark edilmektedir. Bahse konu dönemde toplumun kurtuluş mücadelesine sağladığı katkıdan ötürü anneye ciddi toplumsal fonksiyonlar tevdi edilmektedir. Ülkesi için erkekle yan yana mücadele eden, güçlü, tuttuğunu koparan bir kadın figürü üzerinde durulmaktadır. Fakat 1950’li yıllarla birlikte, kadın ders kitaplarında cins olarak güçsüz ve pasif bir figür olarak işlenirken, erkek ise delikanlı, güçlü olarak resmedilmektedir (Gümüšoğlu,2016: 74).

2.2.KONU İLE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Toplumsal cinsiyet konusu son yıllarda sosyal bilimler alanında üzerinde çalışılan önemli konulardan biri olmuştur. Alan yazın araştırması yapıldığında çeşitli makale ve tezlerin özellikle ders kitaplarının toplumsal cinsiyet açısından incelenmesi konusuna yöneldiği görülmektedir. Konu ile ilgili yurtiçinde ve yurtdışında yapılmış olan çalışmalardan bazıları şunlardır:

2.2.1. Konuyla İlgili Yurt İçinde Yapılan Çalışmalar

Firdevs Gümüšoğlu, ders kitaplarında toplumsal cinsiyet konusunda çalışmalar veren araştırmacıların ilklerindedir. Gümüšoğlu’nun (1996) ders kitaplarında toplumsal cinsiyet temsilleri ile ilgili çalışması yurt içindeki ilk ve detaylı bir çalışma olma özelliğine sahiptir. Bu çalışmada Gümüšoğlu, ülkemizde 1928 ve 1995 yılları arasında okutulan çeşitli ders kitaplarını incelemiş ve kadın ve erkek cinsiyetlerinin nasıl yansıtıldığını ortaya koymuştur. Çalışma daha sonra Gümüšoğlu tarafından güncellenerek “Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet 1928’den Günümüze” adıyla tekrar basılmıştır. Gümüšoğlu (2008) kitabında Cumhuriyet’ten günümüze ders kitaplarında erkek ve kadın temsillerinin nasıl ele alındığını incelemiştir. Çalışmada, 1928 yılından 2008 yılına kadar yayınlanmış olan ilköğretim ders kitapları analiz edilmiştir. Çalışma neticesinde ders kitaplarındaki kadın temsiliinin 1950’li yıllara kadar daha modern bir şekilde gösterildiği, 1950’lerden sonra ise kadının ders

kitaplarında daha edilgen ve geri planda gösterildiğini tespit edilmiştir. Gümüsoğlu, günümüz ders kitaplarında toplumsal cinsiyet yaklaşımının 1950 yıllarından daha olumsuz olduğunu vurgulamıştır.

Esen ve Bağlı (2002), “İlköğretim ders kitaplarındaki kadın ve erkek resimlerine ilişkin bir inceleme” adlı makalelerinde ilköğretim ders kitaplarında kadın ve erkek resimlerini toplumsal cinsiyet bağlamında incelemişlerdir. Araştırmacılar çalışmanın amacın “İlköğretim 1. sınıf Abece ve Türkçe kitaplarında yer alan yetişkin figürlerinin, cinsiyetlerine göre, kimlerle birlikte gösterildiklerini, eylemlerini, içinde buldukları mekânları ve bağlantıda oldukları nesnelere, araştırma için oluşturulmuş kategorileri kullanarak belirlemek ve değerlendirmektir” ifadeleriyle açıklamışlardır. Araştırmanın neticesinde kadınların ev ve ev çevresinde çocuklarıyla beraber, erkeklerin ise iş yaşamında kamusal ortamlarda gösterildiğini tespit etmişlerdir.

Seçgin (2012), “Sosyal Bilgiler Dersinde Toplumsal Cinsiyet Etkinliklerinin Öğrencilerin Algı ve Tutumlarına Etkisi” adlı çalışmasında sosyal bilgiler dersinde toplumsal cinsiyet etkinliklerinin öğrencilerin algı ve tutumlarına etkisini araştırmıştır. Seçgin, toplumsal cinsiyet etkinliklerine dayalı toplumsal cinsiyet eğitiminin öğretim süreci ve sürece ilişkin bulgularını elde etmek adına 2011/2012 eğitim-öğretim yılında Tokat ili merkez ilçede yer alan bir ilköğretim okulunda öğrenim görmekte olan 7. sınıf öğrencileri üzerinde çalışma yapmıştır. Araştırmacı çalışmanın neticesinde; “toplumsal cinsiyet etkinliklerinin öğrencilerin toplumsal cinsiyete ilişkin algılarını somutlaştırdığı ve onlara farkındalık kazandırdığı, toplumsal cinsiyet etkinlikleri yaşam örneklerini doğrudan sunduğu için öğrenciler üzerinde etkili olduğu, cinsiyet eşitliği bakımından duyarlılık kazandırdığı ve eğitim sürecini zevkli bir hâle getirdiği” sonucuna ulaşmıştır.

Kitiş-Çınar (2013) “Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet” adlı yüksek lisans çalışmasında, 2012/2013 eğitim-öğretim yılında MEB tarafından dağıtılan Türkçe ders ve öğrenci çalışma kitaplarını inceleyerek bu kitaplarda yer alan toplumsal cinsiyet öğelerini tespit etmeye çalışmıştır. Çalışma neticesinde ders kitaplarında toplumsal cinsiyet olgusunun yoğun bir şekilde hissedildiği, erkeklerin kadınlara nazaran daha görünür şekilde yer aldığı, cinsiyetçilik ile ilgili kalıp yargıların yeniden üretildiği, erkek ve kadın rollerinin geleneksel kalıp yargılara uygun olarak anlatıldığı ve resmedildiği görülmüştür. Çalışmada ayrıca, kadınların daha çok anne, öğretmen ve hemşire rolleriyle sunulduğu saptanmıştır. Kitiş-Çınar bu tüm sonuçları toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ders kitaplarına yansıtılması ve bu olgunun ders kitapları aracılığıyla yeni nesillere aktarılması

olarak yorumlamıştır.

Konu ile ilgili bir diğer çalışma ise Özkan (2013)'a ait “İlköğretim Ders Kitaplarında Kadın Figürü” adlı çalışmadır. Özkan çalışmasını 2008-2009 eğitim yılında birinci kademe ilköğretim düzeyinde okutulan farklı ders ve düzeylerde 22 ders kitabı üzerinden yürütmüştür. Araştırma sonucunda 3 kitap dışındaki diğer bütün kitaplarda erkeklerin kadınlardan daha fazla temsil edildiğini ve kitaplardaki görsellerde cinsiyet ayrımcılığı yapıldığını tespit etmiştir.

2.2.2. Konuyla İlgili Yurtdışında Yapılan Çalışmalar

Konu ile ilgili yurt dışında yapılan çalışmalardan bazı şunlardır:

Japonya’da lise okul kitaplarında toplumsal cinsiyet kavramını incelemeyi amaçlayan Ruddick (2010) İngilizce ders kitabında kadınların ailevi ve mesleki rollerde geleneksel bir şekilde temsil edildiğini, kitaplarda erkeklere oranla kadınların daha az görünürlüğe sahip olduğunu tespit etmiştir.

Blankenship (1984), ders kitaplarında toplumsal cinsiyet yanlılığı ile ilgili çok sayıda araştırmaya işaret etmektedir. Bu ders kitaplarının incelenmesine dayanarak, cinsiyet yanlılığı için ders kitaplarını inceleme yöntemi geliştirilmiştir. Cinsiyet yanlılığını ortaya çıkarmak için indeksin, metnin, resimlerin, resimlerin ve kullanılan dilin iyice incelenmesi önerilmektedir.

Singh (1998), ders kitaplarındaki karakter gösterimlerinde pasajlar, etkinlikler veya görsel materyallerde toplumsal cinsiyet konusunda bir dengesizlik olduğunu öne sürmektedir. Araştırmalar, çocuk kitaplarında kızların erkeklerden daha az resmedilmediğini, aynı zamanda her iki cinsiyetin de klişeleşmiş terimlerle sunulduğunu göstermiştir. Örneğin, kızlar pasif ve sızlanan rollere hapsolürken, erkekler nadiren üzüntü ve korku duyguları sergileyen, klişeleşmiş erkek olmayan hobilere / mesleklere sahip olan ve rolleri ile rekabet edemeyen veya yüksek beklentileri karşılamayan insanlar olarak tanımlanırlar (Singh, 1998).

Frazier ve Sadker (1973), müfredat materyallerinin kızlara erkek çocuklardan daha fazla zarar verip vermediğini incelemeyi amaçlamışlardır. Bu kapsamda yazarlar “Kızlar, okul metinlerindeki kadın imajından kendileri hakkında ne öğrenir?” sorusuna cevap aramışlardır. Araştırmacılar ayrıca bu konuda ders kitaplarındaki resimler ve temsillerin etkisine de işaret etmişlerdir. Esasında ilköğretim yıllarında genç kızlar daha erken olgunlaşmasına ve bu nedenle erkek çocuklardan daha uzun olmasına rağmen, ders

kitaplarında kızlar genellikle erkeklerden daha küçük gösterildiği yazarlar tarafından tespit edilmiştir.

Wright ve diğerleri (1977), ders kitaplarının toplumsal cinsiyet açısından incelenmesi için sistematik bir çalışma yürütmüştür. Araştırmacılar tarafından ders kitaplarındaki resimlerde tasvir edilen insanların çoğunlukla erkek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bu kitaplarda kız öğrencilerin öz tanımlamaya uygun rol modeli bulamadığı ileri sürülmüştür. Sonuç olarak, kız öğrencilerin yanı sıra erkek öğrenciler, cinsiyetlerine ilişkin rol ve karakterlerin yanlış ve sınırlı beklentileri ile olumsuz yönde etkilendiği yazarlar tarafından gözlenmiştir.

İran’da Mousavi ve Gharbavi (2012) tarafından yürütülen bir çalışmada ise İngilizce yabancı dil ders kitaplarının toplumsal cinsiyet açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada İran’da İngilizce derslerinde kullanılan ders kitaplarında kadın ve erkek imajları, görünürlükleri, mesleki rolleri içerik analizi yöntemiyle belirlenmeye çalışılmıştır. Tüm bu değişkenlerin frekans dağılımları karşılaştırılmıştır. Çalışma neticesinde yazarlar tarafından ders kitaplarındaki metin ve görsellerde erkeklerin kadınlara nazaran çok farklı alanlarda mesleki rollerde sunulduğu ve yine erkeklere nazaran kadınların görünürlüğünün düşük olduğu tespit edilmiştir.

Davidson ve Gordon (1979), toplumsal cinsiyet rollerinin şekillenmesinin ve iki cinsiyetin üyeleri arasında var olan psikolojik farklılıkların toplumsal faktörler tarafından yaratılmasının toplumsallaşma yoluyla en önemlisi olduğunu belirten toplumsal bir sosyolojik çalışma yürütmüştür. Yazarlar toplumsal cinsiyet rolünü şu şekilde tanımlamaktadır: Her cinsiyetle kültürel olarak ilişkilendirilen, ancak toplumsal olarak geliştirilen veya iki cinsiyet arasındaki farklılıkları teşvik eden saf bir biçimde oluşması beklenmeyen davranışlar, tutumlar ve motivasyonlar kümesidir. Araştırmacılar ailede mevcut yetişkin cinsiyet rol modellerindeki dengesizliğin eğitimde de bulunduğu işaret etmektedir. Öğretim materyalleri, rehberlik danışmanı-öğrenci etkileşimi ve istihdam edilen eğitimcilerin hiyerarşisi, sosyalleşme sürecinde etkili faktörler olarak belirtilmektedir. Bununla birlikte, öğretmen adaylarının davranışsal beklentilere bağlı olarak iletilen mesajlar açısından, eğitimin cinsiyet rolü tanımlamasında en etkili yönlerinden biri olduğu belirtilmektedir.

Endonezya’da Damayanti (2014) ilköğretim okullarında yabancı dil öğreniminde kullanılan İngilizce ders kitaplarını toplumsal cinsiyet açısından incelemeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda kitaplardaki görsel ve metinlerde kadın ve erkek temsili analiz edilmiştir.

Çalışma neticesinde ders kitaplarında kadın erkek temsilleri arasında orantısız bir durum olduğu tespit edilmiştir. Bahse konu ders kitaplarında kadınların erkeklerin takipçisi ve erkeklere bağımlı bir şekilde sunulduğu saptanmıştır.

BÖLÜM III

3. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, evren ve örnekleme, veri toplama araçları ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

3.1. ARAŞTIRMA MODELİ

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2008) nitel araştırmayı, “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” olarak tanımlamışlardır. Şimşek ve Yıldırım (2011)’a göre doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ve olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar.

3.2. ARAŞTIRMANIN EVREN VE ÖRNEKLEMİ

Bu araştırmanın evrenini, MEB tarafından 2019-2020 eğitim-öğretim yılında kullanılan ilkökul hayat bilgisi ve sosyal bilgiler derslerinde okutulan/kullanılan ders kitapları oluşturmaktadır.

Çalışmanın örneklemini ise Millî Eğitim Bakanlığının bölgesel olarak dağıtımını yaptığı ve kullanımını sağladığı yayınevlerinin ders kitapları oluşturmaktadır. Bu eserler aşağıda verilmiştir:

- Alemdar, Ç. (2019). İlkokul 1 Hayat Bilgisi Ders Kitabı, Ankara: Ardıç Yayıncılık Eğitim Tic. Ltd. Şti.
- Dokumacı, A., Özdemir Gök, N., Dokumacı, Z. (2019). Ankara: İlkokul 2 Hayat Bilgisi Ders Kitabı, Devlet Kitapları.
- Ulusoy, Y. (2019). İlkokul 2 Hayat Bilgisi Ders Kitabı, Ankara: Beşgen Yayıncılık.
- Çelikbaş, E., Gürel F., Özcan N., (2019). İlkokul 3 Hayat Bilgisi Ders Kitabı, Devlet Kitapları, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Karabıyık, E.Ü. (2019). İlkokul 3 Hayat Bilgisi Ders Kitabı, Ankara: Evren Yayıncılık.

- Tüysüz, S. (2018). İlkokul 4 Sosyal Bilgiler Ders Kitabı, Ankara: Tuna Matbaacılık San. ve Tic. Aş.

3.3. VERİ TOPLAMA ARACI

Ders kitaplarındaki cinsiyet ve toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin bulgular, önceden oluşturulan ve “Verilerin Analizi” bölümünde bilgisi sunulan kategorilere göre değerlendirilmiştir.

Çalışmada kullanılacak olan veriler, 2019-2020 eğitim-öğretim yılı için Millî Eğitim Bakanlığı tarafından tavsiye edilen ve dağıtımı yapılan İlkokul 1., 2. ve 3. sınıf hayat bilgisi ve 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan metinler, etkinlikler ve görsel unsurlardan elde edilmiştir.

İnceleme kapsamındaki kitaplara ulaşım Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Bilişim Ağı ürün sitesinden (<http://www.eba.gov.tr/>) sağlanmıştır.

3.4. VERİLERİN ANALİZİ

Çalışma boyunca taranan kaynaklardan elde edilen veriler içerik analizi (içerik çözümleme) yöntemiyle değerlendirilmiştir.

İçerik analizi, toplumsal ya da toplum bilimsel araştırmalarda kullanılan bir gözlem tekniği olup toplum bilimlerin hemen hemen her alanında kullanılmakla birlikte kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ile meydana çıkmış ve önem kazanmıştır (Aziz, 2010). İçerik çözümlemesi tekniği Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel (2015:246) tarafından şöyle açıklanmaktadır:

“İçerik analizi belirli kurallara dayalı kodlamalarla bir metnin bazı sözcüklerinin daha küçük içerik kategorileri ile özetlendiği sistematik, yinelenebilir bir teknik olarak tanımlanır. Bir mesajın belli özelliklerinin objektif ve sistematik bir şekilde tanınmasına yönelik çıkarımların yapıldığı bir tekniktir. İçerik analizi metin veya metinlerden oluşan bir kümenin içindeki belli kelimelerin veya kavramların varlığını belirlemeye yönelik yapılır. Araştırmacılar bu kelime ve kavramların varlığını, anlamlarını ve ilişkilerini belirler ve analiz ederek metinlerdeki mesaja ilişkin çıkarımlarda bulunurlar. İçerik analizi yalnızca metinler üzerinde kullanılan bir teknik değildir.”

2019-2020 eğitim öğretim yılında okutulan ilkokul 1., 2. ve 3. sınıf Hayat Bilgisi ve

4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer alan metinler ve görsellerde yer alan toplumsal cinsiyet kodlamalarını tespit edebilmek amacıyla konuya ilişkin kategoriler tespit edilmiştir. Bahsi geçen ders kitaplarının içerikleri bu kategorilere göre analiz edilmiştir. Bu kategoriler oluşturulurken ders kitaplarının içeriklerini toplumsal cinsiyet bağlamında ele alan makaleler ve tezler incelenmiş; bu çalışmaların yöntemleri karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Bu inceleme sonucunda Saydam (2018) ve Arslan'ın (2000) kategorilerinden yola çıkılarak ders kitaplarında toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin bulgular tespit edilmiştir:

1. Bireylerle Özdeşleştirilen Nesne ve Renklere Göre Toplumsal Cinsiyet
2. Bireylerin Davranış Kalıpları ve Aile İçi Rollerine Göre Toplumsal Cinsiyet
3. Bireylerin Meslek Seçimine Göre Toplumsal Cinsiyet
4. Bireylerin Uğraşı ve Eylemlerine Göre Toplumsal Cinsiyet
5. Bireylerin Etkenlik ve Edilgenlik Durumuna Göre Toplumsal Cinsiyet
6. Dil İçinde Kalıplaşan İfadelerde Toplumsal Cinsiyet

Oluşturulan kategoriler dikkate alınarak inceleme kapsamında yer alan ders kitaplarının içerikleri, metinler ve görseller olarak iki ayrı başlıkta toplumsal cinsiyet kavramı açısından incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucu toplumsal cinsiyet kavramı ile ilgili tespit edilen metin ve görseller gerekli açıklamalar yapılarak değerlendirilmiştir. Araştırmada analiz sonuçlarının güvenilirliğini sağlamak için iki ayrı araştırma tarafından ayrı ayrı kodlamalar yapılarak kodlayıcılar arasındaki uyum düzeyi (Miles ve Huberman, 1994) hesaplanmıştır. Bu hesaplama sonucu araştırmamızın güvenilirliği %89 olarak saptanmıştır.

BÖLÜM IV

4. BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde, cinsiyet ifadeleri ve toplumsal cinsiyet rolleri bakımından incelenen ve 2019-2020 eğitim öğretim yılında okutulan ilkököl 1., 2. ve 3. sınıf Hayat Bilgisi ve 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarından elde edilen veriler sunulmuş ve yorumlanmıştır.

Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler kitaplarında yer alan metinler ve görsellerdeki toplumsal cinsiyet kodlamalarını tespit edebilmek amacıyla konuya ilişkin kategoriler tespit edilmiştir. Bahsi geçen ders kitaplarının içerikleri aşağıdaki kategorilere göre analiz edilmiştir:

1. Bireylerle Özdeşleştirilen Nesnelere ve Renklere Göre Toplumsal Cinsiyet
2. Bireylerin Davranış Kalıpları ve Aile İçi Rollerine Göre Toplumsal Cinsiyet
3. Bireylerin Meslek Seçimine Göre Toplumsal Cinsiyet
4. Bireylerin Uğraşı ve Eylemlerine Göre Toplumsal Cinsiyet
5. Bireylerin Etkenlik ve Edilgenlik Durumuna Göre Toplumsal Cinsiyet
6. Dil İçinde Kalıplaşan İfadelerde Toplumsal Cinsiyet

Yapılan inceleme sonucu toplumsal cinsiyet kavramı ile ilgili tespit edilen metin ve görseller gerekli açıklamalar yapılarak değerlendirilmiştir.

4.1. BİREYLERLE ÖZDEŞLEŞTİRİLEN NESNEYE GÖRE TOPLUMSAL CİNSİYET

4.1.1. Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Bireylerle Özdeşleştirilen Nesnelere ve Renklere Göre Toplumsal Cinsiyet

Birinci alt problem “Bireylerle özdeşleştirilen nesnelere ve renkler toplumsal cinsiyet açısından değişkenlik göstermekte midir?” şeklinde ifade edilmiştir. Tablo 4.1’e göre 1. sınıf hayat bilgisi ders kitabındaki metin ve görsellerde toplam 132 nesneye ulaşılmıştır. Bunlardan kızlarla eşleştirilen nesne ve renk sayısı 54 iken erkeklerle eşleştirilen nesne ve renk sayısı 36’dır. Her iki cinsiyetle eşleştirilen nesne ve renk sayısı 42’dir.

Tablo 4. 1. Nesnelere ve Renkler- Hayat Bilgisi 1 (Ardıç Yayıncılık)

Nesneler	Örnek Sayısı	%
Kızlarla eşleştirilen nesne ve renk sayısı	54	40,9
Erkeklerle eşleştirilen nesne ve renk sayısı	36	27,3
Her İki cinsiyet ile eşleştirilen nesne ve renk sayısı	42	31,8
Toplam nesne ve renk sayısı	132	100

Tablo 4.1. incelendiğinde ders kitabında kızlarla eşleştirilen nesne ve renkler; toka (7), bebek (6), saç kurutma makinesi (3), mutfak gereçleri (11), pembe ve açık tonlu renkler (27) iken erkeklerle eşleştirilen nesne ve renkler ise top (7), kravat (5), araba (4), bisiklet (7), bilgisayar (3), mavi ve koyu renkler (10)’dir. Her iki cinsiyetle eşleştirilen nesne ve renkler ise yeşil, kırmızı, sarı, mor renkleri (21), okul çantası (12), gözlük (9)’tür.

1. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı

Örnek 1:

Resim 4.1. Renk Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi I; Alemdar, 2019: 25-31).

Kız çocukları ve kadınların öncelikle pembe olmak üzere açık tonlu ve canlı renklerle, erkeklerin ise daha çok koyu renklerle özdeşleştirilmesi toplumların cinsiyetlere olan yaklaşımını yansıtmaktadır (Resim 4.1.).

Örnek 2:

Resim 4.2. Oyuncak Bebek Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi I Alemdar, 2019: 58).

Oyuncak bebekler genellikle kız çocukları ile eşleştirilmektedir (Resim 4.2.).

Örnek 3:

Resim 4. 3. Kelebek Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi I Alemdar, 2019: 155).

Kız çocukları kelebek, tavşan, kedi gibi sevimli hayvanlarla özdeşleştirilmektedir (Resim 4.3.).

Örnek 4:

Resim 4. 4. Okul Çantası Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 2 Ulusoy, 2019: 17).

Okul çantası ve mor, turuncu renkli nesnelere her iki cinsiyet tarafından da kullanılmaktadır (Resim 4.4.).

1. sınıf hayat bilgisi ders kitabı toplumsal cinsiyet perspektifinde değerlendirildiğinde kitaptaki kız çocukları ve kadınların taç, toka, oyuncak bebek, sevimli

hayvanlar, mutfak gereçleri, broş, başörtüsü gibi nesnelere aynı karede yer aldıkları; erkeklerin ise top, bisiklet, kravat, bilgisayar gibi nesnelere bir arada buldukları tespit edilmiştir. Bununla birlikte kitapta erkeklerin genellikle mavi tonlarında veya koyu renkli tonlardaki eşyalarla ön plan çıktıkları, kız çocukları ve kadınların ise pembe başta olmak üzere açık ve canlı tonlu renklerle bütünleştirildikleri; kırmızı, yeşil, sarı ve beyaz gibi renklerin de her iki cinsiyet için de ortak olarak kullanıldıkları görülmüştür.

2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı (Beşgen Yayınları)

Tablo 4.2'ye göre 2. sınıf hayat bilgisi ders kitabındaki metin ve görsellerde toplam 141 nesneye ulaşılmıştır. Bunlardan kızlarla eşleştirilen nesne ve renk sayısı 47 iken erkeklerle eşleştirilen nesne ve renk sayısı 38'dir. Her iki cinsiyet ile eşleştirilen nesne ve renk sayısı 56'dır.

Tablo 4. 2.Nesneler ve Renkler- Hayat Bilgisi 2 (Beşgen Yayıncılık)

Nesneler ve Renkler	Örnek Sayısı	%
Kızlarla eşleştirilen nesne ve renk sayısı	47	33,3
Erkeklerle eşleştirilen nesne ve renk sayısı	38	27
Her iki cinsiyet ile eşleştirilen nesne ve renk sayısı	56	39,7
Toplam nesne ve renk sayısı	141	100

Tablo 4.2. incelendiğinde ders kitabında kızlarla eşleştirilen nesne ve renkler; çiçek (5), sevimli hayvanlar (7), bebek (5), mutfak gereçleri (6), toka (5), pembe ve açık tonlu renkler (19) iken erkeklerle eşleştirilen nesne ve renkler ise motosiklet (1), bisiklet (7), top (8), kravat (2), araba (4), bilgisayar (9), mavi ve koyu tonlu renkler (7)'dir. Her iki cinsiyetle eşleştirilen nesne ve renkler ise yeşil, kırmızı, sarı, mor renkleri (28), telefon (8), diş fırçası (8), okul çantası (9), gözlük (3)'tür.

Örnek 1:

Resim 4. 5. Oyuncak Bebek Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 2 Ulusoy, 2019: 16).

Resimde kız çocuğunun odasında pembe renkler hâkimdir ve yatağında oyuncak bebek vardır (Resim 4.5.).

Örnek 2:

Resim 4. 6. Sevimli Hayvan Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 2 Ulusoy, 2019: 17).

Sevimli hayvanlar, genellikle kızlarla eşleştirilir (Resim 4.6.).

Örnek 3:

Resim 4. 7. Çiçek Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 2 Ulusoy, 2019: 17).

Resimde kız çocuğu çiçekleri sulamaktadır (Resim 4.7.).

Örnek 4:

Resim 4. 8. Mavi Renk Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 2 Ulusoy, 2019: 105)

Resimde mavi renkli bornoz giyinmiş olan erkek çocuğu dikkat çekmektedir (Resim 4.8.).

Örnek 5:

Resim 4. 9. Çiçek Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 2 Ulusoy, 2019: 179).

Sevimli hayvanlar ve çiçekler genellikle kız çocukları ile özdeşleşmektedir (Resim 4.9.).

2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı (MEB Yayınları)

Tablo 4.3'e göre 2. sınıf hayat bilgisi ders kitabındaki metin ve görsellerde toplam 107 nesneye ulaşılmıştır. Bunlardan kızlarla eşleştirilen nesne ve renk sayısı 42 iken erkeklerle eşleştirilen nesne ve renk sayısı 37'dir. Her iki cinsiyet ile eşleştirilen nesne ve renk sayısı ise 28'dir.

Tablo 4. 3. Nesnelere ve Renklere- Hayat Bilgisi 2 (MEB)

Nesneler ve Renkler	Örnek Sayısı	%
Kızlarla eşleştirilen nesne ve renk sayısı	42	39,2
Erkeklerle eşleştirilen nesne ve renk sayısı	37	34,5
Her iki cinsiyet ile eşleştirilen nesne ve renk sayısı	28	26,3
Toplam nesne ve renk sayısı	107	100

Tablo 4.3. incelendiğinde ders kitabında kızlarla eşleştirilen nesne ve renkler; çiçek (4), saç kurutma makinesi (2), bebek (7), mutfak gereçleri (5), toka (8), pembe ve açık tonlu renkler (16) iken erkeklerle eşleştirilen nesne ve renkler ise top (8), bisiklet (7), araba (6), bilgisayar (4), mavi ve koyu tonlu renkler (12)'dir. Her iki cinsiyetle eşleştirilen nesne ve renk ise yeşil, kırmızı, sarı, mor renkleri (12), telefon (4), diş fırçası (5), okul çantası (7)'dir.

Örnek 1:

Resim 4. 10. Bisiklet Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 2 Dokumacı, vd., 2019: 47).

Resimde bisiklet tutan çocuğun erkek olması, toplumun cinsiyetlere olan bakış açısının bir yansımasıdır (Resim 4.10.).

Örnek 2:

Resim 4. 11.Çarpışan Oto Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 2 Dokumacı, vd., 2019: 76).

Resimdeki erkek çocuğu çarpışan arabalara ilgi duymaktadır (Resim 4.11).

Örnek 3:

Resim 4. 12. Pembe Buzdolabı Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 2 Dokumacı, vd., 2019: 85).

Resimde pembe renkli bir mutfak eşyasının kız çocuğu ile yan yana koyulması

toplumsal cinsiyet konusunu ilgilendiren bir durumdur (Resim 4.12.).

Örnek 4:

Resim 4. 13. Renk-Saç Kurutma Makinesi Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 2 Dokumacı, vd., 2019: 158).

Saç kurutma makinesi genellikle uzun saç ile dolayısı ile kız çocukları ve kadınlarla özdeşleştirilmektedir (Resim 4.13).

3. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı (Evren Yayınları)

Tablo 4.4'e göre 1. sınıf hayat bilgisi ders kitabındaki metin ve görsellerde toplam 109 nesneye ulaşılmıştır. Bunlardan kızlarla eşleştirilen nesne ve renk sayısı 28 iken erkeklerle eşleştirilen nesne ve renk sayısı 46'dır. Her iki cinsiyet ile eşleştirilen nesne ve renk sayısı ise 35'tir.

Tablo 4. 4. Nesnelere ve Renklere- Hayat Bilgisi 3 (Evren Yayıncılık)

Nesneler ve Renkler	Örnek Sayısı	%
Kızlarla eşleştirilen nesne ve renk sayısı	28	25,7
Erkeklerle eşleştirilen nesne ve renk sayısı	46	42,2
Her iki cinsiyet ile eşleştirilen nesne ve renk sayısı	35	32,1
Toplam nesne ve renk sayısı	109	100

Tablo 4.4. incelendiğinde ders kitabında kızlarla eşleştirilen nesne ve renkler; bebek (3), takı (4), sevimli hayvanlar (5), mutfak gereçleri (2), toka (4), pembe ve açık tonlu renkler (10) iken erkeklerle eşleştirilen nesne ve renkler ise bisiklet (8), top (9), araba (6), bilgisayar (5), mavi ve koyu tonlu renkler (18)'dir. Her iki cinsiyetle eşleştirilen nesne ve renkler ise yeşil, kırmızı, sarı, mor renkleri (14), telefon (7), diş fırçası (6), okul çantası (5), gözlük (3)'tür.

Örnek 1:

Resim 4. 14. Oyuncak Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 3 Karabıyık, 2019: 73).

Toplumsal cinsiyetin farklı değişkenleri açısından ele alındığında resimdeki kız çocuğunun bebek ve oyuncak ayı ile özdeşleştirilmiştir (Resim 4.14.).

Örnek 2:

“Anneler Günü

...

Kutlu olsun mutlu günün,

Armağanım bir öpücük.

Büyüyünce alacağım,

*Sana çok **güzel bir yüzük.**” (Karabıyık, 2019: 207).*

Şiirde annesine seslenen çocuk ona yüzük alacağını dile getirmektedir. Kadınlarla yüzüğün eşleştirilmesi alışıldık bir durumdur.

Örnek 3:

Resim 4. 15. Kızak Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 3 Karabıyık, 2019: 116).

Resimdeki kız çocuğu pembe, kırmızı ve mor gibi kız çocukları ile özdeşleşen renklerde giyinmiştir (Resim 4.15.).

Örnek 4:

Resim 4. 16. Bisiklet Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 3 Karabiyik, 2019: 116).

Resimde bisiklet süren çocuk, erkek olarak seçilmiştir (Resim 4.16.).

Örnek 5:

Resim 4. 17. Mutfak Eşyaları Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 3 Karabiyik, 2019: 143).

Resimdeki anne ve kız mutfak eşyaları ile gösterilmektedir (Resim 4.17).

3. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı (MEB Yayınları)

Tablo 4.5'e göre 3. sınıf hayat bilgisi ders kitabındaki metin ve görsellerde toplam 94 nesneye ulaşılmıştır. Bunlardan kızlarla eşleştirilen nesne ve renk sayısı 29 iken erkeklerle eşleştirilen nesne ve renk sayısı 38'dir. Her iki cinsiyet ile eşleştirilen nesne ve renk sayısı ise 27'dir.

Tablo 4. 5. Nesnelere ve Renkler- Hayat Bilgisi 3 (MEB)

Nesneler ve Renkler	Örnek Sayısı	%
Kızlarla eşleştirilen nesne ve renk sayısı	29	30,8
Erkeklerle eşleştirilen nesne ve renk sayısı	38	40,5
Her iki cinsiyet ile eşleştirilen nesne ve renk sayısı	27	28,7
Toplam nesne ve renk sayısı	94	100

Tablo 4.5. incelendiğinde ders kitabında kızlarla eşleştirilen nesne ve renkler; bebek (5), sevimli hayvanlar (4), broş (3), mutfak gereçleri (3), toka (6), pembe ve açık tonlu renkler (8) iken erkeklerle eşleştirilen nesne ve renkler ise bisiklet (6), top (8), krampon (1), araba (4), bilgisayar (3), mavi ve koyu tonlu renkler (16)'dir. Her iki cinsiyetle eşleştirilen nesne ve renkler ise yeşil, kırmızı, beyaz, sarı, mor renkleri (11), telefon (2), diş fırçası (3), okul çantası (9), gözlük (2)'tür.

Örnek 1:

Resim 4. 18.Krampon Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 3 Çelikbaş vd., 2019: 25).

Resimde yer alan ve futbol oynadıkları tahmin edilen erkek çocuklarının ayaklarında krampon vardır (Resim 4.18.).

Örnek 2:

Resim 4. 19. Laboratuvar Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 3 Çelikbaş vd., 2019: 128).

Bilimsel faaliyetler ve teknolojik ürünler çoğunlukla erkeklerle özdeşleştirilmektedir (Resim 4.19.).

Örnek 3:

Resim 4. 20.Doğa-Bilgisayar Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 3 Çelikbaş vd, 2019: 166).

Resimdeki erkek çocuğu bilgisayar başındayken doğayı hayal etmektedir. Teknoloji ve doğa birçok zaman erkeklerle özdeşleştirilmektedir (Resim 4.20.).

4.1.2. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Bireylerle Özdeşleştirilen Nesnelere ve Renklere Göre Toplumsal Cinsiyet

Tablo 4.6'ya göre 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabındaki metin ve görsellerde toplam 97 nesneye ulaşılmıştır. Bunlardan kızlarla eşleştirilen nesne ve renk sayısı 33 iken erkeklerle eşleştirilen nesne ve renk sayısı 38'dir. Her iki cinsiyet ile eşleştirilen nesne ve renk sayısı ise 26'dır.

4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı

Tablo 4. 6. Nesnelere ve Renklere- Sosyal Bilgiler 4 (Tuna Matbaacılık)

Nesneler ve Renkler	Örnek Sayısı	%
Kızlarla eşleştirilen nesne ve renk sayısı	33	34
Erkeklerle eşleştirilen nesne ve renk sayısı	38	39,2
Her iki cinsiyet ile eşleştirilen nesne ve renk sayısı	26	26,8
Toplam nesne ve renk sayısı	97	100

Tablo 4.6. incelendiğinde ders kitabında kızlarla eşleştirilen nesne ve renkler; pembe ve açık tonlu renkler (14), sevimli hayvanlar (6), bebek (4), mutfak gereçleri (3), toka (4), saç kurutma makinesi (1), elektrikli süpürge (1) iken erkeklerle eşleştirilen nesne ve renkler ise bisiklet (6), top (8), araba (5), bilgisayar (2), mavi ve koyu tonlu renkler (17)'dir. Her iki cinsiyetle eşleştirilen nesne ve renkler ise yeşil, kırmızı, sarı, mor renkleri (12), telefon (5), diş fırçası (2), okul çantası (5), gözlük (2)'tür.

Örnek 1:

“Seda, Sila ve Selçuk üç kardeştir. Babalarından Seda gitar, Sila ayakkabı, **Selçuk ise uzaktan kumandalı bir araba almasını istemektedir. Ancak ailenin bütçesi çocuklardan yalnızca birinin isteğini karşılayabilecek durumdadır.**” (Tüysüz, 2019: 123).

Paragrafta adı geçen erkek çocuğu uzaktan kumandalı araba istemektedir.

Örnek 2:

Resim 4. 21. Elektrik Süpürgesi Örneği (Kaynak: Sosyal Bilgiler 4 (Tuna Matbaacılık) Tüysüz, 2019: 100).

Resimde elektrikli süpürgeyi kullanan kişi kadındır (Resim 4.21.).

Örnek 3:

Resim 4.22. Saç Kurutma Makinesi Örneği (Kaynak: Sosyal Bilgiler 4 (Tuna Matbaacılık) Tüysüz, 2019: 100).

Saç kurutma makinesi kadınlarla özdeşleştirilen bir nesnedir (Resim 4.22.).

Örnek 4:

*Evimizin yatak odasında annemin **çeyiz sandığı** duruyor. Ceviz ağacından yapılmış, üzeri oymalarla süslenmiş bu sandığa annem çok önem verir. Ona bunun nedenini sorduğumda bana şunları anlattı: (Tüysüz, 2019: 39).*

Çeyiz sandığı hazırlamak yani evlenmeden evvel bir evde kullanılan tekstil ürünlerini hazır hale getirmek kadınlara has bir özellik olarak görülmektedir.

Örnek 5:

Resim 4.23. Renk Seçimi Örneği (Kaynak: Sosyal Bilgiler 4 (Tuna Matbaacılık) Tüysüz, 2019: 63).

Resimde kız çocuğunun pembe kıyafet giymesi toplumsal cinsiyet açısından dikkat

çekicidir (Resim 4.23.).

Örnek 6:

“Önceki uygulamada ülkemizde erkeklere mavi, kadınlara pembe renkli nüfus cüzdanı veriliyordu. Örneğin benim nüfus cüzdanımın rengi pembe, ağabeyiminki ise maviydi. Yeni uygulamada renk ayrımı yapılmadan kadın erkek bütün Türk vatandaşları turkuaz renkli kimlik kartlarını kullanacak. Vatandaşların cinsiyet bilgileri bundan böyle kimlik kartındaki cinsiyet bölümüne erkekler için E, kadınlar için K yazılarak belirtilecek.” (Tüysüz, 2019: 14).

4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan “Birey ve Toplum” adlı üniteye yer alan “Herkesin Bir Kimliği Var” adlı metinde Türkiye Cumhuriyeti kimlik kartı tanıtılmaktadır. Tanıtım yapılırken nüfus cüzdanı ile ilgili olarak yukarıda yer alan metinde kimlik kartlarının eskiden bireylerin cinsiyetine göre renklendirildiği yeni uygulamada ise her iki cinsiyet için de aynı renkler kullanıldığı ifade edilmektedir. Bahsi geçen bu uygulamada da olduğu gibi, toplumsal cinsiyet kendisini sadece beklentiler vasıtasıyla değil, etkinlik ve nesnelere aracılığıyla da yansıtır. Cinsiyetin belli olması ile birlikte bebeğe “cinsiyetine uygun” oyuncak ve renk seçimi buna örnektir. Eski uygulamada nüfus cüzdanlarının toplumun cinsiyetlere bakış açısına göre renklendirilmesi de tam olarak bu konu ile ilgilidir.

4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yukarıdaki örneklerin yanı sıra kız çocukları ve kadınların taç, toka, oyuncak bebek, sevimli hayvanlar, mutfak gereçleri gibi nesnelere aynı karede yer aldıkları; erkeklerin ise top, bisiklet, bilgisayar gibi nesnelere bir arada buldukları tespit edilmiştir. Bununla birlikte kitapta erkeklerin genellikle mavi tonlarında veya koyu renkli tonlardaki eşyalarla ön planda çıktıkları, kız çocukları ve kadınların ise pembe başta olmak üzere açık ve canlı tonlu renklerle bütünleştirildikleri; kırmızı, yeşil, sarı ve beyaz gibi renklerin de her iki cinsiyet için de ortak olarak kullanıldıkları görülmüştür.

Bireylerle özdeşleştirilen nesne ve renklere göre toplumsal cinsiyet kategorisinde çalışmamızın kapsamında incelediğimiz ders kitaplarında yer alan görseller ve metinlerde kadın/kız ve erkek cinsiyetlerinin hangi nesne ve renkler ile eşleştirildiği incelenmiştir. Bununla birlikte kitaplarda her iki cinsiyet için sunulan renk ve nesnelere birbirinden belirgin bir şekilde farklılık gösterip göstermediğine bakılmıştır. Bu amaçlara göre çalışma kapsamında yer alan ders kitapları için şu değerlendirmeleri yapmak mümkündür:

- 1. Sınıf Hayat Bilgisi (Ardıç Yayıncılık) ders kitabında metin ve görsellerde cinsiyetlerle özdeşleştirilerek sunulan nesnelere toplumsal cinsiyete dayalı en belirgin ayırım renk hususunda dikkati çekmektedir. Zira bu kitapta kız çocukları veya kadınlar başta pembe olmak üzere açık renkli kıyafet ya da nesnelere özdeşleştirilirken erkekler ise mavi tonları ya da koyu renklerle resmedilmiştir.
- 2. Sınıf Hayat Bilgisi (Beşgen Yayıncılık) ders kitabında da özellikle futbol ve basketbol topu ile bisiklet, motosiklet gibi nesnelere sunulduğu görsel ve metinlerde erkek çocukların öne çıkarıldığı görülmektedir.
- 2. Sınıf Hayat Bilgisi (MEB Yayınları) ders kitabında kız çocuklarının piyano, mikrofon gibi nesnelere erkeklerin de futbol ve basketbolun yanı sıra bilgisayar ve televizyon gibi nesnelere aynı karede olduğu örneklere yer verilmiştir.
- 3. Sınıf Hayat Bilgisi (MEB Yayınları) ders kitabında erkek çocuklarının yukarıdaki örneklerde sıralanan nesnelere yanı sıra kampçılık ve haritacılık malzemeleri ile özdeşleştirildiği, kızların da yine piyano ve müzik aletleri ile ön plana çıkarıldığı görülmektedir.
- 3. Sınıf Hayat Bilgisi (Evren Yayıncılık) ders kitabında da yine diğer kitaplarla benzer doğrultuda toplumsal cinsiyete dayalı bir ayırımdan bahsetmek mümkündür.
- 4. Sınıf Sosyal Bilgiler (Tuna Matbaacılık) ders kitabında yer alan görsel ve metinlerde erkek çocuklarının doğa ile ilgili nesnelere aynı karede olduğu görülmüştür.

4.2. BİREYLERİN DAVRANIŞ KALIPLARI VE AİLE İÇİ ROLLERİNE GÖRE TOPLUMSAL CİNSİYET

4.2.1. Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Bireylerin Davranış Kalıpları ve Aile İçi Rollerine Göre Toplumsal Cinsiyet

1. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı

Çalışmamızın ikinci alt problemi “Bireylere çizilen davranış kalıpları ve aile içi roller

toplumsal cinsiyet açısından değişkenlik göstermekte midir?” şeklindedir. Tablo 4.7’ye göre 1. sınıf hayat bilgisi ders kitabındaki metin ve görsellerde toplam 102 davranış kalıbı ve aile içi rol öğesine ulaşılmıştır. Bunlardan kızlarla eşleştirilen davranış kalıbı ve aile içi rol sayısı 36 iken erkeklerle eşleştirilenlerin sayısı 25’tir. Her iki cinsiyet ile eşleştirilen davranış kalıbı ve aile içi rol sayısı ise 41’dir.

Tablo 4. 7. Davranış Kalıbı ve Aile İçi Rol- Hayat Bilgisi 1 (Ardıç Yayıncılık)

Davranış Kalıbı ve Aile İçi Rol	Örnek Sayısı	%
Kızlarla eşleştirilen davranış kalıbı ve aile içi rol sayısı	36	35,3
Erkeklerle eşleştirilen davranış kalıbı ve aile içi rol sayısı	25	24,5
Her iki cinsiyet ile eşleştirilen davranış kalıbı ve aile içi rol sayısı	41	40,2
Toplam davranış kalıbı ve aile içi rol sayısı	102	100

İncelenen ders kitabında kızlarla eşleştirilen davranış kalıpları ve aile içi roller; ev işlerine yardım etmek (15), alışveriş yapmak (6), düzenli olmak (5), çalışkan olmak (6), çocuk bakmak (4) iken erkeklerle eşleştirilen davranış kalıpları ve aile içi roller ise evin geçimini sağlamak (11), düzenli olmamak (5), araba sürmek (9) ‘tir. Her iki cinsiyetle eşleştirilen davranış kalıpları ve aile içi roller ise öğrencilik (21), oyun oynamak (20)’tir.

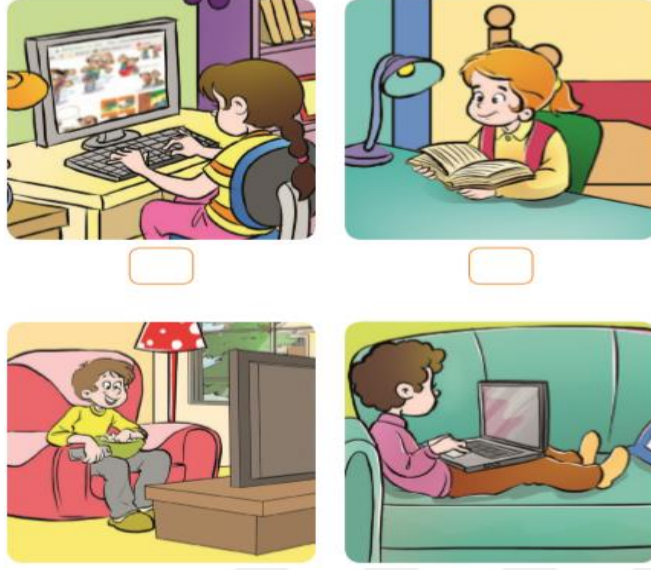
Örnek 1:

Resim 4. 24. Araba Süren Baba Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi I Alemdar, 2019: 116)

Araba sürme erkeklerle ilişkilendirilmiştir (Resim 4.24.).

Örnek 2:

Resim 4. 25. Davranış Kalıbı Farkı Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi I Alemdar, 2019: 103)

Resimde kız çocukları ders çalışırken, erkek çocukları bilgisayar da oyun oynamakta ya da televizyon seyretmektedir (Resim 4.25.).

Örnek 3:

Resim 4. 26. Dağınık Erkek Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi I Alemdar, 2019: 67)

Görseldeki erkek çocuğu dağınık bir birey davranışı sergilemektedir (Resim 4.26.).

2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı (Beşgen Yayınları)

Tablo 4.8'e göre 2. sınıf hayat bilgisi ders kitabındaki metin ve görsellerde toplam 128 davranış kalıbı ve aile içi rol ögesine ulaşılmıştır. Bunlardan kızlarla eşleştirilen davranış kalıbı ve aile içi rol sayısı 47 iken erkeklerle eşleştirilenlerin sayısı 29'dur. Her iki cinsiyet ile eşleştirilen davranış kalıbı ve aile içi rol sayısı ise 51'dir.

Tablo 4. 8. Davranış Kalıbı ve Aile İçi Rol- Hayat Bilgisi 2 (Beşgen Yayıncılık)

Davranış Kalıbı ve Aile İçi Rol	Örnek Sayısı	%
Kızlarla eşleştirilen davranış kalıbı ve aile içi rol sayısı	47	37
Erkeklerle eşleştirilen davranış kalıbı ve aile içi rol sayısı	29	22,8
Her iki cinsiyet ile eşleştirilen davranış kalıbı ve aile içi rol sayısı	51	40,2
Toplam davranış kalıbı ve aile içi rol sayısı	127	100

Tablo 4.8. incelendiğinde ders kitabında kızlarla eşleştirilen davranış kalıpları ve aile içi roller; ev işlerine yardım etmek (18), alışveriş yapmak (9), düzenli olmak (6), çalışkan olmak (4), çocuk bakmak (6), bitki ve hayvanlarla ilgilenmek (4) iken erkeklerle eşleştirilen davranış kalıpları ve aile içi roller ise evin geçimini sağlamak (12), düzenli olmamak (9), araba sürmek (8) 'tir. Her iki cinsiyetle eşleştirilen davranış kalıpları ve aile içi roller ise öğrencilik (20), oyun oynamak (31)'tir.

Örnek 1:

Resim 4. 27. Ev İşleri Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 2 Ulusoy, 2019: 70).

Resimde yer alan kız çocukları ve kadınlar ev işi yapmaktadır (Resim 4.27.).

Örnek 2:

Resim 4. 28. Ev İşleri Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 2 Ulusoy, 2019: 143).

Görselde sunulan ev işlerinin hiçbiri erkekler ile birlikte sunulmamaktadır (Resim 4.28.).

Örnek 3:

Resim 4. 29 Çalışan Erkek Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 2 Ulusoy, 2019: 146).

Görselde yer alan yetişkin erkek işten gelirken, yetişkin kadın alış-veriştten gelmiş izlenimi vermektedir (resim 4.29.).

Örnek 4:

Resim 4. 30. Ev Hanımı Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 2 Ulusoy, 2019: 174).

Görselde genç kadın çay tutarak başkalarına hizmet etmektedir (Resim 4.30.).

Örnek 5:

Resim 4. 31. Sofra Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 2 Ulusoy, 2019: 101).

Görselde yer alan sofranın başında çocukları ile ilgilenen ve onlara yemek sunan bireylerin tamamı kadındır (Resim 4.31.).

Örnek 6:

Resim 4. 32. Alışveriş Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 2 Ulusoy, 2019: 196).

Görseldeki kadın alışveriş yapmaktadır (Resim 4.32.).

Örnek 7:

Resim 4. 33. Temizlik Örneği (Kaynak: *Hayat Bilgisi 2 Ulusoy, 2019: 105*).

Temizli örneğinde erkekler ve kadınlar birlikte ilişkilendirilmiştir (Resim 4.33.)

2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı (MEB Yayınları)

Tablo 4.9'a göre 2. sınıf hayat bilgisi ders kitabındaki metin ve görsellerde toplam 111 davranış kalıbı ve aile içi rol ögesine ulaşılmıştır. Bunlardan kızlarla eşleştirilen davranış kalıbı ve aile içi rol sayısı 32 iken erkeklerle eşleştirilenlerin sayısı 36'dır. Her iki cinsiyet ile eşleştirilen davranış kalıbı ve aile içi rol sayısı ise 43'tür.

Tablo 4. 9. Davranış Kalıbı ve Aile İçi Rol- Hayat Bilgisi 2 (MEB)

Davranış Kalıbı ve Aile İçi Roller	Örnek Sayısı	%
Kızlarla eşleştirilen davranış kalıbı ve aile içi rol sayısı	32	28,8
Erkeklerle eşleştirilen davranış kalıbı ve aile içi rol sayısı	36	32,4
Her iki cinsiyet ile eşleştirilen davranış kalıbı ve aile içi rol sayısı	43	38,8
Toplam davranış kalıbı ve aile içi rol sayısı	111	100

Tablo 4.9. incelendiğinde ders kitabında kızlarla eşleştirilen davranış kalıpları ve aile içi roller; ev işlerine yardım etmek (14), alışveriş yapmak (7), düzenli olmak (6), çalışkan olmak (2), çocuk bakmak (3) iken erkeklerle eşleştirilen davranış kalıpları ve aile içi roller ise evin geçimini sağlamak (9), tamir işleri işleriyle uğraşmak (6), düzenli olmamak (8), araba sürmek (13) 'tir. Her iki cinsiyetle eşleştirilen davranış kalıpları ve aile içi roller ise öğrencilik (22), oyun oynamak (21)'tir.

Örnek 1:

Resim 4. 34. Düzenli Oda Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 2 Dokumacı, vd., 2019: 79).

Resimdeki kız çocuğu, düzenli bir birey tutumu sergilemektedir. Düzenli olmak genellikle kızlarla bütünleştirilen bir davranıştır (Resim 4.34.).

Örnek 2:

Resim 4. 35. Zeybek Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 2 Dokumacı, vd., 2019: 171).

Resimde yer alan ve zeybek oynayan erkekler, ağır ve sert davranış kalıpları sergilemektedir (Resim 4.35.).

Örnek 3:

Resim 4. 36. Hayvan Sevgisi Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 2 Dokumacı, vd., 2019: 209).

Görselde yer alan kız çocuğu, hayvan sever ve merhametli bir birey olarak sunulmuştur (Resim 4.36.).

3. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı (Evren Yayınları)

Tablo 4.10'a göre 3. sınıf hayat bilgisi ders kitabındaki metin ve görsellerde toplam 132 davranış kalıbı ve aile içi rol ögesine ulaşılmıştır. Bunlardan kızlarla eşleştirilen davranış kalıbı ve aile içi rol sayısı 42 iken erkeklerle eşleştirilenlerin sayısı 49'dur. Her iki cinsiyet ile eşleştirilen davranış kalıbı ve aile içi rol sayısı ise 51'dir.

Tablo 4. 10. Davranış Kalıbı ve Aile İçi Rol- Hayat Bilgisi 3 (Evren Yayıncılık)

Davranış Kalıbı ve Aile İçi Roller	Örnek Sayısı	%
Kızlarla eşleştirilen davranış kalıbı ve aile içi rol sayısı	42	31,8
Erkeklerle eşleştirilen davranış kalıbı ve aile içi rol sayısı	39	29,5
Her iki cinsiyet ile eşleştirilen davranış kalıbı ve aile içi rol sayısı	51	38,7
Toplam davranış kalıbı ve aile içi rol sayısı	132	100

Tablo 4.10. incelendiğinde ders kitabında kızlarla eşleştirilen davranış kalıpları ve aile içi roller; ev işlerine yardım etmek (10), alışveriş yapmak (7), düzenli olmak (12), çalışkan olmak (8), çocuk bakmak (5) iken erkeklerle eşleştirilen davranış kalıpları ve aile içi roller ise evin geçimini sağlamak (11), düzenli olmamak (8), tamir işleri işleriyle uğraşmak (9), araba sürmek (11) 'tir. Her cinsiyetle eşleştirilen iki davranış kalıpları ve aile içi roller ise öğrencilik (27), oyun oynamak (24)'tır.

Örnek 1:

Resim 4. 37.Bitki Bakımı Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 3 Karabıyık, 2019: 76).

Görselde, bitki yetiştirme işi kadın ile ilişkilendirilmiştir (Resim 4.37.).

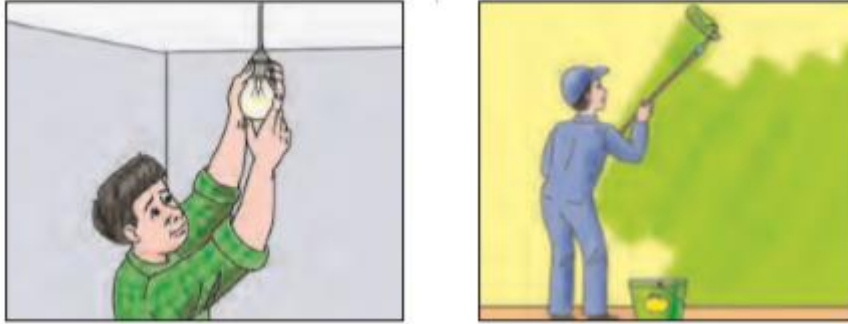
Örnek 2:

Resim 4. 38. Çamaşır Yıkama Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 3 Karabıyık, 2019: 62).

Görseldeki kadın, çamaşır işleriyle uğraşmaktadır (Resim 4.38.).

Örnek 3:

Resim 4. 39. Tamir İşleri Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 3 Karabıyık, 2019: 76).

Görseldeki erkekler, tamir ve badana gibi erkeklerle özdeşleşen işlerle uğraşmaktadır (Resim 4.39.).

Örnek 4:

Resim 4. 40. Alışveriş Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 3 Karabıyık, 2019: 81).

Mutfak alış-verişi birçok örnekte kadınlarla örneklendirilmektedir (Resim 4.40.).

Örnek 5:

Sevil'in annesi mutfakta yemek yapıyordu. Babası, alet çantasını aldı. Mutfaktaki bozuk musluğu tamir etmeye başladı. Ali ve Sevil'in kardeşi Tuna da babasını seyrediyordu. Babası, Tuna'dan yardım istedi. Çantadaki aletlerden istediklerini kendisine vermesini söyledi. Böylece işi kolaylaşacak ve çabuk bitecekti. Musluğu kısa sürede tamir ettiler. Bu sırada annesi yemeği pişirmiş, Ali de sofrayı hazırlamıştı. Hep birlikte yemek yediler. Yemekten sonra Ali, Tuna ve babaları bahçe kapısını tamir etmek için bahçeye çıktılar. Sevil ve annesi de birlikte sofrayı topladılar (Karabıyık, 2019: 59).

3. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı (MEB Yayınları)

Tablo 4.11'e göre 3. sınıf hayat bilgisi ders kitabındaki metin ve görsellerde toplam 98 davranış kalıbı ve aile içi rol ögesine ulaşılmıştır. Bunlardan kızlarla eşleştirilen davranış kalıbı ve aile içi rol sayısı 25 iken erkeklerle eşleştirilenlerin sayısı 32'dir. Her iki cinsiyet ile eşleştirilen davranış kalıbı ve aile içi rol sayısı ise 41'dir.

Tablo 4. 11. Davranış Kalıbı ve Aile İçi Rol- Hayat Bilgisi 3 (MEB)

Davranış Kalıbı ve Aile İçi Roller	Örnek Sayısı	%
Kızlarla eşleştirilen davranış kalıbı ve aile içi rol sayısı	25	25,6
Erkeklerle eşleştirilen davranış kalıbı ve aile içi rol sayısı	32	32,6
Her iki cinsiyet ile eşleştirilen davranış kalıbı ve aile içi rol sayısı	41	41,8
Toplam davranış kalıbı ve aile içi rol sayısı	98	100

Tablo 4.11. incelendiğinde ders kitabında kızlarla eşleştirilen davranış kalıpları ve aile içi roller; ev işlerine yardım etmek (8), alışveriş yapmak (5), düzenli olmak (6), çalışkan olmak (4), çocuk bakmak (2) iken erkeklerle eşleştirilen davranış kalıpları ve aile içi roller ise evin geçimini sağlamak (9), tamir işleri işleriyle uğraşmak (9), düzenli olmamak (4), araba sürmek (10) ‘tir. Her iki cinsiyetle eşleştirilen davranış kalıpları ve aile içi roller ise öğrencilik (19), oyun oynamak (22)’tir.

Örnek 1:

Resim 4. 41. Çöp Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 3 Çelikbaş vd, 2019: 14).

Temizlik kurallarına dikkat etmemek genellikle erkeklerle bütünleştirilmiş bir davranış kalıbıdır (Resim 4.41.).

Örnek 2:

Resim 4. 42.Sınıf Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 3 Çelikbaş vd, 2019: 87).

Görselin bir tarafında sınıfı kirleten ve dağıtan bir sahneye yer verilirken diğer tarafta ise sınıfı temizleyen ve düzenleyen çocukların kız olması göze çarpmaktadır (Resim 4.42)..

Örnek 3:

Resim 4. 43.Basketbol Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 3 Çelikbaş vd, 2019: 170).

Bitkilere gösterilen ilgi ve hayvanlara gösterilen merhamet genellikle kız çocukları ile bütünleştirilmektedir (Resim 4.43.).

4.2.2. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Bireylerin Davranış Kalıpları Ve Aile İçi Rollerine Göre Toplumsal Cinsiyet

4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı

Tablo 4.12'ye göre 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabındaki metin ve görsellerde

toplam 35 davranış kalıbı ve aile içi rol ögesine ulaşılmıştır. Bunlardan kızlarla eşleştirilen davranış kalıbı ve aile içi rol sayısı 29 iken erkeklerle eşleştirilenlerin sayısı 19'dur. Her iki cinsiyet ile eşleştirilen davranış kalıbı ve aile içi rol sayısı ise 83'tür.

Tablo 4. 12. Davranış Kalıbı ve Aile İçi Rol- Sosyal Bilgiler 4 (Tuna Matbaacılık)

Davranış Kalıbı ve Aile İçi Roller	Örnek Sayısı	%
Kızlarla eşleştirilen davranış kalıbı ve aile içi rol sayısı	35	42,2
Erkeklerle eşleştirilen davranış kalıbı ve aile içi rol sayısı	29	34,9
Her iki cinsiyet ile eşleştirilen davranış kalıbı ve aile içi rol sayısı	19	22,9
Toplam davranış kalıbı ve aile içi rol sayısı	83	100

Tablo 4.12. incelendiğinde ders kitabında kızlarla eşleştirilen davranış kalıpları ve aile içi roller; ev işlerine yardım etmek (12), alışveriş yapmak (9), düzenli olmak (8), çalışkan olmak (2), çocuk bakmak (4) iken erkeklerle eşleştirilen davranış kalıpları ve aile içi roller ise evin geçimini sağlamak (12), tamir işleri işleriyle uğraşmak (8), düzenli olmamak (4), araba sürmek (5) 'tir. Her iki cinsiyetle eşleştirilen davranış kalıpları ve aile içi roller ise öğrencilik (10), oyun oynamak (9)'tır.

Örnek 1:

Resim 4. 44. Halat Çekme Örneği (Kaynak: Sosyal Bilgiler 4 (Tuna Matbaacılık) Tüysüz, 2019: 124).

Halat çekme, güç gerektiren bir eylem olduğu için erkeklerle örneklendirilmiştir (Resim 4.44.).

Örnek 2:

Resim 4. 45. Tamir İşleri Örneği (Sosyal Bilgiler 4 (Tuna Matbaacılık) Tüysüz, 2019: 132).

Resimde otomobili tamir etmeye çalışan kişinin bir erkek çocuğu olduğu görülmektedir (Resim 4.45.).

Bireylerin davranış kalıpları ve aile içi rollerine göre toplumsal cinsiyet kategorisinde çalışmamızın kapsamında incelediğimiz ders kitaplarında yer alan görseller ve metinlerde kadın/kız ve erkek cinsiyetlerinin davranış kalıpları sergiledikleri ve aile için hangi rolleri

üstlendiklerine bakılmıştır. Bu amaçlara göre çalışma kapsamında yer alan ders kitapları için şu değerlendirmeleri yapmak mümkündür:

İncelene ders kitaplarının tamamında toplumsal cinsiyet konusunu ilgilendiren örnekler kadınlar ve kız çocukları için ev işleri, çocuk bakımı görsellerde görülmüştür. Genel olarak erkeler daha ağır davranış kalıpları sergilerken kadınlar daha naif davranışlar sergilemektedir. Bununla birlikte erkeklerin her zaman eve para getiren kişi rolünde olduğu gözlemlenmiştir.

4.3. Bireylerin Meslek Seçimine Göre Toplumsal Cinsiyet

4.3.1. Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Bireylerin Meslek Seçimine Göre Toplumsal Cinsiyet

1. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı

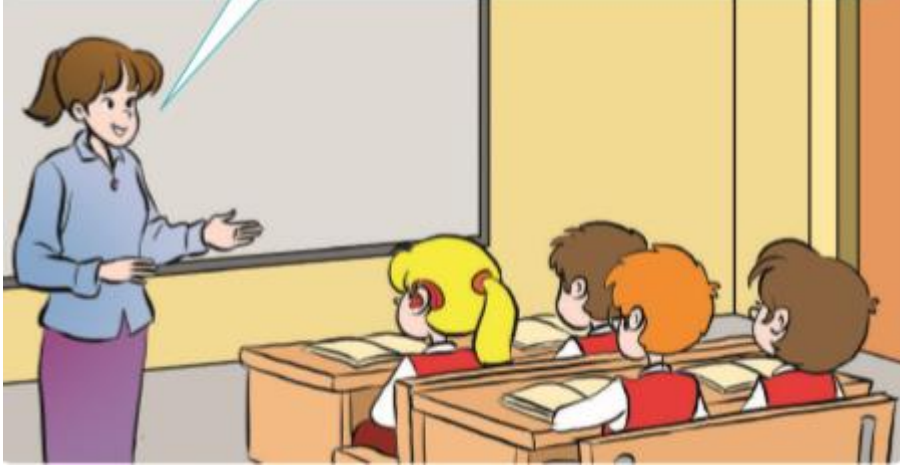
Çalışmamızın üçüncü alt problemi “Bireylerin meslek seçimleri toplumsal cinsiyet açısından değişkenlik göstermekte midir?” olarak belirlenmiştir. Tablo 4.13’e göre 1. sınıf hayat bilgisi ders kitabındaki metin ve görsellerde toplam 60 meslek ögesine ulaşılmıştır. Bunlardan kızlarla eşleştirilen meslek sayısı 17 iken erkeklerle eşleştirilenlerin sayısı 12’dir. Her iki cinsiyet ile eşleştirilen meslek sayısı ise 31’dir.

Tablo 4. 13. Meslek Seçimi- Hayat Bilgisi 1 (Ardıç Yayıncılık)

Meslek Seçimi	Örnek Sayısı	%
Kızlarla eşleştirilen meslek sayısı	17	28,3
Erkeklerle eşleştirilen meslek sayısı	12	20
Her iki cinsiyet ile eşleştirilen meslek sayısı	31	51,7
Toplam meslek sayısı	60	100

Tablo 4.13. incelendiğinde ders kitabında kızlarla eşleştirilen meslekler; öğretmenlik (8), hemşirelik (4), terziilik (3), tekstil işçiliği (2), iken erkeklerle eşleştirilen meslekler ise şoförlük (5), müstahdemlik (2), polislik (3), mühendislik (1), askerlik (1), ‘tir. Her iki cinsiyetle eşleştirilen meslekler ise doktorluk (12), kasiyerlik (3), dişçilik (5), memurluk (11)’tur.

Örnek 1:

Resim 4. 46. Öğretmen Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi I Alemdar, 2019: 12)

Resimdeki öğretmenin kadın olduğu görülmektedir (Resim 4.46.).

Örnek 2:

Resim 4. 47. Polis Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi I Alemdar, 2019: 115)

Resimdeki polisın erkek olduğu görülmektedir (Resim 4.47.).

Örnek 3:

Resim 4. 48. Müstahdem Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi I Alemdar, 2019: 31)

Resimdeki müstahdemın erkek olduğu görölmektedir (Resim 4.48.).

2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı (Beşgen Yayınları)

Tablo 4.14'e göre 2. sınıf hayat bilgisi ders kitabındaki metin ve görsellerde toplam 94 meslek ögesine ulaşılmıştır. Bunlardan kızlarla eşleştirilen meslek sayısı 29 iken erkeklerle eşleştirilenlerin sayısı 38'dir. Her iki cinsiyet ile ilişkilendirilen meslek sayısı ise 27'dir.

Tablo 4. 14. Meslek Seçimi- Hayat Bilgisi 2 (Beşgen Yayıncılık)

Meslek Seçimi	Örnek Sayısı	%
Kızlarla eşleştirilen meslek sayısı	29	30,8
Erkeklerle eşleştirilen meslek sayısı	38	40,5
Her iki cinsiyet ile eşleştirilen meslek sayısı	27	28,7
Toplam meslek sayısı	94	100

Tablo 4.14. incelendiğinde ders kitabında kızlarla eşleştirilen meslekler; öğretmenlik (11), hemşirelik (11), terziilik (5), tekstil işçiliği (2), iken erkeklerle eşleştirilen meslekler ise şoförlük (8), müstahdemlik (2), doktorluk (9) polislik (7), mühendislik (5), balıkçılık (1), çiftçilik (2), madencilik (3), ormancılık (1) 'tır. Her iki cinsiyetle eşleştirilen meslekler ise dişçilik (12), memurluk (15)'tur.

Örnek 1:

Resim 4. 49. Hemşire Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 2 Ulusoy, 2019: 109).

Resimde hemşire kadındır (Resim 4.49.).

Örnek 2:

Resim 4. 50. Polis Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 2 Ulusoy, 2019: 67).

Resimdeki polislerin erkek oldukları göze çarpmaktadır (Resim 4.50.).

Örnek 3:

Resim 4. 51. Servis Şoförü Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 2 Ulusoy, 2019: 127).

Resimde şoförün erkek olduğu görülmektedir (Resim 4.51.).

Örnek 4:

Resim 4. 52. Madenci-Ormancı Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 2 Ulusoy, 2019: 179).

Resimde madenci ve ormancının erkek olduğu görülmektedir (Resim 4.52.).

Örnek 5:

Resim 4. 53. Balıkçı Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 2 Ulusoy, 2019: 193).

Resimdeki balıkçıların tamamının erkek olduğu görülmektedir (Resim 4.53.).

2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı (MEB Yayınları)

Tablo 4.15'e göre 2. sınıf hayat bilgisi ders kitabındaki metin ve görsellerde toplam 60 meslek ögesine ulaşılmıştır. Bunlardan kızlarla eşleştirilen meslek sayısı 17 iken erkeklerle eşleştirilenlerin sayısı 12'dir. Her iki cinsiyet ile ilişkilendirilen meslek sayısı ise 31'dir.

Tablo 4. 15. Meslek Seçimi- Hayat Bilgisi 2 (MEB)

Meslek Seçimi	Örnek Sayısı	%
Kızlarla eşleştirilen meslek sayısı	17	28,3
Erkeklerle eşleştirilen meslek sayısı	12	20
Her iki cinsiyet ile eşleştirilen meslek sayısı	31	51,7
Toplam meslek sayısı	60	100

Tablo 4.15. incelendiğinde ders kitabında kızlarla eşleştirilen meslekler; öğretmenlik (10), hemşirelik (4), dişçilik (3), iken erkeklerle eşleştirilen meslekler ise şoförlük (5), AFAD çalışanı (1), doktorluk (2), polislik (3), mühendislik (1)'tir. Her iki cinsiyetle

eşleştirilen meslekler ise yöneticilik (12), memurluk (19)'tur.

Örnek 1:

Resim 4. 54.Öğretmen Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 2 Dokumacı, vd., 2019: 38).

Resimde öğretmenin kadın olduğu görülmektedir (Resim 4.54.).

Örnek 2:

Resim 4. 55.Polis Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 2 Dokumacı, vd., 2019: 76).

Resimde polislin erkek olduğu görülmektedir (Resim 4.55.).

Örnek 3:

Resim 4. 56. Şoför Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 2 Dokumacı, vd., 2019: 147).

Resimde servis şoförünün erkek olduğu görülmektedir (Resim 4.56.).

Örnek 4:

Resim 4. 57. AFAD Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 2 Dokumacı, vd., 2019: 153).

Resimde AFAD ekibini erkeklerden oluştuğu görülmektedir (Resim 4.57.).

3. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı (Evren Yayınları)

Tablo 4.16'e göre 2. sınıf hayat bilgisi ders kitabındaki metin ve görsellerde toplam

109 meslek ögesine ulaşılmıştır. Bunlardan kızlarla eşleştirilen meslek sayısı 20 iken erkeklerle eşleştirilenlerin sayısı 39'dur. Her iki cinsiyet ile ilişkilendirilen meslek sayısı ise 50'dir.

Tablo 4. 16. Meslek Seçimi- Hayat Bilgisi 3 (Evren Yayıncılık)

Meslek Seçimi	Örnek Sayısı	%
Kızlarla eşleştirilen meslek sayısı	20	18,4
Erkeklerle eşleştirilen meslek sayısı	39	35,8
Her iki cinsiyet ile eşleştirilen meslek sayısı	50	45,8
Toplam meslek sayısı	109	100

Tablo 4.16. incelendiğinde ders kitabında kızlarla eşleştirilen meslekler; öğretmenlik (12), hemşirelik (7), balerin (1), iken erkeklerle eşleştirilen meslekler ise şoförlük (9), nikâh memurluğu (2), itfaiyecilik (1), polislik (7), mühendislik (12), balıkçılık (2), çiftçilik (2), madencilik (3), fırıncılık (1) 'tır. Her iki cinsiyetle eşleştirilen meslekler ise doktorluk (17), dişçilik (14), memurluk (19)'tur.

Örnek 1:

Resim 4. 58. Polis Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 3 Karabıyık, 2019: 112).

Resimdeki iki polis de erkektir (Resim 4.58.).

Örnek 2:

Resim 4. 59. Nikâh Memuru Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 3 Karabiyik, 2019: 127).

Resimde yer alan nikâh memuru erkektir (Resim 4.59.).

Örnek 3:

Resim 4. 60. Çiftçi Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 3 Karabiyik, 2019: 170).

Resimde görülen çiftçi erkektir (Resim 4.60.).

3. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı (MEB Yayınları)

Tablo 4.17'e göre 3. sınıf hayat bilgisi ders kitabındaki metin ve görsellerde toplam 91 meslek ögesine ulaşılmıştır. Bunlardan kızlarla eşleştirilen meslek sayısı 39 iken erkeklerle eşleştirilenlerin sayısı 23'tür. Her iki cinsiyetle ilişkilendirilen meslek sayısı ise

91'dir.

Tablo 4. 17. Meslek Seçimi Hayat Bilgisi 3 (MEB)

Meslek Seçimi	Örnek Sayısı	%
Kızlarla eşleştirilen meslek sayısı	29	31,8
Erkeklerle eşleştirilen meslek sayısı	39	42,8
Her iki cinsiyet ile eşleştirilen meslek sayısı	23	25,4
Toplam meslek sayısı	91	100

Tablo 4.17. incelendiğinde ders kitabında kızlarla eşleştirilen meslekler; öğretmenlik (11), hemşirelik (11), terzi (5), tekstil işçiliği (2), iken erkeklerle eşleştirilen meslekler ise şoförlük (9), müstahdemlik (2), doktorluk (9) polislik (7), mühendislik (5), balıkçılık (1), çiftçilik (2), madencilik (3), ormancılık (1) 'tır. Her iki cinsiyetle eşleştirilen meslekler ise dişçilik (8), memurluk (15)'tur.

Örnek 1:

Resim 4. 61. Öğretmen Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 3 Çelikbaş vd, 2019: 29).

Resimdeki öğretmen yine kadın olarak karşımıza çıkmaktadır (Resim 4.61.).

Örnek 2:

Resim 4. 62. Fırıncı Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 3 Çelikbaş vd., 2019: 35).

Fırıncıların genellikle erkek olduğu bilinmektedir (Resim 4.62.).

Örnek 3:

“Öğretmenimiz, sevdiğimiz mesleği tanıtan bir gösteri yapmamızı istedi. Bu görev beni ve tüm arkadaşlarımı çok heyecanlandırdı. Çünkü hepimizin yetenekleri farklı olduğu gibi ilgi duyduğumuz meslekler de farklıydı. Ertesi gün sınıfımız çok renkliydi. Mert beyaz önlüğü ile doktor, Zeynep kostümü ile balerin, Ali üniforma giyerek itfaiye eri olmuştu. Diğer arkadaşlarımız da seçtikleri meslekleri sırasıyla tanıttı. Merak ettiğimiz sorularımızı arkadaşlarımıza sorduk. Hepimiz için hem öğretici hem de eğlendirici bir gün olmuştur” (Çelikbaş vd, 2019: 34).

Paragraftaki çocukların giydikleri meslek kostümleri toplumsal cinsiyet kavramı ile açıklanabilecek bir durumdur.

4.3.2. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Bireylerin Meslek Seçimine Göre Toplumsal Cinsiyet

4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı

Tablo 4.18'e göre 4. Sosyal bilgiler ders kitabındaki metin ve görsellerde toplam 100 meslek ögesine ulaşılmıştır. Bunlardan kızlarla eşleştirilen meslek sayısı 25 iken erkeklerle eşleştirilenlerin sayısı 35'tir. Her iki cinsiyet ile ilişkilendirilen meslek sayısı ise 40'tır.

Tablo 4. 18. Meslek Seçimi- Sosyal Bilgiler 4 (Tuna Matbaacılık)

Meslek Seçimi	Örnek Sayısı	%
Kızlarla eşleştirilen meslek sayısı	25	25
Erkeklerle eşleştirilen meslek sayısı	35	35
Her iki cinsiyet ile eşleştirilen meslek sayısı	40	40
Toplam meslek sayısı	100	100

Tablo 4.18. incelendiğinde ders kitabında kızlarla eşleştirilen meslekler; öğretmenlik (13), hemşirelik (10), tekstil işçiliği (2), iken erkeklerle eşleştirilen meslekler ise şoförlük (8), otomotiv sektörü (2), polislik (8), mühendislik (6), balıkçılık (2), çiftçilik (2), madencilik (4), ormancılık (3) 'tır. Her iki cinsiyetle eşleştirilen meslekler ise doktorluk (9), dişçilik (8), memurluk (23)'tur.

Örnek 1:

Resim 4. 63. Madenci Örneği (Kaynak: Sosyal Bilgiler 4 (Tuna Matbaacılık) Tüysüz, 2019: 127).

“Benim babam ilimiz sınırları içindeki bir taş kömürü ocağında maden mühendisi olarak çalışıyor. Maden mühendisleri yer altında ve yer üstünde bulunan madenlerin işletilmeye elverişli olup olmadığına karar verirler. Bunun yanı sıra madenlerin en ucuz ve en verimli şekilde çıkarılması işlemlerini planlayıp bunlara gözcülük ederler.” (Tüysüz, 2019: 127).

Görselde ve paragrafta bahsi geçen baba maden mühendisidir. Bu mesleğin bir erkek tarafından icra ediliyor olarak gösterilmesi toplumsal cinsiyeti ilgilendiren bir durumdur

(Resim 4.63.).

Örnek 2:

Resim 4. 64. Öğretmen Örneği (Kaynak: Sosyal Bilgiler 4 (Tuna Matbaacılık) Tüysüz, 2019: 130).

4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan “Birey ve Toplum” adlı ünite de kullanılan görselde bir sınıf ortamı görülmektedir (Resim 4.64.). Öğretmen ve öğrencilerin yer aldığı görselde öğretmenin kadın olması toplumsal cinsiyet açısından incelendiğinde dikkat çekmektedir. Zira yerleşik hayata geçişten bu yana, kadının çocukla ve ev içi işlerle ilişkilendirilmesi, tarihî süreç içerisinde bazı değişimlerle kadının çalışmamasına ya da ev yaşamıyla uyumlu işler tercih etmesine yönelik anlayışı geliştirmiştir. Ev ve çocukla ilişkili olması açısından, okul öncesi veya ilkökul öğretmenliğinin kadınlara uygun olduğu algısı bu anlayışın mahsulüdür.

Örnek 3:

Resim 4. 65. Tekstil-Otomotiv Örneği (Kaynak: Sosyal Bilgiler 4 (Tuna Matbaacılık) Tüysüz, 2019: 130).

Görselin bir tarafında yer alan tekstil firmasında çalışan kadın işçiler, diğer tarafında ise otomotiv sektöründe çalışan erkek işçiler cinsiyetleri ile anılan mesleklerden birini temsil

etmektedirler (Resim 4.65.).

Bireylerin meslek seçimine göre toplumsal cinsiyet kategorisinde çalışmamızın kapsamında incelediğimiz ders kitaplarında yer alan görseller ve metinlerde kadın/kız ve erkek cinsiyetlerinin hangi meslekler ile eşleştirilerek sunulduğu incelenmiştir. Burada her iki cinsiyet için kitaplarda sunulan meslek çeşitlerinin birbirinden belirgin bir şekilde farklılık gösterip göstermediğine bakılmıştır. Bu amaçlara göre çalışma kapsamında yer alan ders kitapları için şu değerlendirmeleri yapmak mümkündür:

İncelenen kitapların tamamında metin ve görsellerde rastladığımız hemşireler ve öğretmenlerin daha çok kadın olduğu; madencilik, balıkçılık, ormancılık, emniyet ve güvenlik güçleri (polis, asker, güvenlik görevlisi), servis şoförlüğü gibi işlerin tamamının erkek olduğu; yöneticilik, doktorluk gibi işlerin de her iki cinsiyet için de yaklaşık bir dağılım gösterdiği tespit edilmiştir.

4.4. BİREYLERİN UĞRAŞI VE EYLEMLERİNE GÖRE TOPLUMSAL CİNSİYET

4.4.1. Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Bireylerin Uğraşı ve Eylemlerine Göre Toplumsal Cinsiyet

1. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı

Çalışmamızın dördüncü alt problemini “Bireylerin kişisel uğraşı ve eylemleri toplumsal cinsiyet açısından değişkenlik göstermekte midir?” sorusudur. Tablo 4.19’a göre 1. sınıf hayat bilgisi ders kitabındaki metin ve görsellerde 97 uğraşı ve eylem ögesine ulaşılmıştır. Bunlardan kızlarla eşleştirilen uğraşı ve eylem sayısı 33 iken erkeklerle eşleştirilenlerin sayısı 38’dir. Her iki cinsiyetle eşleştirilen uğraşı/eylem sayısı ise 26’dır.

Tablo 4. 19. Uğraşı ve Eylem- Hayat Bilgisi 1 (Ardıç Yayıncılık)

Uğraşı ve Eylemler	Örnek Sayısı	%
Kızlarla eşleştirilen uğraşı ve eylem sayısı	33	34
Erkeklerle eşleştirilen uğraşı ve eylem sayısı	38	39,2
Her iki cinsiyet ile eşleştirilen uğraşı ve eylem sayısı	26	26,8
Toplam uğraşı ve eylem sayısı	97	100

Tablo 4.19. incelendiğinde ders kitabında kızlarla eşleştirilen uğraşı ve eylemler; ip atlamak (13), şarkı söylemek (8), piyano çalmak (2), müzik dinlemek (5), çiçek toplamak (5) iken erkeklerle eşleştirilen uğraşı ve eylemler ise top (futbol, basketbol) oynamak (12), misket oynamak (2), gitar çalmak (3), satranç ve zihni geliştirici oyunlar oynamak (3), bilgisayar oynamak (10), araştırma yapmak (3), bisiklet sürmek (5)'tir. Her iki cinsiyetle eşleştirilen uğraşı ve eylemler ise kovalamaca oynamak (18), saklambaç oynamak (8) 'tır.

Örnek 1:

Resim 4. 66. Futbol Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 3 Karabiyik, 2019: 51).

Görselde futbol oynayan çocuklar, erkek çocukları arasından seçilmiştir (Resim 4.66.).

Örnek 2:

Resim 4. 67. Misket Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi I Alemdar, 2019: 135).

Misket oyunu da toplum tarafından tıpkı futbol gibi erkeklerle özdeşleştirilen bir oyundur (Resim 4.67.).

Örnek 3:

Ben Ahmet. 1/C sınıfının en uzun boylu öğrencisiyim. Üst raflardaki kitapları alırken arkadaşlarıma yardım etmek beni mutlu ediyor. Basketbol oynamayı ve resim yapmayı severim (Alemdar, 2019: 15).

Basketbol oyunu ve uzun boy erkek çocuklarının önemseydiği ve ilgi duyduğu bir konu olarak görülmektedir.

Örnek 4:

Yaren: Arkadaşlar, yakan top oynayalım mı?

Mert: Evet, ama sadece erkekler oynasın.

Yaren: Kusura bakma Mert ama bu düşüncen doğru değil.

Mert: Özür dilerim. Haklısın arkadaşım.

Eray: Ayşe, senin topunla oynayabilir miyiz?

Ayşe: Elbette. Memnuniyetle. (Alemdar, 2019: 39)

Karşılıklı konuşmaya dayalı olan bu metinde erkekler kız arkadaşlarını cinsiyetinden dolayı oyuna almazken, kız öğrenci arkadaşları ile birlikte top oynamaya kabul etmektedir.

2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı (Beşgen Yayınları)

Tablo 4.20'ye göre 2. sınıf hayat bilgisi ders kitabındaki metin ve görsellerde toplam 127 uğraşı ve eylem ögesine ulaşılmıştır. Bunlardan kızlarla eşleştirilen uğraşı ve eylem sayısı 47 iken erkeklerle eşleştirilenlerin sayısı 29'dur. Her iki cinsiyet ile eşleştirilen uğraşı ve eylem sayısı 47'dir

Tablo 4. 20. Uğraşı ve Eylem- Hayat Bilgisi 2 (Beşgen Yayıncılık)

Uğraşı ve Eylemler	Örnek Sayısı	%
Kızlarla eşleştirilen uğraşı ve eylem sayısı	47	37
Erkeklerle eşleştirilen uğraşı ve eylem sayısı	29	22,8
Her iki cinsiyet ile eşleştirilen uğraşı ve eylem sayısı	51	40,2
Toplam uğraşı ve eylem sayısı	127	100

Tablo 4.20. incelendiğinde ders kitabında kızlarla eşleştirilen uğraşı ve eylemler; ip atlamak (16), şarkı söylemek (9), piyano çalmak (4), sek sek oynamak (4), müzik dinlemek (5), çiçek toplamak (9) iken erkeklerle eşleştirilen uğraşı ve eylemler ise top (futbol, basketbol) oynamak (12), misket oynamak (3), gitar çalmak (2), satranç ve zihni geliştirici oyunlar oynamak (2), bilgisayar oynamak (6), araştırma yapmak (1), bisiklet sürmek (3)'tir. Her iki cinsiyetle eşleştirilen uğraşı ve eylemler ise kovalamaca oynamak (24), saklambaç oynamak (27) 'tir.

Örnek 1:

Resim 4. 68. Gitar-Basketbol-Futbol Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 2 Ulusoy, 2019: 20).

Görseldeki erkek çocuklarının yatak başında basketbol ve futbol oynayan kişilerin posterini asılıdır (Resim 4.68.).

Örnek 2:

Resim 4. 69. Basketbol Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 2 Ulusoy, 2019: 21).

Görselde basketbol oynayan çocukların erkek olması çalışmamızın konusu açısından dikkat çekicidir (Resim 4.69).

Örnek 3:

Resim 4. 70. Futbol Oyunu Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 2 Ulusoy, 2019: 47).

Birçok örnekte olduğu gibi bu örnekte de futbol oyunu erkek çocuklarının oynadığı bir oyun olarak gösterilmektedir (resim 4.70.).

Örnek 4:

Resim 4. 71. Piyano Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 2 Ulusoy, 2019: 17).

Piyano, genellikle kızlarla eşleştirilen bir nesnedir (Resim 4.71.).

Örnek 5:

Resim 4. 72. Çalgı Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 2 Ulusoy, 2019: 172).

Davul, zurna, kemeçe ve saz gibi müzik aletleri genellikle erkeklerle özdeşleştirilmektedir (Resim 4.72.).

2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı (MEB Yayınları)

Tablo 4.21'e göre 2. sınıf hayat bilgisi ders kitabındaki metin ve görsellerde toplam 111 uğraşı ve eylem ögesine ulaşılmıştır. Bunlardan kızlarla eşleştirilen uğraşı ve eylem sayısı 32 iken erkeklerle eşleştirilenlerin sayısı 36'dır. Her iki cinsiyet ile eşleştirilen uğraşı ve eylem sayısı 43'tür.

Tablo 4. 21. Uğraşı ve Eylem- Hayat Bilgisi 2 (MEB)

Uğraşı ve Eylemler	Örnek Sayısı	%
Kızlarla eşleştirilen uğraşı ve eylem sayısı	32	28,8
Erkeklerle eşleştirilen uğraşı ve eylem sayısı	36	32,4
Her iki cinsiyet ile eşleştirilen uğraşı ve eylem sayısı	43	38,8
Toplam uğraşı ve eylem sayısı	111	100

Tablo 4.21. incelendiğinde ders kitabında kızlarla eşleştirilen uğraşı ve eylemler; ip atlamak (12), şarkı söylemek (8), piyano çalmak (2), müzik dinlemek (6), çiçek toplamak (4) iken erkeklerle eşleştirilen uğraşı ve eylemler ise top (futbol, basketbol) oynamak (12), misket oynamak (6), gitar çalmak (1), satranç ve zihni geliştirici oyunlar oynamak (1), bilgisayar oynamak (8), araştırma yapmak (1), kamp yapmak (1), bisiklet sürmek (6)'tir. Her iki cinsiyetle eşleştirilen uğraşı ve eylemler ise kovalamaca oynamak (23), saklambaç oynamak (20) 'tır.

Örnek 1:

“Merhaba arkadaşlar! Benim adım Mehmet, soyadım ÇALIŞKAN. Sekiz yaşımdayım. Bu yıl ikinci sınıfa gidiyorum. Uzun boyluyum. 27 kiloyum. Gözlerim mavi, saçlarım ise sarıdır. Futbol oynuyorum. Bisiklete binebiliyorum. Müzik dinlemekten hoşlanıyorum. Bağlama çalmayı öğrenmek için kursa gitmek istiyorum.” (Dokumacı, vd., 2019: 14).

Metinde kendini tanıtan erkek öğrencinin uğraşı alanları futbol oynamak, bisiklete binmek ve bağlama çalmaktır.

Örnek 2:

Resim 4. 73. Farklı Hobiler Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 2 Dokumacı, vd., 2019: 17).

Görselde kız çocuğu müzikle ilgilenirken erkek çocuğu futbolla ilgilenmektedir (Resim 4.73.).

Örnek 3:

“Göktuğ ailesiyle birlikte lunaparka gitti. Her yerde renkli renkli ışıklar vardı. Göktuğ arabaları çok severdi. Çarpışan arabaları görünce de ailesinin yanından ayrıldı. Arabaların yanına gitti. Bir süre sonra ailesini göremeyince telaşlandı. Sakince ne yapması gerektiğini düşündü. Güvenlik görevlisinin yanına gitti. Babasının telefon numarasını söyledi. Güvenlik görevlisi Göktuğ’un verdiği numarayı arayıp babasına ulaştı.” (Dokumacı, vd., 2019: 75).

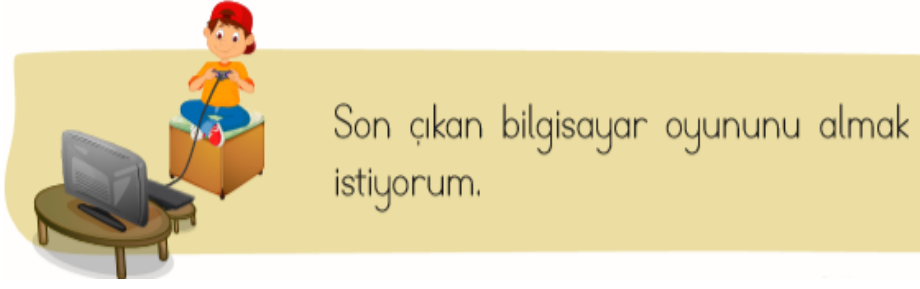
Metinde adı geçen erkek çocuğu lunaparka gittiğinde hemen arabaların yanına gitmiştir.

Örnek 4:

“Arif, bisiklete binmeyi ve bilgisayarıyla oyun oynamayı çok sever. Okuldan dönünce hemen üstünü değiştirir, arkadaşlarıyla bisiklete biner. Eve gelince bilgisayarında oyun oynar. Annesi “Oğlum, ödevini yaptın mı?” diye sorduğunda “Yapacağım.” der. Fakat yemekten sonra Arif yorgunluktan uyur.” (Dokumacı, vd., 2019: 95).

Metinde adı geçen erkek çocuğunun bisiklet binmeyi ve bilgisayar oynamayı sevmesi toplumsal cinsiyet açısından değerlendirildiğinde dikkat çekicidir. Zira bu tip eylemler genellikle erkek çocukları ile özdeşleştirilmektedir.

Örnek 5:

Resim 4. 74. Bilgisayar Oyunu Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 2 Dokumacı, vd., 2019: 97).

Görselde erkek çocuğu bilgisayar oyunu oynamaktadır (Resim 4.74.).

3. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı (Evren Yayıncılık)

Tablo 4.22'ye göre 3. sınıf hayat bilgisi ders kitabındaki metin ve görsellerde toplam 98 uğraşı ve eylem ögesine ulaşılmıştır. Bunlardan kızlarla eşleştirilen uğraşı ve eylem sayısı 25 iken erkeklerle eşleştirilenlerin sayısı 32'dir. Her iki cinsiyet ile eşleştirilen uğraşı ve eylem sayısı 41'dir.

Tablo 4. 22. Uğraşı ve Eylem- Hayat Bilgisi 3 (Evren Yayıncılık)

Uğraşı ve Eylemler	Örnek Sayısı	%
Kızlarla eşleştirilen uğraşı ve eylem sayısı	25	25,6
Erkeklerle eşleştirilen uğraşı ve eylem sayısı	32	32,6
Her iki cinsiyet ile eşleştirilen uğraşı ve eylem sayısı	41	41,8
Toplam uğraşı ve eylem sayısı	98	100

Tablo 4.22. incelendiğinde ders kitabında kızlarla eşleştirilen uğraşı ve eylemler; ip atlamak (7), şarkı söylemek (4), sek sek oynamak (2), piyano çalmak (1), müzik dinlemek (6), çiçek toplamak (5) iken erkeklerle eşleştirilen uğraşı ve eylemler ise top (futbol, basketbol) oynamak (11), misket oynamak (2), satranç ve zihni geliştirici oyunlar oynamak (4), bilgisayar oynamak (9), araştırma yapmak (2), kamp yapmak (1), bisiklet sürmek (3)'tir.

Her iki cinsiyetle eşleştirilen uğraşı ve eylemler ise kovalamaca oynamak (19), saklambaç oynamak (22) 'tır.

Örnek 1:

Resim 4. 75. Oyun Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 3 Karabıyık, 2019: 10).

Resimde okullarının önünde oyun oynayan çocukların tercih ettiği oyunlar incelendiğinde erkek çocukların futbol oynadığı, kız çocuklarının da sek sek oynadığı ve ip atladığı görülmektedir (Resim 4.75.).

Örnek 2:

Resim 4. 76. Basketbol Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 3 Karabıyık, 2019: 11).

Birçok toplumda olduğu gibi bizim toplumumuzda da başta futbol olmak üzere topla oynana birçok oyun erkek çocuk ve erkek yetişkinlerle özdeşleştirilmektedir (Resim 4.76.).

Örnek 3:

“Mehmet: Ali, ne kadar güzel flüt çalıyorsun.

Ali: Teşekkür ederim. Sen de çok güzel futbol oynuyorsun. Takdir edilmek çok güzel arkadaşlar...” (Karabıyık, 2019: 11).

Futbol oyunu, erkeklerin en çok ilgilendiği ve başarılı olduğu bir spor olarak görülmektedir.

Örnek 4:

“...Erkekler çember çevirme oyunu oynarlardı. Biz de beştaş oyunu oynardık. Bu oyunlar, bugün oynanmaya oynanmaya unutuldu” (Karabıyık, 2019: 50).

Metinde erkek ve kız çocuklarının oyunlarının cinsiyete göre sınıflandırıldığı görülmektedir.

Örnek 5:

Resim 4. 77. İp Atlayan Kız Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 3 Karabıyık, 2019: 18).

İp atlamak kızlarla özdeşleştirilmiş bir oyundur (Resim 4.77.).

3. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı (MEB Yayınları)

Tablo 4.23'e göre 3. sınıf hayat bilgisi ders kitabındaki metin ve görsellerde toplam 94 uğraşı ve eylem ögesine ulaşılmıştır. Bunlardan kızlarla eşleştirilen uğraşı ve eylem sayısı 29 iken erkeklerle eşleştirilenlerin sayısı 38'dir. Her iki cinsiyetle eşleştirilen uğraşı ve eylem sayısı 27'dir.

Tablo 4. 23. Uğraşı ve Eylem- Hayat Bilgisi 3 (MEB)

Uğraşı ve Eylemler	Örnek Sayısı	%
Kızlarla eşleştirilen uğraşı ve eylem sayısı	29	30,8
Erkeklerle eşleştirilen uğraşı ve eylem sayısı	38	40,5
Her iki cinsiyet ile eşleştirilen uğraşı ve eylem sayısı	27	28,7
Toplam uğraşı ve eylem sayısı	94	100

Tablo 4.23. incelendiğinde ders kitabında kızlarla eşleştirilen uğraşı ve eylemler; ip atlamak (12), şarkı söylemek (7), müzik dinlemek (2), çiçek toplamak (8) iken erkeklerle eşleştirilen uğraşı ve eylemler ise top (futbol, basketbol) oynamak (14), misket oynamak (4), gitar çalmak (2), satranç ve zihni geliştirici oyunlar oynamak (5), bilgisayar oynamak (6), araştırma yapmak (2), kamp yapmak (1), bisiklet sürmek (4)'tir. Her iki cinsiyetle eşleştirilen uğraşı ve eylemler ise kovalamaca oynamak (16), saklambaç oynamak (11) 'tır.

Örnek 1:

“Beril, uzun zamandır piyano çalmak istiyordu. Akşam annesi ile konuştu. Annesi Beril'e okuldaki piyano kursuna katılabileceğini söyledi. O da çok sevindi. Ertesi gün sınıfta herkes çok heyecanlı idi. Öğrenciler değişik etkinliklere ve kurslara katılmaya karar vermişlerdi.” (Çelikbaş vd, 2019: 24).

Piyano çoğu zaman kız çocukları ve kadınların ilgisini çeken bir uğraşı olarak görülmektedir.

Örnek 2:

“Benim adım Aslı, arkadaşımın adı ise Ahmet. İkimiz de 3/A sınıfı öğrencisiyiz. Ben resim yapmaktan ve müzik dinlemekten hoşlanıyorum. Arkadaşlarım ve öğretmenim, çok güzel resim yaptığımı söylüyorlar. Arkadaşım Ahmet, basketbol ve satranç oynamaktan hoşlanıyor. Ben de satranç oynamayı seviyorum. Fakat ben Ahmet kadar iyi oynayamıyorum.” (Çelikbaş vd, 2019: 12).

Örnek 3:

“Babası, Tuna’ya hafta sonu birlikte futbol maçı izlemeye gideceklerini söyledi. Tuna, heyecanla hafta sonunu bekledi. Nihayet beklenen gün gelmişti. Tuna ve babası, sabah erkenden uyanıp kahvaltı yaptılar. Babası, stadyuma otobüs ile gideceklerini söyledi.” (Kaynak: Çelikbaş vd, 2019: 130).

Paragrafta babası ile futbol maçına giden erkek çocuğu, bizlere futbolun erkeklerle anıldığını bir kere daha göstermektedir.

Örnek 4:

Resim 4. 78. Harita Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 3 Çelikbaş vd, 2019: 142).

“Onur, haritalara çok meraklı bir çocuktur. Bir gün dergileri karıştırırken bir harita gördü. Bu harita, çok eski bir harita idi ve deri üzerine çizilmişti. Sınıftaki dünya haritasına benziyordu. Merakı daha da arttı. Haritayı incelemeye başladı. Haritanın altındaki bilgiyi okudu. Harita Piri Reis tarafından çok eskiden çizilmiş bir dünya haritası idi.” (Kaynak: Çelikbaş vd, 2019: 142).

Haritalara karşı merak erkeklerle ilişkilendirilmiştir (Resim 4.78.).

Örnek 5:

Resim 4. 79. Kampçılık Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 3 Çelikbaş vd, 2019: 165).

Kampçılık birçok toplumda genellikle erkeklerin uğraşı alanı olarak kabul edilen bir uğraşıdır (Resim 4.79.).

4.4.2. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Bireylerin Uğraşı ve Eylemlerine Göre Toplumsal Cinsiyet

4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı

Tablo 4.24'e göre 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabındaki metin ve görsellerde toplam 60 uğraşı ve eylem ögesine ulaşılmıştır. Bunlardan kızlarla eşleştirilen uğraşı ve eylem sayısı 17 iken erkeklerle eşleştirilenlerin sayısı 12'dir. Her iki cinsiyet ile eşleştirilen uğraşı ve eylem sayısı ise 31'dir.

Tablo 4. 24. Uğraşı ve Eylem- Sosyal Bilgiler 4 (Tuna Matbaacılık)

Uğraşı ve Eylemler	Örnek Sayısı	%
Kızlarla eşleştirilen uğraşı ve eylem sayısı	17	28,3
Erkeklerle eşleştirilen uğraşı ve eylem sayısı	12	20
Her iki cinsiyet ile eşleştirilen uğraşı ve eylem sayısı	31	51,7
Toplam uğraşı ve eylem sayısı	60	100

İncelenen ders kitabında kızlarla eşleştirilen uğraşı ve eylemler; ip atlamak (8), şarkı söylemek (4), piyano çalmak (1), müzik dinlemek (2), çiçek toplamak (2) iken erkeklerle eşleştirilen uğraşı ve eylemler ise top (futbol, basketbol) oynamak (5), misket oynamak (1), gitar çalmak (1), satranç ve zihni geliştirici oyunlar oynamak (1), bilgisayar oynamak (1), araştırma yapmak (1), bisiklet sürmek (2)'tir. Her iki cinsiyetle eşleştirilen uğraşı ve eylemler ise kovalamaca oynamak (13), saklambaç oynamak (18) 'tır.

Örnek 1:

Resim 4. 80. Otomobil Örneği (Kaynak: Sosyal Bilgiler 4 (Tuna Matbaacılık) Tüysüz, 2019: 19).

Örnekte Emre adlı erkek çocuğun otomobil tasarımına ilgi duyduğu ifade edilmektedir. Bu durum tam olarak ilgi ve uğraşlar konusunda toplumun bireyleri cinsiyetlerine göre yönlendirmesine ve de kabul etmesine örnektir (Resim 4.80.).

Örnek 2:

Resim 4. 81. Futbol Örneği (Kaynak: Sosyal Bilgiler 4 (Tuna Matbaacılık) Tüysüz, 2019: 29).

Bu resim toplumsal cinsiyetin farklı değişkenleri açısından incelendiğinde futbol oynayan tüm bireylerin erkek olduğu dikkati çekmektedir. Oysa futbola ilgi duyan hatta fiziksel engeli olmasına rağmen bu alanda gayret gösteren pek çok kadın ya da kız çocuğuna rastlamak mümkündür (Resim 4.81.).

Örnek 3:

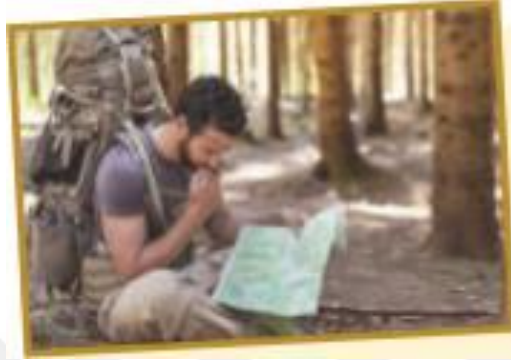

Resim 4. 82. Mangala Örneği (Kaynak: Sosyal Bilgiler 4 (Tuna Matbaacılık) Tüysüz, 2019: 26).

Bu görselde dikkati çeken ise cinsiyetlerin temsil ettikleri uğraşı ve eylemlerdir. Zira burada mangala gibi zihinsel becerileri gerektiren bir oyununu sadece erkek çocukları

oynamaktadır. Birçok toplumda olduğu gibi toplumumuzda da karmaşık işlemleri çözme, matematik ve mantık becerilerine sahip olma gibi özellikler erkeklerle bağdaştırılmaktadır. Kız çocukları veya kadınlar ise toplum tarafından daha zarif ve nazik uğraşı ve eylemlere yönlendirilmekte ya da bu tip eylemlerle özdeşleştirilmektedir (Resim 4.82.).

Örnek 4:

Resim 4. 83. Gezgin Örneği (Kaynak: Sosyal Bilgiler 4 (Tuna Matbaacılık) Tüysüz, 2019: 102).

Gezginlik birçok toplumda erkeklerle özdeşleştirilmektedir (Resim 4.83.).

Örnek 5:

*Ampulün icadına yönelik ilk çalışmaları 1802 yılında İngiliz **Humprey Davy** (Hampri Devi) başlattı....1840 yılında **Warren de la Rue** (Varın dö la Ru), Davy'nin bu yöntemini geliştirdi...Lambanın gelişimine katkıda bulunmuş en önemli isim **Thomas Edison** (Tamus Edison) oldu...1901'de **Peter Hewitt** (Pitur Hevit) floresan lambaların başlangıcı olan mavimsi beyaz ışık yayan cıvalı buhar lambasını icat etti (Tüysüz, 2019: 104-105).*

*....Bir teknoloji ürünü olarak ilk mesaj iletme makinesi 1793'te Fransız **Claude Chappe** (Kuloud Şape) tarafından icat edildi... İşaretle haberleşme sistemi 1840'lardan itibaren yerini Amerikalı mucit **Samuel Morse**'un (Samuel Mors) elektrikli telgrafına bıraktı... Amerikalı mucit **Alexander Graham Bell** (Aleksandır Giraham Bel) elektrik akımının ses titreşimlerinin etkisiyle değiştiğini keşfetti...radyonun da mucidi olan İtalyan bilim insanı **Marconi** (Markoni) 19. yüzyılın sonlarına doğru telsiz denilen haberleşme cihazını icat etti. 1973 yılında **Martin Cooper** (Martin Kupır) telsiz teknolojisini geliştirerek cep telefonuna dönüştürdü. (Tüysüz, 2019: 106-107).*

Yukarıda verilen örnek incelendiğinde icatlar konusunda bahsi geçen ve insanoğlu için çok önemli nesnelere icat eden mucitlerin tamamının erkek olduğu görülmektedir.

Bireylerin uğraşı ve eylemlerine göre toplumsal cinsiyet kategorisinde çalışmamızın kapsamında incelediğimiz ders kitaplarında yer alan görseller ve metinlerde kadın/kız ve erkek cinsiyetlerinin hangi eylem ve uğraşlarla eşleştirilerek verildiği incelenmiştir. Burada her iki cinsiyet için kitaplarda sunulan eylem ve hobilerin birbirinden belirgin bir şekilde farklılık gösterip göstermediğine bakılmıştır. Bu amaçlara göre çalışma kapsamında yer alan ders kitapları için şu değerlendirmeleri yapmak mümkündür:

- 1. Sınıf Hayat Bilgisi (Ardıç Yayıncılık) ders kitabında metin ve görsellerde cinsiyetlerle özdeşleştirilerek sunulan eylem ve uğraşlarda toplumsal cinsiyete dayalı belirgin bir ayrım görülmemektedir. Bu kitapta futbol ve basketbol gibi top ile oynanan oyunların sunulduğu görsel ve metinlerde 4 yerde erkek çocukların öne çıkarıldığı görülmektedir.
- 2. Sınıf Hayat Bilgisi (Beşgen Yayıncılık) ders kitabında da özellikle futbol ve basketbol gibi top ile oynanan oyunların sunulduğu görsel ve metinlerde 6 yerde erkek çocukların öne çıkarıldığı görülmektedir.
- 2. Sınıf Hayat Bilgisi (MEB Yayınları) ders kitabında kız çocuklarının şarkı söyleme ve müzik dinleme gibi hobilerle ilgilendiği erkeklerin de futbol ve basketbolun yanı sıra bilgisayar oyunları ile ilgilendiği örneklerle yer verilmiştir.
- 3. Sınıf Hayat Bilgisi (MEB Yayınları) ders kitabında da erkek çocuklarının futbolun yanı sıra kumpçılık ve haritacılık gibi uğraşlarla özdeşleştirildiği, kızların da yine piyano çalma gibi müzik alanında ön plana çıkarıldığı görülmektedir.
- 3. Sınıf Hayat Bilgisi (Evren Yayıncılık) ders kitabında çok çarpıcı bir ayrım olmamakla birlikte özellikle çocukları örneklerinden bazılarında toplumsal cinsiyete dayalı bir ayrımdan bahsetmek mümkündür.
- 4. Sınıf Sosyal Bilgiler (Tuna Matbaacılık) ders kitabında yer alan görsel ve metinlerde otomobil tasarımı, futbol, mangala gibi oyunların yanı sıra gezgin ve mucit örneklerinin erkeklerden seçildiği göze çarpmaktadır.

4.5. BİREYLERİN ETKENLİK VE EDİLGENLİK DURUMUNA GÖRE TOPLUMSAL CİNSİYET

4.5.1. Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Bireylerin Etkenlik ve Edilgenlik Durumuna Göre Toplumsal Cinsiyet

1. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı

1. sınıf hayat bilgisi ders kitabında “bireylerin etkenlik ve edilgenlik durumuna göre toplumsal cinsiyet” başlığı altında değerlendirebileceğimiz bir örneğe rastlanmamıştır.

2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı (Beşgen Yayınları)

Çalışmanın beşinci alt problemi “Bireyler toplumun cinsiyetlere bakış açısına göre etken veya edilgen olarak önem kazanmakta mıdır?” şeklindedir. Tablo 4.25.’e göre 2. sınıf hayat bilgisi ders kitabındaki metin ve görsellerde toplam 1 etkenlik ve edilgenlik ögesine ulaşılmıştır. Bunlardan kızlarla eşleştirilen etkenlik ve edilgenlik sayısı 0 iken erkeklerle eşleştirilenlerin sayısı 1’dir.

Tablo 4. 25. Etkenlik ve Edilgenlik Durumu- Hayat Bilgisi 2 (Beşgen Yayıncılık)

Etkenlik ve Edilgenlik Durumu	Örnek Sayısı	%
Kızlarla eşleştirilen etkenlik ve edilgenlik sayısı	0	0
Erkeklerle eşleştirilen etkenlik ve edilgenlik sayısı	1	100
Her iki cinsiyet ile eşleştirilen etkenlik ve edilgenlik sayısı	0	0
Toplam etkenlik ve edilgenlik sayısı	1	100

Tablo 4.25. incelendiğinde ders kitabında erkeklerin kadınlara göre daha etken bir görünüme sahip olduğu tek bir örneğe (aile yemeği örneği) rastlanmıştır.

Örnek 1:

Resim 4. 84. Aile Yemeği Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 2 Ulusoy, 2019: 170).

Görselde sofranın başköşesine evin en büyük erkeğinin oturması, ailenin ataerkilliği hakkında ipucu vermektedir (Resim 4.84.).

2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı (MEB Yayınları)

Tablo 4.26'ya göre 2. sınıf hayat bilgisi ders kitabındaki metin ve görsellerde toplam 1 etkenlik ve edilgenlik ögesine ulaşılmıştır. Bunlardan kızlarla eşleştirilen etkenlik ve edilgenlik sayısı 1 iken erkeklerle eşleştirilenlerin sayısı 0'dır.

Tablo 4. 26. Etkenlik ve Edilgenlik Durumu- Hayat Bilgisi 2 (MEB)

Etkenlik ve Edilgenlik Durumu	Örnek Sayısı	%
Kızlarla eşleştirilen etkenlik ve edilgenlik sayısı	1	100
Erkeklerle eşleştirilen etkenlik ve edilgenlik sayısı	0	0
Her iki cinsiyet ile eşleştirilen etkenlik ve edilgenlik sayısı	0	0
Toplam etkenlik ve edilgenlik sayısı	1	100

Tablo 4.26. incelendiğinde ders kitabında kadınların edilgen bir görünüme sahip olduğu tek bir örneğe (gelin alma örneği) rastlanmıştır.

Örnek 1:

“Davul, zurna eşliğinde erkek tarafı **gelini almaya** geldi. Gelini ata bindirdiler. Kalabalık eşliğinde damadın evine doğru yola çıkıldı.” (Dokumacı, vd., 2019: 195).

Resim 4. 85. Gelin Örneği (Kaynak: Hayat Bilgisi 2 Dokumacı, vd., 2019: 195).

“Gelin almak” kadını edilgen kılan ve bu yönde cinsiyet ayrımcılığı içeren bir ifadedir (Resim 4.85.).

3. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı (Evren Yayınları)

Tablo 4.27’ye göre 2. sınıf hayat bilgisi ders kitabındaki metin ve görsellerde toplam 3 etkenlik ve edilgenlik ögesine ulaşılmıştır. Bunlardan kızlarla eşleştirilen etkenlik ve edilgenlik sayısı 3 iken erkeklerle eşleştirilenlerin sayısı 0’dır.

Tablo 4. 27. Etkenlik ve Edilgenlik Durumu- Hayat Bilgisi 3 (Evren Yayıncılık)

Etkenlik ve Edilgenlik Durumu	Örnek Sayısı	%
Kızlarla eşleştirilen etkenlik ve edilgenlik sayısı	3	100
Erkeklerle eşleştirilen etkenlik ve edilgenlik sayısı	0	0
Her iki cinsiyet ile eşleştirilen etkenlik ve edilgenlik sayısı	0	0
Toplam etkenlik ve edilgenlik sayısı	3	100

Tablo 4.27. incelendiğinde ders kitabında kadınların edilgen bir görünüme sahip olduğu 3 örneğe rastlanmıştır. Bu örneklerde de kadınların korunmaya muhtaç olduğu ve seçme seçilme hakkını sonradan elde ettiğine vurgu yapılmıştır.

Örnek 1:

“Herkes, seçme ve seçilme hakkına sahip oldu. Türk kadını birçok ülkedeki kadınlardan daha önce seçme ve seçilme hakkını kazandı.

Medeni Kanun ile evlilikte resmî nikâh zorunlu oldu. Kadınlara aile yaşamında yeni haklar verildi. Kadın, erkek, eşit haklara sahip oldu.”(Karabıyık, 2019: 127).

Paragrafta kadına verilen haklardan bahsedilmektedir fakat bu durumun konuşuluyor olması bile kadının hâlâ geri planda olduğunu göstermektedir.

Örnek 2:

“Kadınlar seçme ve seçilme hakkına sahip oldu.”(Karabıyık, 2019: 190).

Burada da yine kadına verilen haklardan bahsedilmekte fakat bu konuyu cinsiyete göre vurgulanıyor olması toplum hafızasının cinsiyet bağlamındaki yansımasıdır.

Örnek 3:

“Mersin’de, Kız Kalesi adında bir kale var. Denizin ortasında bir ada üzerine kurulmuş. Çok eskiden bir kral, kızının can güvenliğini sağlamak için bu kaleyi yaptırmış.” (Karabıyık, 2019: 132).

3. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı (MEB Yayınları)

3. sınıf hayat bilgisi ders kitabında (MEB Yayınları) “bireylerin etkenlik ve edilgenlik durumuna göre toplumsal cinsiyet” başlığı altında değerlendirebileceğimiz bir örneğe rastlanmamıştır.

4.5.2. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Bireylerin Etkenlik ve Edilgenlik Durumuna Göre Toplumsal Cinsiyet

4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı

Tablo 4.28’e göre 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabındaki metin ve görsellerde toplam 4 etkenlik ve edilgenlik ögesine ulaşılmıştır. Bunlardan kızlarla eşleştirilen etkenlik ve edilgenlik sayısı 3 iken erkeklerle eşleştirilenlerin sayısı 1’dir.

Tablo 4. 28. Etkenlik ve Edilgenlik Durumu- Sosyal Bilgiler 4 (Tuna Matbaacılık)

Etkenlik ve Edilgenlik Durumu	Örnek Sayısı	%
Kızlarla eşleştirilen etkenlik ve edilgenlik sayısı	3	75
Erkeklerle eşleştirilen etkenlik ve edilgenlik sayısı	1	25
Her iki cinsiyet ile eşleştirilen etkenlik ve edilgenlik sayısı	0	0
Toplam etkenlik ve edilgenlik sayısı	4	100

Tablo 4.28. incelendiğinde ders kitabında erkekleri etken bir görünüme bürüten tek bir örneğe (masa başına oturan baba örneği) rastlanmıştır. Kadınların edilgen bir görünüme sahip olduğu 3 örneğe rastlanmıştır. Bu örneklerde de kadın gelin olarak evden çıkan, evlenmek üzere ailesinden istenen ve korunmaya muhtaç bir varlık olarak yansıtılmıştır.

Örnek 1:

“Gelin evden çıkarken gelinin ailesinden ya da yakın akrabalarından biri sandığın üzerine oturup damadın yakınlarından bahşış almış. Bahşışi az bulursa da “Sandık ağır yerinden kalkmıyor.” diyerek daha fazlasını istemiş. ”(Tüysüz, 2018: 39)

Paragrafta gelin olan kızın evinden çıktığı sahne anlatılmaktadır. Erkek egemen toplumlarda evlenme hadisesinde kadın baba evinden çıkan kişidir.

Örnek 2:

*“Maraş’taki Fransız-Ermeni askerleri 31 Ekim 1919 günü evlerine gitmekte olan Türk kadınlarına saldırdılar. **Kadınları korumak isteyen** Çakmakçı Sait’i de şehit ettiler. Bunun üzerine Sütçü İmam adıyla bilinen Maraşlı bir vatansever hızla dükkânından çıkararak askerlerden birini öldürdü.” (Tüysüz, 2018: 53).*

Paragrafta erkeklerin kadınları korumaya çalıştığı bir olay anlatılmaktadır. Burada erkekler etken kadınlar edilgen konumdadır.

Örnek 3:

*“Halı Salonu’nda Isparta’ya özgü bir ürün olan gül yağının üretiminde kullanılan damıtma kazanı da bulunuyor. Müzedeki bir diğer bölüm Etnografik Eserler Salonu’dur. Burada **kız isteme sahnesi**, kına gecesi, çalgıcılar ve kına töreninde ikram edilen bulgur aşının hazırlanışı mankenlerle canlandırılmıştır.” (Tüysüz, 2018: 40)*

Burada geçen “...kız isteme sahnesi” ifadesi çalışmamızın konusu bakımından dikkat çekicidir.

Örnek 4:

Resim 4. 86. Sofra Örneği (Kaynak: Sosyal Bilgiler 4 (Tuna Matbaacılık) Tüysüz, 2019: 154).

Resimdeki sofrada masa başına baba oturmuştur. Ataerkil toplumlarda babaya evin reisi gözüyle bakılır ve o hep başköşeye oturur (Resim 4.86.).

Bireylerin etkenlik ve edilgenlik durumuna göre toplumsal cinsiyet kategorisinde çalışmamızın kapsamında incelediğimiz ders kitaplarında yer alan görseller ve metinlerde kadın/kız ve erkek cinsiyetlerinin birbirlerinin gölgesi ve himayesi altında kalıp kalmadıkları incelenmiştir. Bu amaçlara göre çalışma kapsamında yer alan ders kitapları için şu değerlendirmeleri yapmak mümkündür:

İncelenen ders kitaplarında kadınlar ve erkeklerin genel anlamda birbirlerine göre daha aktif ya da daha pasif olmadığı; ilgili başlıkta paylaşılan örneklerin istisnai durum arz ettiği; bu örneklerin de hep erkekler için pozitif bir cinsiyet ayrımcılığı içerdiği tespit edilmiştir.

4.6. DİL İÇİNDE KALIPLAŞAN İFADELERDE TOPLUMSAL CİNSİYET

4.6.1. Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Dil İçinde Kalıplaşan İfadelerde Toplumsal Cinsiyet

1. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı

Tablo 4.29'a göre 1. sınıf hayat bilgisi ders kitabındaki metin ve görsellerde toplumsal cinsiyet ile ilgili toplam 1 adet dil içi kalıplaşmış ifadeye ulaşılmıştır. Bunlardan kızlarla eşleştirilen dil içi kalıplaşmış ifade sayısı 1 iken erkeklerle eşleştirilenlerin sayısı 0'dır.

Tablo 4. 29. Dil İçinde Kalıplaşmış İfadeler Hayat Bilgisi 1 (Ardıç Yayıncılık)

Dil İçinde Kalıplaşmış İfadeler	Örnek Sayısı	%
Kızlarla eşleştirilen dil içinde kalıplaşmış ifade sayısı	1	100
Erkeklerle eşleştirilen dil içinde kalıplaşmış ifade sayısı	0	0
Her iki cinsiyet ile eşleştirilen dil içinde kalıplaşmış ifade sayısı	0	0
Toplam dil içinde kalıplaşmış ifade sayısı	1	100

Tablo 2.29. incelendiğinde ders kitabında anne (ana) kelimesinin “temel olma ve önemlilik” anlamıyla kullanıldığı tek bir örneğe (ana öğün) rastlanmıştır.

Örnek 1:

“Ana öğünlerin dışında, ara öğün olarak okulda beslenme saatimiz vardır. Beslenme çantamızda sandviç, ev yapımı kek, poğaç, börek türlerinden sadece biri bulunmalıdır.” (Alemdar, 2019: 93).

1. sınıf hayat bilgisi ders kitabındaki metin ve görsellerde kız çocukları ve kadınlarla eşleştirilen dil içi kalıplaşmış ifadelerle bir örnekte rastlanmıştır. Bu örneğin dışında bahsi geçen kitapta kadınlar ve erkekler için akrabalık ifade eden dayı amca, hala vb. sözcüklere ve hanım, bey gibi hitap ifadelerine rastlanmıştır. Bu sözcükler cinsiyetlere göre değişmesine rağmen toplumsal cinsiyet bağlamında bir ayrımcılık ifade etmemektedir.

2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı (Beşgen Yayınları)

Tablo 4.30'a göre 2. sınıf hayat bilgisi ders kitabındaki metin ve görsellerde toplumsal cinsiyet ile ilgili toplam 6 adet dil içi kalıplaşmış ifadeye ulaşılmıştır. Bunlardan kızlarla eşleştirilen dil içi kalıplaşmış ifade sayısı 6 iken erkeklerle eşleştirilenlerin sayısı 0'dır.

Tablo 4. 30. Dil İçinde Kalıplaşmış İfadeler Hayat Bilgisi 2 (Beşgen yayıncılık)

Dil İçinde Kalıplaşmış İfadeler	Örnek Sayısı	%
Kızlarla eşleştirilen dil içinde kalıplaşmış ifade sayısı	6	100
Erkeklerle eşleştirilen dil içinde kalıplaşmış ifade sayısı	0	0
Her iki cinsiyet ile eşleştirilen dil içinde kalıplaşmış ifade sayısı	0	0
Toplam dil içinde kalıplaşmış ifade sayısı	6	100

Tablo 4.30. incelendiğinde ders kitabında anne (ana) kelimesinin “temel olma ve önemlilik” anlamıyla kullanıldığı 6 örneğe (ana öğün, ana yön, ana sınıfı) rastlanmıştır.

Örnek 1:

“Bir hafta boyunca **ana öğün**lerde tüketebileceğiniz menüler oluşturup aşağıdaki tabloya yazınız.” (Ulusoy, 2019: 100).

“Öğün” kelimesi “ana” sözcüğü ile kalıplaşmıştır.

Örnek 2:

“Dört **ana yön** vardır. Bunlardan ikisini, yani “doğu” ve “batı”yı öğrendiniz. Diğer ana yönler “kuzey” ve “güney”dir. Bu yönleri de Güneş sayesinde bulabilirsiniz. Nasıl mı?” (Ulusoy, 2019: 211).

Yön sözcüğü “ana” sözcüğü ile kalıplaşmıştır.

2. sınıf hayat bilgisi ders kitabındaki metin ve görsellerde “ana” sözcüğü toplumsal cinsiyet açısından değerlendirildiğinde dikkat çekicidir. Bu sözcük, yön ve öğün kelimelerinin tamlayanı olarak kullanılmış olup “asıl, önemli” manalarına gelmektedir. Bununla birlikte hanım ve teyze gibi hitap ifadelerine rastlanmıştır. Erkekler için kullanılan ifadeler ise bey ve amca ifadeleridir.

2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı (MEB Yayınları)

Tablo 4.31’e göre 2. sınıf hayat bilgisi ders kitabındaki metin ve görsellerde

toplumsal cinsiyet ile ilgili toplam 6 adet dil içi kalıplaşmış ifadeye ulaşılmıştır. Bunlardan kızlarla eşleştirilen dil içi kalıplaşmış ifade sayısı 6 iken erkeklerle eşleştirilenlerin sayısı 0'dır.

Tablo 4. 31. Dil İçinde Kalıplaşmış İfadeler Hayat Bilgisi 2 (MEB)

Dil İçinde Kalıplaşmış İfadeler	Örnek Sayısı	%
Kızlarla eşleştirilen dil içinde kalıplaşmış ifade sayısı	6	100
Erkeklerle eşleştirilen dil içinde kalıplaşmış ifade sayısı	0	0
Her iki cinsiyet ile eşleştirilen dil içinde kalıplaşmış ifade sayısı	0	0
Toplam dil içinde kalıplaşmış ifade sayısı	6	100

Tablo 4.32. incelendiğinde ders kitabında anne (ana) kelimesinin “temel olma ve önemlilik” anlamıyla kullanıldığı 6 örneğe (ana öğün, ana yön, ana sınıfı) rastlanmıştır.

Örnek 1:

“Aşağıdaki kutucuklara doğmakta olan Güneş’in bulunduğu yere göre **ana yönleri** yazınız.” (Dokumacı, vd., 2019: 236).

Ana sözcüğü “önemli, esas” anlamında pozitif yönde kadını erkekten ayrı tutan bir ifadedir.

2. sınıf hayat bilgisi ders kitabındaki metin ve görsellerde kadın ve erkeler için kullanılan hitap sözcüklerinden ve akrabalık ilişkilerini belirten sözcüklerden başka toplumsal cinsiyet değişkenlerine göre dil içi kalıplaşmış ayrımcı ifadeye rastlanmamıştır.

3. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı (Evren Yayınları)

Tablo 4.32'ye göre 2. sınıf hayat bilgisi ders kitabındaki metin ve görsellerde toplumsal cinsiyet ile ilgili toplam 3 adet dil içi kalıplaşmış ifadeye ulaşılmıştır. Bunlardan kızlarla eşleştirilen dil içi kalıplaşmış ifade sayısı 3 iken erkeklerle eşleştirilenlerin sayısı 0'dır.

Tablo 4. 32. Dil İçinde Kalıplaşmış İfadeler Hayat Bilgisi 3 (Evren Yayıncılık)

Dil İçinde Kalıplaşmış İfadeler	Örnek Sayısı	%
Kızlarla eşleştirilen dil içinde kalıplaşmış ifade sayısı	2	66,6
Erkeklerle eşleştirilen dil içinde kalıplaşmış ifade sayısı	1	33,3
Her iki cinsiyet ile eşleştirilen dil içinde kalıplaşmış ifade sayısı	0	0
Toplam dil içinde kalıplaşmış ifade sayısı	3	100

Tablo 4.32. incelendiğinde ders kitabında erkekleri pozitif olarak ayırt eden 1 (iş adamı) örneğe, kadınları ikinci plana atan 2 (ilk kadın romancı, ilk kadın arkeolog) ifadeye rastlanmıştır.

Örnek 1:

“Jale İnan → Türk edebiyatının **ilk kadın romancısıdır.**” (Karabıyık, 2019: 155).

Türk edebiyatının ilk erkek romancısı belirtilmezken kadın romancının tanıtılması toplumun farkına varmadan diline yansıttığı cinsiyet ayrımcılığı ile ilgilidir.

Örnek 2:

“Kerem arkadaşımız, Nuri Demirağ ile ilgili araştırma sonuçlarını anlattı: Yurdumuzda ilk demir yolu yapımını gerçekleştiren ve havacılık sanayisini kuran **iş adamıdır.**” (Karabıyık, 2019: 150).

İş adamı, bilim adamı gibi ifadeler cinsiyet ayrımcılığı içermektedir.

Örnek 3:

“Melek arkadaşımız, Jale İnan ile ilgili araştırma sonuçlarını anlattı: Türkiye'nin **ilk kadın arkeoloğudur.**” (Karabıyık, 2019: 152).

İlk kadın arkeolog tanımlaması cinsiyet ayrımcılığı içermektedir.

2. sınıf hayat bilgisi ders kitabındaki metin ve görsellerde yukarıdaki örnekler dışında herhangi bir dil içi kalıplaşmış ifadeye rastlanmamıştır.

3. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı (MEB Yayınları)

Tablo 4.33'e göre 3. sınıf hayat bilgisi ders kitabındaki metin ve görsellerde toplumsal cinsiyet ile ilgili toplam 6 adet dil içi kalıplaşmış ifadeye ulaşılmıştır. Bunlardan kızlarla eşleştirilen dil içi kalıplaşmış ifade sayısı 1 iken erkeklerle eşleştirilenlerin sayısı 5'tir.

Tablo 4. 33. Dil İçinde Kalıplaşmış İfadeler Hayat Bilgisi 3 (MEB)

Dil İçinde Kalıplaşmış İfadeler	Örnek Sayısı	%
Kızlarla eşleştirilen dil içinde kalıplaşmış ifade sayısı	1	16,6
Erkeklerle eşleştirilen dil içinde kalıplaşmış ifade sayısı	5	83,4
Her iki cinsiyet ile eşleştirilen dil içinde kalıplaşmış ifade sayısı	0	0
Toplam dil içinde kalıplaşmış ifade sayısı	6	100

Tablo 4.33. incelendiğinde ders kitabında erkekleri pozitif olarak ayırt eden 5 (Türk oğlu, şehit oğlu, bilim adamı, adam etmek, iş adamı) örneğe rastlanmıştır.

3. sınıf hayat bilgisi ders kitabındaki metin ve görsellerde kadın ve erkeler için kullanılan hitap sözcüklerinden ve akrabalık ilişkilerini belirten sözcüklerden başka toplumsal cinsiyet değişkenlerine göre dil içi kalıplaşmış ayrımcı ifadeye rastlanmamıştır.

Örnek 1:

“Hanım içerde saçı dışarda” (Kaynak: Çelikbaş vd, 2019: 89).

Bilmecede mısır bitkisi püsküllerinden dolayı kadına benzetilmiştir.

Örnek 2:

*“Eğitim hayatı boyunca verilen görevleri zamanında yapar ve sınavlarına çok iyi çalışırdı. Bu çalışmalarının sonucunda **bilim adamı** oldu. Yaptığı araştırmalar ve buluşlar ile ülkesinin gelişmesine katkıda bulundu.”* (Kaynak: Çelikbaş vd, 2019: 128).

Bilim adamı tamlamasındaki “adam” sözcüğü yalnızca erkekleri kastetmektedir. Oysa bilimle ilgilenen birçok kadın vardır.

Örnek 3:

OKUL TÜRKÜSÜ

“Çok severiz biz okulu,

Kitabımız bilgi dolu.

*Okur, yazar her **Türk oğlu,***

Yükselmenin budur yolu.

Biz okullu çocuklarız;

Hem çalışır, hem oynarız.

Kâğıt, kalem, kitap, defter,

*Bizi bunlar **adam eder.***

Öğretmeni candan dinler,

Öğreniriz pek çok şeyler.

Biz okullu çocuklarız;

Hem çalışır, hem oynarız.” Hasan Ali YÜCEL (Kaynak: Çelikbaş vd, 2019: 41).

Şiirde iki yerde cinsiyet ayrımı içeren ifadeye rastlanmıştır. “Türk oğlu” tamlaması sözde Türk ırkını kastetmektedir fakat burada erkeklere yönelik bir cinsiyet ayrımcılığı yapılmıştır. Aynı şekilde şiirde geçen “adam etmek” deyimini de cinsiyet ayrımcılığı içermektedir.

4.6.2. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Dil İçinde Kalıplaşan İfadelerde Toplumsal Cinsiyet

4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı

Tablo 4.34’e göre 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabındaki metin ve görsellerde toplumsal cinsiyet ile ilgili toplam 10 adet dil içi kalıplaşmış ifadeye ulaşılmıştır. Bunlardan kızlarla eşleştirilen dil içi kalıplaşmış ifade sayısı 6 iken erkeklerle eşleştirilenlerin sayısı 4’tür.

Tablo 4. 34. Dil İçinde Kalıplaşmış İfadeler Sosyal Bilgiler 4 (Tuna Matbaacılık)

Dil İçinde Kalıplaşmış İfadeler	Örnek Sayısı	%
Kızlarla eşleştirilen dil içinde kalıplaşmış ifade sayısı	6	60
Erkeklerle eşleştirilen dil içinde kalıplaşmış ifade sayısı	4	40
Her iki cinsiyet ile eşleştirilen dil içinde kalıplaşmış ifade sayısı	0	0
Toplam dil içinde kalıplaşmış ifade sayısı	10	100

Tablo 4.34. incelendiğinde ders kitabında erkekleri pozitif olarak ayırt eden 1 (iş adamı, şehit oğlu, insan oğlu) örneğe, kadınları ikinci plana atan veya onları analık vasfını “önemli” manasında dil içinde olumlu anlamda vurgulayan 6 (ana ..., kız isteme) örneğe rastlanmıştır.

Örnek 1:

“Kardeşim doğduktan bir süre sonra 2014 yılının eylül ayında **anaokuluna** başladım. Altıncı yaş günümü anaokulunda arkadaşlarımla birlikte kutladım. Bu, evimiz dışında kutladığım ilk yaş günüydü.” (Tüysüz, 2019: 17).

Okul öncesi çocuklarının gittiği okulu ifade etmek amacıyla kullanılan “Anaokulu” kelimesi cinsiyet ayrımcılığı içermektedir.

Örnek 2:

“Türk **iş adamları**, bağımsızlığını kazandığı ilk günlerden itibaren Türkmenistan’ın kalkınmasına katkı sağlamaktadır...” (Tüysüz, 2019: 184).

İş adamı kelimesi cinsiyet ayrımcılığı içermektedir.

Örnek 3:

“Elektrikten üretilen ışığın hayatımızda önemli bir yeri vardır. Bugün **insanoğlu** geceleyin de gezebiliyor, rahatça kitap okuyabiliyor, spor yapabiliyorsa bunu harika bir aydınlatma aracı olan elektrik ampulüne borçludur.”(Tüysüz, 2019: 104).

Kuşlar gibi uçabilmek, insanoğlunun tarih boyunca en büyük özlemlerinden biri olmuştur.” (Tüysüz, 2019: 104).

Örnek 4:

“Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı”

İstiklal Marşımızda geçen “şehit oğlu” ifadesi, şekil olarak erkekleri ifade etmektedir. Bu sebeple de ayrımcılık içermektedir.

Örnek 5:

“Müzedeki bir diğer bölüm Etnografik Eserler Salonu’dur. Burada kız isteme sahnesi, kına gecesi, çalgıcılar ve kına töreninde ikram edilen bulgur aşının hazırlanışı mankenlerle canlandırılmıştır.” (Tüysüz, 2019: 40).

Kız istemek, kız almak, kız vermek gibi kalıplaşmış ifadeler ayrımcılık içeren ifadelerdir.

Örnek 6:

“Zavallı karısı ise kocasının kendilerine yetişmekte olduğunu görünce kızını sarp kayalardan aşağı atarak kaçmaya devam etmiş.” (Tüysüz, 2019: 81).

Paragrafta geçen zavallı ifadesi bir kadın için kullanılmış olup ayrımcı bir anlam içermektedir.

4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabındaki metin ve görsellerde kadın ve erkeler için kullanılan hitap sözcüklerinden ve akrabalık ilişkilerini belirten sözcüklerin yanı sıra Anadolu, hanım, bacı gibi dil içi kalıplaşmış ifadelerle rastlanmıştır.

Dil içinde kalıplaşan ifadelerde toplumsal cinsiyet kategorisinde çalışmamızın kapsamında incelediğimiz ders kitaplarında yer alan görseller ve metinlerde kadın/kız ve erkek cinsiyetlerine yönelik ayrımcı bir tutumun dile yansıyor yansımadığı incelenmiştir. Bu amaçlara göre çalışma kapsamında yer alan ders kitapları için şu değerlendirmeleri yapmak mümkündür:

İncelenen kitapların genelinde istisnai örnekler dışında yazı diline yansıyan cinsiyetlere yönelik ayrımcı bir tutuma rastlanmamıştır. Kitapların genelinde “ana” sözcüğü

yazı diline yansıyan cinsiyetlere yönelik ayrımcı bir ifade olarak tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra kız isteme, insanoğlu bilim, adamı, adam etmek vb. gibi erkeklere yönelik pozitif cinsiyet ayrımcılığı içeren bazı örneklere rastlanmıştır.

BÖLÜM V

5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

5.1. SONUÇ VE TARTIŞMA

5.1.1. Bireylerle Özdeşleştirilen Nesnelere ve Renklere Göre Toplumsal Cinsiyet

Kız çocuklarının kimliklerinin gelenekçi bir yapı içerisinde toplumsallaşmasını sağlayan en önemli unsurlardan biri oyuncak ve oyundur. Kız çocukları çok küçük yaşlardan itibaren küçük mutfak eşyaları ve bebek gibi oyuncaklar ile ev içi rollere alıştırılırken, erkek çocuklar ise uçak, araba, silah gibi idare ve güç sembolleri içeren oyuncaklara yönlendirilir (Tolan, 1991: 209).

İncelenen ders kitaplarında da kız çocukları mutfak eşyaları ve bebek gibi oyuncaklar ile erkek çocuklar ise uçak, araba, silah gibi idare ve güç sembolleri içeren oyuncaklarla birlikte görülmektedir.

Kitaplarda cinsiyetlerin toplumun zihninde kalıplaşmış renk ve nesnelere ifade edildiği ve yine toplumun cinsiyetler için belirlediği nesne ve eşyaların bir arada bulunduğu tespit edilmiştir. Oysa böyle bir ayırım, ders kitapları aracılığı ile öğrencilerin toplumun belirlediği kalıplara göre oyun oynamasına ve giyinmesine yol açmaktadır.

5.1.2. Bireylerin Davranış Kalıpları ve Aile İçi Rollerine Göre Toplumsal Cinsiyet

Bireyler erkek ya da kadın cinsiyetiyle doğarlar fakat devam eden yaşamlarında yetiştirilme aşamalarında toplumun cinsiyetlerine has olarak beklediği rollerin bağlamında erkek ya da kız çocuk olmayı öğrenerek gelişimlerini sağlarlar (Terzioğlu ve Taşkın, 2008: 63). Erkek ve kız çocuklar ailenin, birlikte yaşanan toplumun ve alınan eğitimin etkisi ile cinsiyetlerine bağlı olarak roller kazanırlar ve toplumsal cinsiyet kimliklerini edinirler. Bunun sonucunda evle alakalı işler ve çocuk bakımı gibi işler kadınlar için önemli hale gelirken, erkekler için ise işle ilgili roller daha önemli duruma gelir (Powell ve Greenhouse, 2010: 1012).

Aile içerisinde temel ekonomik ve sosyal kararları alma şekli, duygu ve düşünce modellerini, eşler arasında paylaşılmış olan faaliyet alanlarını, eşlerin birbirlerinin davranışlarına etki edebilme becerilerini ortaya koyar (gelirin kullanılması, çocukların eğitimi vb. birçok etkinlik alanını kapsar). Bir aile içerisinde yapılan sorumluluk dağılımı, ailenin bütün ekonomik, sosyal ve fiziksel etkinlik alanlarını kapsamaktadır (Şafak, 1989:

37).

Geleneksel anlamda, aile yaşamı içerisinde işler ve sorumluluklar cinsiyet dikkate alınarak pay edilmektedir. Geleneksel aile bağlamında erkekler bahçe bakımı, tamir, gibi işlerden sorumlu olurken, kadınlar ise yemek pişirme, ev temizliği ve bulaşık yıkama gibi işlerden sorumlu olmaktadır (Şafak, Çopur ve Özkan, 2006).

Ders kitapları: “Bireylerin Davranış Kalıpları ve Aile İçi Rollerine Göre Toplumsal Cinsiyet” kategorisine göre değerlendirildiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Kadınlar nazik, merhametli, yardımsever; erkekler ise daha ağır, dağınık ve sert davranışlar sergilemektedir. Aile içi rollerde ise kadın ev işleri ve alışverişle, erkek ise ev dışındaki işlerin yanı sıra tamir, boya-badana işleri ve çeşitli fiziki güç gerektiren işlerle sunulmuştur.

İncelenen ders kitaplarında toplumun zihnindeki geleneksel aile yapısının sergilenmekte olduğu görülmüştür. Fakat bu kalıp yargıların ders kitapları aracılığı ile okul sıralarından itibaren bireyleri şekillendirmesi, toplumların cinsiyetlere dair oluşturdukları yanlış yargıları değiştirememelerine yol açmaktadır.

5.1.3. Bireylerin Meslek Seçimlerine Göre Toplumsal Cinsiyet

Toplumun sahip olduğu kültür tarafından cinsiyete uygun olan duygu, davranış, tutum ve roller bağlamında daha ilgili olan, bakım veren ve daha hassas olarak algılanmalarının sonucunda kadın bireylerin öğretmen, hemşire, ev kadını rollerine sahip olmalarının erkeklerin ise atılgan, kuvvetli, özgür vb. şekilde algılanmaları sonucunda mühendis, tüccar, asker vb. mesleklerine sahip olmalarının beklendiği görülmektedir. Bütün bunlar toplumsal düzeyde kalıplaşmış yargıların insanlara dayatması sonucunda ortaya çıkan gerçek dışı tanımlamalar olduğu ifade edilmektedir (Date-Bah, 1997; Akt.: Eser, 2010).

Gençlerin meslek tercihiye yönelik anne-baba yaklaşımı, oyuncak ve renk yönlendirmesinden çok farklı değildir. Geçmiş yıllarda olduğu kadar katı olmamakla beraber toplumumuzda, “erkek mesleği” ve “kadın mesleği” anlayışı varlığını muhafaza etmektedir. Kandiyoti’ye (1982) göre, kadınlar da erkekler de daha çok toplumun kendilerine biçtiği mesleklere yönelmektedir. Sarı’ya göre (2011) hemşirelik kadınlık rolleri ile örtüştürülmüş ve kadınsı bir meslek olarak kurgulanmıştır. Birçok toplumda olduğu gibi ülkemizde de kadınların hosteslik, hemşirelik, öğretmenlik gibi anaç hizmetler ve özelliklerle tarif edilen

işlerde çalışması; erkeklerin ise müteahhitlik, mühendislik, politikacılık ve müdürlük/ yöneticilik gibi daha çok liderlik, güç ve bağımsızlık gerektiren işlerde çalışması uygun görülmektedir.

Çalışmanın kapsamında yer alan ders kitaplarını “Bireylerin Meslek Seçimlerine Göre Toplumsal Cinsiyet” kategorisine göre incelediğimizde içerikte yer alan kadın/kız çocukları ve erkeklerin bazı meslek gruplarında ayrıştıkları tespit edilmiştir. Buna göre öğretmenlik ve hemşirelik mesleğinin daha çok kadınlarla; madencilik, balıkçılık, idarecilik gibi mesleklerin ise daha çok erkeklerle bütünleştirildiği görülmüştür. Ders kitapları aracılığı ile bireylere “her mesleği her cinsiyetin yapamayacağı” fikrinin aşılması, toplumun belirli kalıplardan çıkamaması sonucunu doğurmaktadır.

Toplumsallaşma sürecinde erkek ve kız çocukların öğrenme yapılarının birbirlerine göre değişiklik göstermelerine karşın, bireylerin belli kalıp yargılar içine hapsedilmeleri toplumların gelişim süreçlerinde karşılımlarına çıkan bir engel olarak görülebilir.

5.1.4. Bireylerin Uğraşı ve Eylemlerine Göre Toplumsal Cinsiyet

Toplumsal cinsiyet ilişkileri, erkek ve kadının yalnızca dişi ve eril bireyler olmadığı, bununla beraber baba, anne, erkek çocuk ve kız çocuk, eş olduğunu gösteren bir sosyal ilişkiler toplamı anlamına gelmektedir (White, 1994).

Çalışmamız sırasında incelediğimiz ders kitaplarında erkeklerin daha çok futbol, basketbol gibi topla oynanan oyunlarla ve satranç gibi zihinsel beceri gerektiren oyunlarla eşleştirildiği görülmüştür. Kız çocukları ise sek sek oynama, ip atlama ve çiçek toplama gibi oyunlarda ön plana çıkmıştır.

5.1.5. Bireylerin Etkenlik ve Edilgenlik Durumuna Göre Toplumsal Cinsiyet

İnsan hayatı bireylerin davranışları, etkinlikleri, rolleri gibi farklı unsurlar ile yakından ilişkilidir. İnsanların yaşamın her alanına katılımı farklı sosyal rollerin kullanılmasıyla kolay hale gelmektedir. Bundan dolayı bir kişinin kimliği bir çok sosyal rolün karmaşık bir karışımı şeklinde ifade edilmekte, bir takım roller diğer rollerle kıyaslandığında daha çok önem ve anlam atfedildiği gözlenmektedir (Abrar ve Ghouri, 2000:28). Örnek vermek gerekirse, toplumsal cinsiyet ve klişeleri incelendiğinde erkeklerin en kayda değer rolü ailelerinin geçimini sağlamak olarak görülürken, kadınların en kayda değer görevi çocuklarını yetiştirmek ve aile hayatının sürekliliğini devam ettirmektir (Moya, Expósito ve Ruiz; 2000:825). Fakat ne yazık ki evin geçimini sağlama görevi erkeği daha

etken duruma getirmekte, evi ve çocukları ile ilgilenen kadın ise birçok toplumda erkeğin gölgesinde daha pasif ve edilgen durumda kalmaktadır. Oysa her iki rol de birbirini bütünleyen ve kendi içerisinde önem arz eden rollerdir.

“Bireylerin Etkenlik ve Edilgenlik Durumuna Göre Toplumsal Cinsiyet” kategorisinde çalışmamız kapsamında yer alan ders kitaplarında kadın ve erkeklerin metin ve görsellerde birbirlerine oranla aktif ya da pasif olup olmadıkları incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda söz konusu kategoriye çok fazla örnek bulunamamıştır. Fakat tespit edilen örneklerde de keskin bir ayrımın yapıldığı belirlenmiştir.

Tespit edilen bu örneklerde erkeklerin buldukları ortamda kadınlara göre daha ön planda olduğu, kadınların ise daha edilgen, pasif ve karar veren değil hakkında karar verilen konumunda olduğu tespit edilmiştir.

5.1.6. Dil İçinde Kalıplaşan İfadelerde Toplumsal Cinsiyet

Canlı bir varlık olan dilen önemli iletişim aracı olarak öne çıkan dil, toplumların mevcudiyetinin ana öğelerinden bir tanesidir. Bireylerin dünyayı algılaması ve değerlendirmesi konusunda, kültürlerin, fikirlerin nesilden nesile aktarılmasında en önemli araçtır. Çok eski tarihlerden itibaren toplumların cinsiyetleri konumlandıkları farklı yerler deyimlerin metinlerinde belirgin bir biçimde gözlenebilir. Türk toplumunda sıklıkla kullanılan “Kız almak/ kız vermek” deyimleri kadını sahibi olan bir nesne gibi nitelendirirken, “karı gibi ağlamak” deyimiye kadını zayıf bir şekilde göstermektedir. Buna benzer deyimlerin yıllarca söylenerek gelmesi de bahse konu rollerin ve algıların tekrardan üretimini sağlamaktadır (Tanrıtanır, 2005).

Çalışmamız kapsamında incelediğimiz ders kitaplarında cinsiyet ayrımcılığı içeren çok fazla “dil içi kalıplaşmış ifade”ye rastlanmasa da ilgili başlıkta paylaştığımız örneklerde de görüldüğü üzere dildeki bazı ifadeler cinsiyet ayrımcılığı içermektedir.

Dilin toplumların zihin yapısının bir aynası hükmünde olduğu düşünülürse, bireylerin konuşma esnasında bilinçli veya bilinçsiz olarak cinsiyet ayrımına yer vermeleri veya bir cinsiyeti diğer cinsiyete üstün kılar nitelikte konuşmaları, toplumun inşası sırasında karşılaşılabilecek büyük engeller arasındadır.

Konu ile ilgili verilen örneklerde de görüldüğü üzere bu tip ifadelerin ders kitapları aracılığıyla yeni nesillere aktarılması cinsiyet ayrımcılığının zihinlerde hep var olmasına yol açacaktır.

5.2.ÖNERİLER

Çalışmanın bulgular kısmında paylaştığımız bazı sonuçlardan yola çıkarak toplumsal cinsiyet sahasında çalışacak olan araştırmacılara, ders kitapları hazırlama komisyonlarında görev alan uzmanlara, öğretmenlere ve eğitim camiasında görev alan kişilere şu önerilerde bulunulabilir:

1. Eğitimde hem öğrencinin hem de öğretmenin en büyük yardımcılarında olan ders kitaplarının, gençlerin toplumsallaşması ve eğitimi üzerinde tesiri büyüktür. Bu sebeple söz konusu kitapların nasıl yazıldığı çok önemlidir. Ders kitaplarını oluşturan komisyonlarda sosyolog ve eğitim bilimcilerin yanı sıra toplumsal cinsiyet konusunda eğitim almış kişilere yer verilmesi gerekir.
2. Bireylerin toplumun cinsiyetlere göre ayırdığı oyuncaklarla oynaması ve toplumun belirlediği gibi giyinmesi bireyleri kendi olmaktan çıkarabilir. Bu nedenle ders kitaplarında görsel ve metinlerde sunulan nesne ve renklerin cinsiyet ayrımcılığı taşımamasına özen gösterilmelidir.
3. Ders kitaplarının toplum tarafından yanlış kodlanmış olan davranış kalıplarını öğrencilere aktarmamasına dikkat edilmelidir. Zira kadın ve erkeği belirli davranış kalıpları belirleyerek kısıtlayan anlayış, bireylerin özgürlüğü kısıtlayacaktır. Cinsiyetlerin toplumun isteklerine göre davranış kalıbı sergilemesi ya da aile içinde roller üstlenmesi toplumun ileriye gitmesine de engel olacaktır.
4. Ders kitaplarının bireylere toplumun zihnindeki ayrılıkçı meslek anlayışını aktarması sakıncalıdır. Ders kitaplarının bireylere meslek seçme konusunda her iki cinsiyetin de ilgi, istek ve becerilerinin öncelikli olduğunu aktarması gerekmektedir.
5. Bireylerin ilgi alanları ve yetenekleri birbirinden farklı olabilir. Bu iki etki bireyleri farklı uğraşı ve eylemlerle ilgilenmeye sevk eder. Toplumun bu duruma müdahalesi ise bireyleri istemedikleri eylemler sergilemeye itebilir. Bu anlamda ders kitaplarının da bireyleri toplumun cinsiyetçi ayrımlarına göre şekillendirmemesi gerekmektedir.
6. Sonuçlarda bazı örneklerde kadınların erkeklere nazaran daha pasif ve korunmaya muhtaç olduğu görülmüştür. Bu örneklerin çok fazla olmaması

çalışmanın amacı açısından değerlendirildiğinde sevindiricidir.

7. İncelenen ders kitaplarında tespit edilen insanoğlu, iş adamı, bilim adamı gibi ifadeler cinsiyet ayrımcılığı içermektedir. Bu sözcükler yerine cinsiyet ayrımcılığı içermeyen bilim insanı, iş insanı gibi ifadeler kullanılmalıdır. Bununla birlikte spor, sanat, bilim, edebiyat gibi herhangi bir alanda çalışma yapan kişileri tanıtırken “ilk kadın” veya “ilk erkek” ifadelerini kullanmak da cinsiyet ayrımcılığı içermektedir. Herhangi bir cinsiyetle özdeşleşmediği sürece kişileri cinsiyetlerine göre ayırmamak gerekir.

KAYNAKÇA

- Abrar, N. and Ghouri, A.M. (2010). Dual Earners And Balance in Their Family and Work Life: Findings From Pakistan. *European Journal of Social Sciences* 17(1),28- 40.
- Aksan, D. N. (1999). *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Engin.
- Altay S. (2019). *İbn Haldun'un 'İlm-İ Umran'ı ile Klasik Sosyoloji Kuramlarının Karşılaştırmalı Analizi: Metodoloji, Toplumsal Yapı, Toplumsal Değişme, Toplumsal Değerler*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Arıkan, A. (2005). Age, Gender and Social Class İn Elt Coursebooks: A Critical Study. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28, 29-38.
- Arslan, Ş. A. (2000). *Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik*. T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü.
- Arslan, A. (2002). *İbn-i Haldun*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Asan, H. (2006). Ders Kitapları Cinsiyetçilik Algılarının Saptanması. *Fe Dergi: Feminist Eleştiri*, 2(2), 66-74.
- Aziz, A. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri*. Ankara: Nobel.
- Blankenship, G. (1984). How to Test a Textbook for Sexism. *Social Education*, 48(4), 282-283.
- Berberoğlu, B. (2009). *Klasik ve Çağdaş Sosyal Teoriye Giriş*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bingöl, O. (2014). Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye’de Kadınlık.. *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(1), 108-114.
- Bora, A. (2005). *Sıcak Aile Ortamı: Demokratikleşme Sürecinde Kadın ve Erkekler: Algılar ve Zihniyet Yapıları*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı.
- Britannica, A. (1990). *Genel Kültür Ansiklopedisi*. 22. İstanbul: Ana.
- Büyükoztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2015). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Canbaz M. (2017). *İbn Haldûn'un Düşüncesinde Toplumsal/Siyasal Yapının Anlaşılmasında Bütünlük İlkesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mardin.
- Connell, R. W. (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Kişi ve Cinsel Politika* (C. Soydemir Çev.), İstanbul: Ayrıntı.
- Çalapala, N. (1954). *Aile Bilgisi 4. Sınıf*. İstanbul: Atlas.
- Çalapala, N. (1951). *Güzel Alfabe*, İstanbul: Atlas.
- Çelebi, N. (1985). *Genç Sosyalleşme, Sosyal ve Kültürel Yapı*. , 6-8 Kasım, Konya: I.Milli Gençlik Kongresi Bildirileri.
- Çepni, S. (2010). *Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş*, 5. Baskı. Trabzon: Pegem.
- Dalsar, F. (1950). *Tabiat Bilgisi 4. Sınıf*. İstanbul: Okul Kitapları Ltd. Şti.
- Damayanti, I. L. (2014). Gender Construction in Visual Images in Textbooks For Primary

- School Students. *Indonesian Journal of Applied Linguistics*, 3(2), 100-116.
- Davidson, L. and Gordon, L. K. (1979). *The Sociology of Gender*. Chicago: McNally College Publishing Comp.
- Demirel, Ö. ve Kıroğlu, K. (2006). *Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi*. (2. Basım). Ankara: Pegem.
- Dökmen, Z. Y. (2009). *Toplumsal Cinsiyet, Sosyal Psikolojik Açıklamalar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ecevit, Y. (2012). Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisine Başlangıç (2. Basım). Y. Ecevit ve N. Karkıner (Editörler). *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi içinde* (2-30). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Ecevit, Y. (2003). Toplumsal Cinsiyetle Yoksulluk İlişkisi Nasıl Kurulabilir? Bu İlişki Nasıl Çalışılabilir? *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 25, 83-88.
- Ecevit Ünlü, N. E. (2003). *3-6 Yaş Döneminde Çocuğu Bulunan Ana-Babaların Çocuklarıyla Cinsel Etkileşim Düzeylerinin Belirlenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Eisenberg, K. N. (2002). Gender and Ethnicity Stereotypes İn Children's Books. *Disertation Abstract International Science Engineering*, 63, 1-8.
- Erol, M. (2008). Toplumsal Cinsiyetin Tutumlar Üzerindeki Etkisi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(2) 199-219.
- Erdoğan İ. (2007). Karl Marx İnsan, Toplum ve İletişim. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 25, 199-200.
- Esen, Y. ve Bağlı, M. T. (2002). İlköğretim Ders Kitaplarındaki Kadın ve Erkek Resimlerine İlişkin Bir İnceleme. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 35(1-2), 143-154.
- Eser, Ş. (2010). *Toplumsal Cinsiyetin Meslek Seçimindeki Rolü ve Sekreterlik Mesleği Üzerine Bir Uygulama*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Evrin, S. (1972). *Şahsiyet Alanında Psikososyolojik Bir Kavram Olarak Rol Sorununa Giriş*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Frazier, N. and Sadker, M. (1973). *Sexism in School and Society*. New York: Harper and Row Publications.
- Freeman, R. and McElhinny. (1996). Language and Gender. In McKay, S.L. ve Hornberger, N.H. (Eds.) *Sociolinguistics and Language Teaching* (pp.218-280). USA: Cambridge Universty Press.
- Gezgin, M. F. (1997), *Sosyal Yapı Açısından Genel Sosyoloji-Köy Sosyolojisi İlişkisi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*, haz. Cemal Güzel, Ankara: Ayraç.
- Göçmen, İ. (1953). *Yurttaşlık Bilgisi-Ortaokul 3. Sınıf*. İstanbul: Gün.
- Gökçe, B. (2007), *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar*. Ankara: Savaş.
- Güden, M. P. (2006). *Dilde Cinsiyet Ayrımcılığı: Türkçe'nin İçerdiği Eril ve Dişil İfadeler Bakımından İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

- Gümüőođlu, F. (2008). Ders kitaplarında Toplumsal Cinsiyet, Tematik Yazılar. *Toplum ve Demokrasi*, 2(4), 39-50. 88.
- Gümüőođlu, F. (2016). *Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet-1928'den Günümüze*. İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
- Hayırsever, F.ve Kalaycı, N. (2014). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bağlamında Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Ders Kitabına Yönelik Bir İnceleme ve Bu Konuya İlişkin Öğrenci Algularının Belirlenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 1-26.
- Helvacıoğlu, F. (1996). *Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik (1928-1995)*, İstanbul: Kaynak.
- İbn Haldun. (2007). *Mukaddime*, Hz. Süleyman Uludağ, 5.bs., İstanbul: Dergah.
- İmamoğlu, E. O. (1991). *Aile İçinde Kadın-Erkek Rollerini. Türk Aile Ansiklopedisi*. 3, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu. Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı.
- İrge, ő. (1952). *Hayat Bilgisi 3. Sınıf*. Ankara: Güney.
- Kaçar, Ö. (2007). *Toplumsal Cinsiyet ve Kadının Konumu: Türkiye'de Yakın Zamanlardaki Deđiőimi Anlamak*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Kalan, Ö. G. (2010). Reklamda Çocukun Toplumsal Cinsiyet Teorisi Bağlamında Konumlandırılıőı: 'Kinder' reklam Filmleri Üzerine Bir İnceleme. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi | Istanbul University Faculty of Communication Journal*, 1(38), 75-89.
- Kandiyoti, D. (1982). Urban Change and Women's Roles in Turkey: An Over View and Evaluation. Ç. Kađıtçıbaőı (Ed.) içinde, *Sex roles, family and community in Turkey* (101-120). Indiana: *Indiana University Turkish Studies*.
- Kennedy, J., McDonnell, M. and Stephens, N. (2016). Does Gender Raise The Ethical Bar? Exploring The Punishment of Ethical Violations at Work. *Academy of management proceedings*, 1, 1-36.
- Kınalı, F. (1951). *Hayat Bilgisi 3. Sınıf*. Ankara: Örnek.
- Kıray, M. (1999). *Seçme Yazılar*. İstanbul: Bağlam.
- Kitiş-Çınar, E. (2013). *Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Kırbaőođlu-Kılıç, L. ve Eyüp, B. (2011). İlköğretim Türkçe Ders Kitaplarında Ortaya Çıkan Toplumsal Cinsiyet Rollerini Üzerine Bir İnceleme. *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araőtırmaları Dergisi*, 2(3), 129-148.
- Kongar, E. (2013). *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*. 17.bs. İstanbul: Remzi.
- Köseler, F. (2009). *Okul Öncesi Öykü ve Masal Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Olgusu*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Korkmaz, İ. (2002). *Sosyal Öğrenme Kuramı*. B. Yeşilyaprak (Editör). Ankara: Gelişim.
- Kurtuluş, F. (1952). *Yurttaşlık Bilgisi 4. Sınıf*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Kurtuluş, F. (1953). *Yurttaşlık Bilgisi 5. Sınıf*. İstanbul: Kanaat Matbaası.

- Küçükkaragöz, H. (2002). *Bilişsel Gelişim ve Dil Gelişimi*. B. Yeşilyaprak (ss 75107). Ankara: Pegem Akademi.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. Çev., Osman Akınhay, Derya Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat.
- Martindale, D. (2000). Şehir kuramı. *Şehir ve Cemiyet*, Ed. Ahmet Aydoğan, İstanbul: İz, 35-101.
- Marx, K. and Engels, F. (1995). *Seçme Yazışmalar 1*. (Y. Fincancı, Çev.) Ankara: Sol.
- Miles, M. B. and Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis*. (2nd ed.). California: SAGE.
- Montgomery, B. M. (1986). Interpersonal Attraction as a Function of Open Communication and Gender. *Communication Research Reports*, 3(1), 140-145.
- Mousavi, S. A and Gharbavi, A. (2012). A Content Analysis Of Textbooks: Investigating Gender Bias As A Social Prominence in Iranian High School English Textbooks. *English Linguistics Research*, 1(1), 42-49.
- Moya, M. Expósito, F. and Ruiz, J. (2000). Close Relationships, Gender, and Career Salience. *Sex Roles* 42,9-10,825-846.
- Narahara, M. M. (1998). *Gender Stereotypes in Children's Picture Books*. Long Beach: University of California.
- Özgen, M. (1998). *Kurumsal, Kuramsal ve Tarihsel Açından Gazetecinin Etik Kimliği*. İstanbul: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti.
- Özkan, R. (2013). İlköğretim Ders Kitaplarında Kadın Figürü. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(5), 617-631.
- Pehlivan, P. (2017). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kuramsal Yaklaşımlar. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*,16(31), 497-521.
- Platon. (2005). *Sokrates'in Savunması*. Çev. Erman Gören, İstanbul: Kabalcı, 23c-23d.
- Poloma M. M. (1993). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*. Çev. Hayriye Erbaş, Ankara: Gündoğan, (2), 31-32.
- Powell, G. N. and Greenhaus, J. H. (2010). Sex, Gender, and Decisions at the Family-Work Interface. *Journal of Management*, 36(4),1011-1039.
- Refik, A. (1928). *Yurt Bilgisi 4. Sınıf*. İstanbul: İkdam.
- Ruddick, M. (2010). A gender Analysis of an English Language Textbook Used in a Senior High School in Japan. *Niigata University of International and Information Studies Journal of Research*, 13, 11-29.
- Sarı, Ö. (2011). Toplumsal Cinsiyet ve Mesleki Rol İlişkisi: Hemşirelik Bölümünde Okuyan Erkek Öğrenciler Örneği. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (4), 2, 493-504.
- Savcı, İ. (1999). Toplumsal Cinsiyet ve Teknoloji. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (54)1.
- Saydam, T. (2019). *Türkçe Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyetin Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- Seçgin, F. (2012). *Sosyal Bilgiler Dersinde Toplumsal Cinsiyet Etkinliklerinin Öğrencilerin*

- Algı ve Tutumlarına Etkisi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.*
- Senemoğlu, N. (2005). *Gelişim ve Öğrenme*. Ankara: Gazi.
- Severge, Y. E. (1998). *Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik: İlköğretim Ders Kitapları Üzerinde Yapılmış Bir İçerik Çözümlemesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.*
- Simmel, G. (1971). *On Individuality and Social Forms*. Ed. Donald N. Levine, Chicago: University of Chicago Press.
- Singh, M. (1998). *Gender Issues in Children's Literature*. Retrieved April 12, 2010 from ERIC No: ED 424591.
- Swingewood, A. (1998). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi. (O. Akınhay, Çev.). İstanbul: Bilim ve Sanat.*
- Şafak, Ş. (1989). *Ailede rol, fonksiyon ve sorumluluk dağılımı. Türk Ailesinin Sosyal ve Ekonomik Durumu Sempozyumu*. Ankara, Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, 34- 43.
- Şafak, Ş. Çopur, Z. ve Özkan, M. (2006). *Çocukların Evle İlgili Faaliyetlere Harcadıkları Zamanın İncelenmesi. www.sdergi.hacettepe.edu.tr/sszcmoo.pdf. (Erişim tarihi:09.11.2019).*
- Şenel A. (1982). *İlkel Toplumdan Uygar Topluma Geçiş Aşamasında Ekonomik Toplumsal Düşünsel Yapıların Etkileşimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi.
- Şimşek, H. ve Yıldırım, A. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (Cilt 5.Baskı)*. Ankara: Seçkin.
- Şişman, M. (2011). *Eğitim Bilimine Giriş*. Ankara: Pegem.
- Tan, M. (1979). *Kadın: Ekonomik Yaşamı ve Eğitimi*. Ankara: Türkiye İş Bankası.
- Tanrıtanır, B. C. (2005). *Türkçede Dilin Cinsiyete Göre Kullanımı. Sözlü Dil Yapısı, Haz. Mustafa Sarıca, İstanbul, Multilingual.*
- Taylor, F. (1998). *The Continuing Significance of Structural Marxism for Feminist Social Theory. Current Perspectives in Social Theory*, 18, 101-102.
- Taylor, F. (2003). *Content Analysis and Gender Stereotypes in Children's Books. Teaching Sociology*, 31, 1-11.
- T.D.K, T. D. (2019). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Terzioğlu, F. ve Taşkın, L. (2008). *Kadının Toplumsal Cinsiyet Rolünün Liderlik Davranışlarına ve Hemşirelik Mesleğine Yansımaları. Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 12,2, 62-67.
- Tolan, B. (1991). *Aile, Cinsiyet ve Cinsel Roller. Aile Ansiklopedisi*, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- Uçan, M. D.(2019). *Sinemada Toplumsal Yapı, Travma ve Çocuk Etkileşimi: "Beyaz Bant" (Michael Haneke)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ülken H. Z. ve Fındıkoğlu Z. F. (1940). *İbn Haldun*. İstanbul: Kanaat.
- Üner, S. (2008). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadelede*

Temel Eğitim Seti. T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu, Ankara: Dumat Ofset.

- Vatandaş, C. (2007). Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı. *Sosyoloji Konferansları*, 35, 29-56.
- Vatandaş, C. (2008). *Trabzon'da Ailenin Yapısı ve Problemleri: Trabzon, Türkiye Karşılaştırması*. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- White, J.B. (1994). *Money Makes Us Relatives: Women's Labour in Urban Turkey*, University of Texas Press, Austin. [Türkçesi: Para ile Akraba, çev. Aksu Bora, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999]
- Wright, S., Griffith, A., Butler, L., Chalmers, D., Egan, A. and White, R. (1977). *About Face. The Ontario Status of Women Council*.
- Yasa, İ. (1970), *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Temel Sorunları*. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.
- Yaşın Dökmen, Z. (2010). *Toplumsal Cinsiyet, Sosyal Psikolojik Açıklamalar*. İstanbul: Remzi.
- Yorgancı, F. (2008). *İlköğretim Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Rollerinin İnşası*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı, Soyadı : Kadir SÖNMEZ
Doğum Yeri ve Yılı : KIRŞEHİR-27.08.1989
Yabancı Dili :İngilizce
E-post : kdrsonmez89@gmail.com

Eğitim Durumu

Lisans : Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sınıf Öğretmenliği
Yüksek Lisans: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Sınıf Eğitimi

Mesleki Deneyim:

2013-2017 MEB Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde Zihinsel Engelliler Sınıf Öğretmeni

2017-2018 Eğitim Öğretim Yılı Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonu Projesi'nde Türkçe Öğreticisi

2018 ve sonrasında MEB'de Sınıf Öğretmeni

Yayımlar :

A. Uluslararası hakemli dergilerde yayımlanan makaleler:

Uçuş, Ş., Demirbaş, İ., Gafa, İ., Yıldız, Z. ve Sönmez, K. (2017). Review of the eligibility of children's books to the congruity of the social studies curricula (k1-k3). *International Journal Of Eurasia Social Sciences*, 8(27), 408-441.

B. Uluslararası bilimsel toplantılarda sunulan bildiriler :

Dikmenli, Y. ve Sönmez, K. (2017). *Öğretmen adaylarının iletişim beceri düzeyleri*. International Congress Of Eurasian Social Sciences (ICOESS), 06-08 Nisan, Antalya.